

ÉRTEKEZÉSEK
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XIII. KÖTET. IV. SZÁM. 1886.

A HOMEROSI
DEMETER-HYMNUSRÓL.

DE ÁBEL JENŐ

L. TAGTÓL.

Ára 50 kr.

BUDAPEST.

1885.

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. *Telffy Ivántól*. 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz *Telffy Ivántól*. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. *Tárkányi J. Belától*. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. *Szász Károlytól*. 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása *Toldy Ferencztől*. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vambéry Ármintől*. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sándortól*. 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól*. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szeczei Molnár Albert 1574—1633). *Toldy Ferencztől*. 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Sámuelről*. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kézíratai- és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól*. 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. *Mátray Gábor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. *Szász Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. *Finály Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. *Telffy Iván* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növényzeti névtár XVII. és XVII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtti) *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzokról és megjelölésük módjairól. *Gr. Kuun Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. *Szilády Áron* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. *Szendassy Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A jefterekről. *Szilády Áron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. *Szvorényi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóinak után. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. *Szabó Imre* t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló *Vadnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett *Finály Henrik* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. *Goldziher Ignác*tól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. *Gr. Kuun Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól 51 l. 20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére. különös tekintettel a magyarra. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálmik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mívelése

A HOMEROSI DEMETER-HYMNUSRÓL.

DR ÁBEL JENŐ,

L. TAGTÓL.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1886.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

A homerosi Demeter-hymnusról.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1885. nov. 3-án tartott ülésén.)

Úgy mint a Homerosnak tulajdonított költeményekről általában, úgy a homerosi hymnusokról is ujabban mindenféle irányban szétágazott a kutatás a nélkül hogy mindeddig megtették volna a kísérletet eredményei összefoglalására. Míg egy részről a speciális munkák egész özönével állunk szemben, melyek mindegyike a maga utain jár, addig másrésről nagy hiányban vagyunk az olyan összefoglaló munkának, mely a szerfelett szétágazó speciális kutatás eredményeit szigorú kritikájával megrostálná és menten minden egyoldalúságtól megállapítaná, hogy a legkülönbébb tekinteteket is kellő figyelemre méltatva mit lehet a kutatás tárgyát képező műről kisebb-nagyobb valószínűséggel állítani. Ezen utoljára Bernhardy által constatált hiányt akartam ezen értekezésemben a Homerosnak tulajdonított Demeter-hymnust illetőleg pótolni.

I. A Demeter-hymnus tárgya és kritikájának története.

Kevés mythust ismerünk, melyeket az istentiszteletben, a költészetben, a bölcsészetben és a képzőművészetekben oly sokféleképen dolgoztak fel, mint a Persephone elrablásáról és szerencsés visszatéréséről szóló mythust. Még mikor a görög nép őshazájából elszakadván, vándorlásai közben még csak Kisázsziába érkezett, hol hosszabb időre letelepedett, keletkezett minden valószínűség szerint ¹⁾ azon mythus, mely a földnek elhalását télen és újra feléle-

¹⁾ Ez Förster Richard feltevése, Raub und Rückkehr der Persephone, Stuttgart 1874 p. 4. Másképpen Lehrs (*Populäre Aufsätze*, második kiadás p.

dését tavasszal akarta symbolikusan kifejezni. Kore, Zeusnak a termékenyítő esős égnek, és Demeternek a termékeny földnek leánya, a föld mélyébe rejtett vető mag (germen, v. ö. *Ceres*), mely az évnek harmadrészén át — Görögországban csak négy hónapig nem látszik ki a föld alól a vetemény — látatlanul az alvilág és a termékenység istenénél Plutonnál időz, az évnek többi részét pedig ismét anyjánál a földön tölti. Kore az idő folyamában azután a mythus nagy változáson ment keresztül. Azon hasonlatosság következtében, mely a növény és az ember élete közt észrevehető, már jóval Homeros előtt más szerepet is kapott, Persephonévá, a világosság gyilkosává, az elhunyt lelkek királynéjává lett az alvilágban. Mindkét szerepben már a legrégibb időben úgy az istentiszteletben, mint a költészetben előfordul. Az istentisztelet sokkal bensőbben fogta fel ezen mythust, sokkal behatóbban foglalkozott vele, mint a legtöbb más mythussal. Nemcsak hogy Görögország minden vidékén találkozunk Demeter és Kore tiszteletével, hanem alig van a mythusnak vonása, melyet az ezen istennők tiszteletére rendezett ünnepélyeken színi előadásokban nem reprodukáltak volna. Másrésről a költészet is nagyon korán hozzálatott e mythus feldolgozásához. Legelőször is Attikában, hol Demeter tisztelete már ősrégi időkben meghonosult és a költészet korán talált buzgó és vallásos érzelmű művelőkre. Az attikai költői iskola legelső termékei is a Persephone elrablásáról szóló mythussal foglalkoztak. A mythikus Eumolposról, az eleusisi mysteriumok megalapítójáról tudjuk ¹⁾, hogy Demeterre vallásos költeményeket írt és hogy többek között megénekelte azt is, hogy miként jött Demeter bolyongásai közben Keleos házába és miként avatta be leányait a mysteriumokba. A szintén mythikus Musaiosnak is tulajdonítanak (v. ö. Paus. I. 2. 27.) Demeter tiszteletére írt hymnust (ὕμνος εἰς Δήμητραν), és Pausanias a Musaiosnak tulajdonított költemények közül csak ezt tartja valódinak; erről azonban épen oly kevésbé tudjuk, mint az Eumolposnak tulajdonított költeményekről, mely időben keletkeztek, nem-e talán későbbben, mint azok, melyekről mindjárt szó

275 s k.). Flach (*Geschichte der griechischen Lyrik*. Tübingen 1884 p. 35) Kreta szigetén keresi a Demeter-cultus hazáját.

¹⁾ Suidas s. v. Εὐμόλπος: ὃς ἔγραψε τελετὰς Δήμητρος καὶ τὴν εἰς Κελεὼν ἀρχὴν καὶ τὴν τῶν μυστηρίων παράδοσιν τὴν παῖς Εὐχατράσιν αὐτοῦ γενομένην.

lesz, a Pamphos és Homeros neve alatt ismeretes hymnusok. Pamphos, Athen legrégibb hymnusköltője, kit a hagyomány Homerosnál régiebbnek mond ¹⁾, Demeterre is írt egy hymnust, melyről Pausaniasnál olvasunk egyet-mást, és melyre később még vissza kell hogy térjünk.

A Homerosnak tulajdonított hymnusról is sokaig csak Pausaniasból volt tudomása a tudós világnak; a homerosi hymnusok gyűjteményének régiebb kiadásában Demeterre csak egy három soros hymnusféle költemény van, melyet természetesen nem lehetett azonosítani a Pausaniasnál említett terjedelmes hymnussal. 1777-ben terjedt el annak híre, hogy a nagyobb Demeter-hymnus, melyből az eddigi Homeroskiadásokban csak egy pár töredék volt olvasható, nem veszett el, hanem megvan, még pedig egy moszkvai codexben. Szerencsés felfedezője Matthæi Keresztély Frigyes volt, Ernesti tanítványa, ki 1772 óta a moszkvai egyetemen mint a görög nyelv tanára volt alkalmazva ²⁾. 1777. október 14-én tudósította

¹⁾ Paus. VII 21. 3: Πάμφως δέ, ὃς Ἀθηναίους τοῖς ἀρχαιοτάτοις ὕμνοις ἐποίησεν (és hasonlóan IX 29. 3); — Paus. VIII 37. 6: ὅτι δέ ἐστιν ὄνομα Περσεφόνης, καὶ ὁ Ὀμηρος καὶ ἔτι πρότερον Πάμφως ἐποίησεν. Eberhard János (*De Pampho et Musæo*. Monasterii 1864 p. 8) Kr. előtt a XI. és XII. század közé helyezi!

²⁾ A felfedezés részleteiről Matthæinek Ruhnkennel folytatott levelezéséből értesülünk, melynek egy részét (tizenhárom levelet) a leydeni egyetemi könyvtár őrzi (ms. XXIII, Ru. 28, fasc. 24, fol. in quarto), és a melyből bő kivonatokat Hignard közölt, *Des hymnes homériques* 1864, p. 291—300 (Appendice contenant des lettres inédites de Matthæi à Ruhnken). — Boutkowski Sándor *Dictionnaire Numismatique* (első kötet Lipse 1881) czímű munkájának azon helyén, hol a Zosimos testvérekről, görög származású híres moszkvai kereskedők, gyűjtők és mæcenásokról (1815—1835) szól (col. 287. 288.), a következő adatokat közli a codex történetéről: «C'est aussi grâce à leur encouragement et à leurs conseils que le Professeur de Philologie grecque à l'Université de Moscou, M. Matthæi en fouillant les Archives de la Bibliothèque Synodale de Moscou, découvrit l'hymne à Cérès d'Homère, dont il a enrichi le monde littéraire. En ce qui concerne cet hymne, je crois utile d'ajouter encore que le Feu Prince Michel Obolensky (Directeur des Archives du Min. des Affaires Etr. de Moscou), avec lequel j'ai eu l'honneur de travailler pendant de longues années au déchiffrement des manuscrits, me certifia qu'il avait retrouvé un indice, d'après lequel il résulte que le manuscrit de l'hymne à Cérès d'Homère faisait partie des livres et manuscrits que la czarine Sophie avait apportés jadis de son voyage de Rome, et que ces livres formaient déjà à

Ruhnkent, a leydeni egyetem tudós tanárát arról, hogy egy moszkvai codexben, mint Ruhnken gyanította a sz. zsinat könyvtárában, a már ismeretes homerosi hymnusokon kívül megtalálta a Pausaniasnál idézett hymnust is és egy Bacchosra írt hymnus töredékét. Minthogy pedig úgy tudja, hogy Ruhnken már is kitüntette magát a homerosi hymnusok egyes romlott helyeinek javításában, megküldi neki az Apollonra írt hymnus collatióját és mutatóványt a még kiadatlan hymnusból, hát ha kedvet kap Ruhnken újra foglalkozni a homerosi hymnusokkal és azokat az ujonnan felfedezett darabokkal bővítve és a moszkvai codex segítségével kijavítva jegyzetes kiadásban újra kiadni? Képzeltetni, mily örömmel fogadta Ruhnken e felfedezés hírét. Nem sokára rá megkapta a várva várt másolatokat is.

Eleinte, a mint azt Matthæi is szeretete volna, az volt szándéka, hogy a Demeterre írt hymnust a többiekkel együtt egy kötetben adja ki, de minthogy a homerosi hymnusoknak összes kiadása nagyon sok időbe került volna, elhatározta magát, hogy külön adja ki e hymnust, annál is inkább, mert maga Matthæi is türelmetlenül várta már szerencsés felfedezésének közzétételét, melynek híre különben már egész Európában elterjedt volt. Az angol nagykövet az orosz czár udvaránál hiába iparkodott apja számára Matthæitől az új hymnusnak egy másolatát megszerezni, csak Stolberg Keresztély gróf, ki a homerosi hymnusokat németre fordította, volt oly szerencsés, hogy kapott egy másolatot, de csakis azon feltétel alatt,

cette époque une bibliothèque considérable, de sorte que le czar Jean le Terrible chargea en 1565 le Pasteur de Dorpat Wettermann d'en faire un registre spécial, et de lui rendre compte de toutes les raretés que cette bibliothèque renfermait». Vajjon hitelesek-e ezen adatok? Én Matthæi egészen eltérő állításainak több hitelt adok, bár nagyon is figyelemreméltó körülménynek tartom, hogy codexünk első fele, mely az *Ilias* elejét tartalmazza a 8-ik könyv 434-ik verséig (a mi codexünk a 8-ik ének 435-ik versével kezdődik) az «Archivum actorum Imperii cum regnis exteris seu Collegium Imperiale»-ben őriztetik, melynek igazgatója volt később Obolensky (l. Heyne *Ilias*át I p. XIII és III p. XC, továbbá La Roche-t, *Die Homerische Textkritik im Alterthum*. Lipcse 1866 p. 470). Az a Kartatschew kitől Matthæi codexünket vette, collegiorum assessor volt, hogy milyen collegium assessora, nem tudom. Vajjon nem ő orozta-e el codexünket a levéltárból? Vagy a levéltár vette meg később tőle codexünknek első felét?

hogy senkivel se közölje és csak fordításához használhassa ¹⁾. Végre 1780-ban megjelent Leydenben az új hymnusnak Ruhnken által sajtó alá rendezett első kiadása, az editio princeps, melynek számára Ruhnken collegáitól, Valckenærtől, Wytttenbachtól és Fonteintől is kapott egyes emendatiókat. Csakhogy ezen kiadásban nem sokáig gyönyörködhetek a tudósok. Matthæi másolata, melyből Ruhnken a hymnust kiadta, nem volt correct; két helyen, hol Ruhnken helyesen érezte, hogy egy vagy több vers hiányzik, a 198-ik és a 394-ik (most 413-ik) vers után egyes versek kimaradtak, az előbbi helyen húsz, az utóbbin egy vers, kétségkívül Matthæi hibája következtében, a mint Ruhnken második kiadásából p. XIV. XV értesülünk: «Clarissimo Matthæi, Hymnum describenti... accidit hac festinatione, ut post v. 198 viginti versus, post v. 413 unus oculatissimi hominis aciem fallerent» ²⁾. A hibát Voss János Henrik, az ismeretes német műfordító és költő constatálta azon másolatból, melyet Stolberg gróf Matthæitől még a Ruhnken kiadásának megjelenése előtt kapott; mindjárt beküldötte tehát Ruhnkennek a hiányzó verseket saját emendatióival együtt, mire Ruhnken gyorsan elhatározta magát, hogy az első kiadást visszavonja (ezen editio princeps példányai felette ritkák is), és az egészet újból

¹⁾ «Scripsit quoque brevi post ad me Comes a Stolberg, qui variis carminibus inclarus. Is homericos hymnos versibus Teutonicis interpretatus est. Nunc unum hoc curat, ut apographum inediti hymni etiam habeat. Huic his diebus mittam, hac tamen conditione ut apographo meo non nisi ad versionem utatur, nec cuiquam eius usurpandi copiam faciat. Res agitur cum viro nobilissimo qui fidem sine summa turpitudine fallere nequit», írja Matthæi Ruhnkennek 1779 oct. 31-ikén. Érdekes evvel összehasonlítani Voss szavait (kiadásának előszavában p. VIII): «Gleich nach der moskauischen Entdeckung hatte der Graf Christian Stolberg mir eine Abschrift der Hymne verschafft».

²⁾ Egészen alaptalan tehát a mit Hignard mond p. 24: «L'impresion à peine terminée, on s'aperçut qu'il y manquait vingt et un vers omis par mégarde, soit dans la copie faite par Matthæi, soit dans le travail de l'éditeur. De là grand désespoir. Pour réparer la faute sans en faire connaître la source (les deux amis ayant voulu, à ce qu'il semble, en partager la responsabilité au lieu de s'accuser l'un l'autre), Ruhnken se hâta de retirer l'édition livrée au public» stb. Hasonlóan szól a 298-ik lapon is: «On s'étonne, de ne trouver dans cette lettre [1780. sept. 20-ikáról] aucune allusion à l'omission de vingt et un vers qui déparait l'édition de 1780. Il est probable que Matthæi a remercié Ruhnken aussitôt après avoir reçu le

kiadja. Ki is adta 1782-ben Voss javításaival és latin fordításával együtt, hozzáadván még *Epistolae criticae* című jeles ifjúkori művének újabb javított lenyomatát is. A mi azonban a becses kézirat provenienciáját illeti, ezen második editio princeps is csak ismétli az elsőnek azon hibás adatát, hogy Moszkvában «in Bibliotheca S. Synodi» őriztetik, ámbár Matthæi mindjárt azon levelében (1780. szept. 20-ról), melyben a neki megküldött első kiadást megköszönte, figyelmeztette amaz adat hibás voltára; pontosabbat azonban nem akart e tárgyról írni, mert még mindig nem mondott le azon reményről, hogy megtalálja legalább a Bacchosra írt hymnus elejét, és mert attól tartott, hogy mások, ha megtudják, hogy hol őrzik e kéziratot, megelőzik és e kincs még talán kárba is vész az irodalom nagy kárára ¹⁾. Csak nagy későn, Ruhnken ismételt sürgetésére, nyilatkozott világosabban 1783 febr. 8-ikáról való következő levelében: « . . . Singula quæ propter illum hymnum a sene quodam versuto et avaro perpressus sum, longum est enarrare ac ridiculum mihi quæ valde tædiosum. Illum hymnum ergo, ut breviter expediam, non ut tu opinaris, ex bibliotheca aliqua, sed ex stabulo, ubi per plures annos cum libris pluribus tam scriptis quam typis expressis, inter pullos et porcos latuerat, protraxi. Tandem quoque illum senex iste, post varias tergiversationes, ludos et frustrationes, quibus me de die in diem duxerat, ut reliquos libros prius emerem, quum iam ad obiurgationes et convicia descendissem, mihi vendidit. Fuit ille homo, nomine Kartatschew, collegiorum assessor ac cognatus nostri professoris eloquentiæ. Codicem vero illum cum aliis multis ac præstantissimis libris græcis et latinis hæreditate acceperat a socero suo, qui quondam hic fuerat Protopresbyter. Credo illum codicem cum reliquis vel e Græcia, vel ex monte Atho huc translatum esse. Rossi certe non solum in illo monte suum S. Pantelemonis monasterium habent, sed

livre et sans l'avoir entièrement parcouru. Nous ne trouvons aucune lettre relative à cet incident, ni à l'édition de 1782. On est tenté de croire, que Ruhnken les a anéanties pour la raison que nous avons indiquée; il voulait sans doute effacer toutes les traces qui pourraient faire connaître à la postérité l'auteur responsable d'une faute aussi grave.

¹⁾ «Nam ille codex, unde Hymnum in Cererem exscripsi, nec in Bibliotheca S. Synodi servatur, nec, præter fragmentum Iliados et Hymnos ullum alium librum complectitur... Nec vero temere egi, dum illum

monasterium Iberorum quod ibi est, hic quoque Mosquæ monasterium habet S. Nicolai, quod vicissim per Archimandritas inde missos curatur. Superioribus temporibus varii etiam monachi a patriarcha Hierosolymitano, Dositheo huc legati sunt, in his Chrysanthus ipse, qui ipsi successor fuit, per quos multi libri Græci in Rossiam venerunt. Res incerta est. Nota in codice nulla reperitur, cum a principio et ante hymnos sit mutilus. Verum tamen vel sic ambo nos omni suspicione fraudis liberamur. Hunc codicem antea decreveram Tibi, quam primum eum emissem, dono offerre. Nunc vero invitus illum retinere cogor, postquam tu in præfatione scripsisti, servari illum in bibliothecis Mosquensibus publicis, ut, si forte malevoli fidem meam suspectam velint reddere, monstrare possim. Si certus essem me hic mansurum esse, dudum dedicassem Bibliothecæ Sanctissimæ Synodi. Nunc cum adhuc dubius sim, annon melius sit reverti me in Germaniam, Heynio præsertim studiose id agente ut revocer, cogito eum interim retinere»¹⁾. A becses kézirat azonban nem maradt Oroszországban; Matthæi a rá következő évben visszatért Németországba, hol egy ideig a wittenbergi egyetemen tanárkodott (meghalt Moszkvában 1811. szeptember 14-én), és alkalmasint ez idő táján vette meg Ruhnken a kéziratot a leydeni egyetemi könyvtár számára huszonöt aranyért²⁾.

codicem, qui casu ad me pervenit, adhuc latere volui. Est enim spes aliqua fore ut reliqui Hymni, si non omnes, at certe ille in Bacchum reperiatur. Si ergo homines malevolos et cupidos ante tempus attentos et cautos reddidero, timendum erit ne id tunc magno litterarum damno fecisse me poeniteat» írja Matthæi (Hignardnál p. 297, 298.).

¹⁾ E levelet Hignard közli p. 298, 299. Rövid kivonata megvan Ruhnkennek a kézirat élén olvasható sajátkezű értesítésében, melyet 1861-ben Cobet (Mnemosyne X p. 309), 1864-ben Hignard p. 292, 293, és még előbb már 1852-ben Matthæi eredeti leveléből vett bővítésekkel Geel közölt *Catalogus librorum manuscriptorum qui inde ab anno 1741 bibliothecae Lugduno-Batavae accesserunt*). Azért ám még 1860-ban is azt írja róla Baumeister (kiadásában p. 93) hogy: «erutus Moscoviæ e tenebris bibliothecae S. Synodi a Christ. Frid. Matthæi anno 1780, qui eum postea Lugdunum avexit, ubi nunc in bibliotheca universitatis asservatur». Ugyanazt a lírát olvasuk Gemssnél is: *De Hymno in Cererem Homericò*. Pars Prior de Hymni Compositione. Berolini 1872 p. 9.

²⁾ V. ö. mit mond Ruhnken idézett feljegyzésében: «Cum sic mihi constaret Matthæum esse Codicis possessorem, verendumque esset ne

Ennyit a kézirat viszontagságos történetéből, most térjünk át a homerosi Demeter-hymnus tüzetesebb ismertetésére.

Miután a költő az első sorokban kifejezte azon szándékát, hogy Demeterről és leányáról Persephoneről fog énekelni, kit Pluton Zeus beleegyezésével, de Demeter tudta és akarata nélkül elrabolt, elmondja (v. 3—39), hogy egykor amint épen Persephone Okeanos leányaival a nysai síkságon (Kariában) játszott és virágot, első sorban gyönyörű nárciszt szedett, melylyel a föld Zeus tanácsára a rétre kicsalta, előugrik a föld hasadékaából Pluton és arany kocsiján magával ragadja a leányt, ki hiába sikoltozik és hívja segítségül atyját Zeust. Kiáltását senki sem hallja, csak Hekate, Persaios leánya, és Helios, a ki mindent lát és hall. Végre mikor már a hegyek és a tenger is visszhangoznak kiáltásától, meghallja édes anyja, kit azonnal szörnyű fájdalom száll meg. Gyorsan mint a madár végig rohan a szárazföldön és a vizeken, de senki, sem isten, sem ember, sem madár nem mondotta meg neki, hol van leánya. Kilencz nappal és éjjel bolyongott így Demeter égő fáklyával kezében, míg végre Hekatével találkozik, ki azt tanácsolja neki, kérdezze meg a mindent látó és mindent halló Heliost (v. 39—74). Ez meg is mondja neki, hogy Pluton rabolta el leányát, még pedig Zeus beleegyezésével (74—87), mi fölött Demeter annyira elkeseredik, hogy odahagyja az Olympost és az istenek gyülekezetét és bejárja a földet. Végre öreg asszony alakjában eljut Keleos városa Eleusis közelébe, és bujában a Parthenios patak partjára ül az árnyékos olajfa alá (88—104). Épen akkor jöttek oda vizet meríteni Keleos leányai is, Kallidike, Kleisidike, Demo és Kallithoe, a legidősebb közöttük. Megkérdezik, hogy kicsoda és honnan való, mire az istennő elmondja, hogy Deónak (?) hívják, Krétából való, hogy rablók Thorikosba vitték, de hogy ott éjnek idején szerencsésen megmenekült tőlük, egyszersmind kéri őket, mondják meg, hogy hová hozta őt a véletlen és nem kaphatna-e a városban alkalmazást mint dajka vagy háztartó (105—145). Erre Kallidike, Keleos leányai között a legszebb, iparkodik őt vigasztalni; elmondja, kik uralkodnak Eleusis fölött — Triptolemos, Diokles, Polyxeinos,

unicum antiquitatis monumentum mutato post Matthaei mortem domino, periret, istud viginti quinque ducatis Bibliothecae publicae comparavi, ut ibi stabilem et sempiternam sedem haberet».

Eumolpos, Dolichos és Keleos — és azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy ezeknek nejei mind örülnének, ha oly derek nő elszegődnék hozzájuk; hogyha azonban nem restelli, várjon egy kissé, majd elmennek anyjukhoz Metaneirához és megkérdezik, nem akarná-e kis testvérük mellé dajkának felfogadni (146—169). Demeter rá áll. Kis vártatva visszajönnek a leányok és elvezetik anyjukhoz. Amint átlép a küszöbön csodálatos fény tölti el a házat, feje pedig a mennyezetet érinti. Megdöbbenve felkél a királyné és átengedi neki saját ülését, de Demeter vonakodik elfogadni. Végre a szolgáló Iambe széket állít elébe, mire Demeter leül, de eltakarja arcát és nem szól senkihez, míg végre Iambe tréfás beszédeivel fölvidítja annyira, hogy kyeont adat magának, a bort azonban visszaautsítja (170—212). Most Metaneira felfogadja kis fia Demophoon mellé szárazdajkának. A gyermek pompásan gyarapodik, bár sem ételt, sem anyja tejét nem kap; a helyett Demeter nappal ambroziával kenegeti, éjjel pedig a tűzbe tartja, és ily módon halhatatlanná tette volna, ha egy éjjel Metaneira rajta nem kapja es ijedtségében fel nem sikolt. Demeter ezen megharagszik, földre teszi a gyermeket és szemére veti Metaneirának meg gondolatlanságát, melynek következtében fia elveszíti a halhatatlanságot. Azért azonban mégis, minthogy Demeter nevelte, nagy tiszteletben fog részesülni és Eleusis lakosai a tiszteletre rendezett ünnepélyeken örök időken át békét fognak tartani. Végre meghagyja Demeter, hogy a Kallichoros partján templomot és oltárt emeljenek neki. Erre visszanyeri isteni alakját és eltűnik, míg Metaneira majdnem elájul és nem is gondol a földön heverő és hangosan síró kis fiára, kit végre nővérei fölvesznek és ápolnak (213—291).

Másnap reggel elmondják Keleosnak a történeteket; Keleos gyűlésre hívja egybe a népet, és meghagyja, hogy emeljenek Demeternek templomot és oltárt. Csodálatos gyorsan elkészülnek az épülettel; mire Demeter oda ül templomába és visszatartja a termést a föld alatt, minek következtében nagy baj éri úgy az isteneket, mint az embereket (292—313). — Végre megsokalja Zeus a roppant nyomorúságot; elküldi Irist Demeterért, de hujába; azután rendre a többi isteneket küldi, de ezeknek sem sikerül Demetert kibékíteni, ki megfogadja, hogy nem tér előbb vissza az Olymposra és nem ad az embereknek termést, mielőtt viszont nem látja leányát. Most Zeus Hermest küldi Plutonhoz azon megha-

gyással, hogy hozza vissza Persephonét anyjához. Pluton engedelmeskedik, de mielőtt kocsiján Eleusisbe vezeti, ételébe egy fél granátalmát tesz, hogy Persephone ismét visszakívánozzék hozzá.

Eszer meg is tette kötelességét. Mindjárt első találkozásukkor avval a kérdéssel fogadja Demeter leányát, hogy csak nem evett Plutonnál semmit? mert ha evett, az évnek harmadrészét az alvilágban kell töltenie, de ha nem, mindig anyja mellett maradhat. Egész nap beszélgetett az anya leányával, kitől megtudta az elrablás részleteit is (406—434). Végre Zeus Rheát küldi hozzájuk avval az üzenettel, hogy béküljön ki már Demeter, és Zeus beleegyezik abba, hogy leánya az év két harmadát anyjánál és csak egy harmadát férjénél töltsse. Rhea szíves örömet eljár e küldetésben és Demeter hajt szavára, a föld pedig ismét terem virágot és gabonát. Erre az istennő elmegy és megtanítja Triptolemost, Dioklest, Eumolpost és Keleost a szent szertartásokra, melyeket nem szabad sem megsérteni, sem kitudni akarni, sem kifecsegni. Boldog az ember, a ki látta, a ki pedig nincs beavatva, annak soha sem lesz oly jó dolga még a másvilágon sem. Miután így az istennő mindenre megtanította őket, leányával felmegy az Olymposra a többi istenek közé, hol Zeus oldala mellett laknak; boldog az az ember, kire nyájasan tekintenek, mert nagy gazdagságot küldenek házába (489-ig). — A hymnus végén a szokásos clausula van, melyben a költő kéri Demetert, Eleusis, Paros és Antron urnőjét és leányát Persephonét, hogy adjanak neki az ének fejében kellemes életet.

A tartalomnak ezen száraz elbeszéléséből is kitűnik, hogy hymnusunkat semmi tekintetben sem sorozhatjuk a sikerültebbek közé. Már első kiadója, Ruhnken észrevette, hogy Homerosnak már azon egy oknál fogva sem tulajdoníthatjuk, mert hiányzanak benne Homeros költészetének lényeges tulajdonságai: «nervi, spiritus, sanguis.» Mily semmit sem mondók, úgy kiált fel helyesen, Irisnek és Rheának követségei Demeterhez! Nem kevésbé igaz van Matthiæ Ágostnak¹⁾, mikor kifogásolja Persephone beszédét (406—

¹⁾ *Animadversiones in Hymnos Homericos cum Prolegomenis de cuiusque consilio, partibus, aetate.* Lipsiae 1800. — Hosszasan, de csak ritkán szerencsésen cáfolgatja Matthiænek ezen hymnusra vonatkozó fejtegetéseit Probst Arnin: *De Hymno Homérico in Cererem.* Köln 1850. p. 8—10.

432), melyben első helyen ugyan, de különben csak futólag van érintve az, ami felől anyja oly aggodalmas izgatottsággal találkozásuk első perczében kérdezősködött, hogy t. i. Pluton házában evett-e valamit (ami persze magától értetődik), még pedig a granátalmából, a házasság symbolumából (ami a fő dolog). Feltűnő az a rögtöni átmenet is elrablása leírására, mely amúgy is fölösleges, bármit mondjon ezen állítás ellen Baumeister (p. 276), ki ezen elbeszélés igazolására az Ilias első könyvére hivatkozik, melyben a költő elmondhatja Achilleussal anyjának czivódása egész történetét Agamemnonnal, pedig ugyanazt már előbb saját szavaival körülményesen leírta volt; elfelejti azonban Baumeister, hogy az Ilias egész további cselekvése, Thetisnek útja az Olymposra, Zeus ígérete, hogy boszút fog állani Agamemnonon és a többi görögökön stb. mind közvetlenül Achilleus ezen recapituláló elbeszélésének kifolyása, míg a mi hymnusunkban semmi jelentősége sincs, ha csak az nem, hogy még fényesebb világításban tünteti fel a költő ügyetlenségét, ki az elrablás történetét *két* helyen némileg eltérő részletekkel adja elő, még pedig a második helyen több pontra nézve bővebben, ami épen nem felel meg a görög epikusoknak az ismétléseknél követett oecónomiájának. Ügyes Matthiae azon megjegyzése is, hogy Persephone, ki avval végzi elbeszélését, hogy «Pluton arany kocsiján a föld alá vitt, ugyancsak akaratom ellenére, én pedig hangosan kiáltottam», azt a benyomást teszi az olvasóra, hogy mintegy mentegetőzni és védeni akarja magát azon szemrehányás ellen, hogy vajmi könnyen hagyta magát elrabolni. Matthiae következő megjegyzéseit is aligha nem többé kevésbé helyeselni fogja a *modern* olvasó: A 313-ik vers után talán nélkülözzük Zeus tanakodását, mely avval az elhatározással végződött, hogy követeket küld Demeterért. Feltűnő, hogy a mese legfontosabb mozzanatával, hogy Persephone evett a granátalmából, oly röviden, három sorban, bánik el a költő, nem is érinti, hogy miképen jut a granátalma ahhoz a hatalomhoz, hogy visszatéríti Persephonét az alvilágba, elfelejti Homeros módja szerint legalább röviden kifejteni, hogy Pluton, kit úgy tüntet fel, mintha nem is nagyon bánná, hogy Persephone visszatér anyjához, mint szánja rá magát oly sikeres esel alkalmazására; végre a hymnus vége felé egészen megfélekedzik a granátalmáról és úgy adja elő a dolgot, mintha Zeus pusztá jószántából engedné meg, hogy Per-

sephone az év nagy részét anyjánál töltse, pedig, amint az Demeter beszédéből (393—403) is kitűnik, a sors határozata volt az, melynek Zeus ép úgy alá volt vetve, mint a többi istenek. De még ha Matthiæ utóbbi megjegyzése ellen talán sikerrel lehetne is hivatkozni a felfogás azon ingadozására és bizonytalanságára, mely Zeusnak a sorshoz való viszonyáról a görög vallásban mindvégig uralkodott, azt el kell ismernünk, hogy költőnknek általában nem sikerült a mythusi anyagba lelket önteni, és egyes mozzanatait helyesen indokolni, és hogy különben egyszerű, itt-ott szerfelett egyszerű előadása túlzásoktól sem ment, milyen az eget, földet és a tengert illatával eltöltő nárczisz, a vén asszony alakjában Keleos egész házáat isteni fényvel eltöltő Demeter, a hihetetlen rövid idő alatt felépülő templom stb. stb. ¹⁾

Ezek után világos, hogy nem helyeselhetjük Francke Kuno²⁾ felfogását, ki Ovidius, Claudianus és Nonnos bombastikus, illetőleg nem eléggé egyszerű leírásával szemben helyesen kiemeli ugyan költőnknek («Homeros eléggé elegans, bár némelykor gyöngé utánzójának»), vagy talán heyesebben mondva korának egyedüli és csak az eleusisi monda egyéb feldolgozóival szemben érvényesülő előnyét, az egyszerűséget, de másrésről azon túlzásba esik, hogy a költemény compositióját minden tekintetben kifogástalannak akarja feltüntetni és ki akarja mutatni, hogy megfelel a költői művek három fő kellékének: nem ígér többet, mint a mennyit tényleg teljesít, nem ad többet, mint a mennyit a dolog maga megkövetel és megtartja a helyes sorrendet. Csakhogy mind e három kellék teljesítése

¹⁾ Kedvezőbben ítél Bergk (*Gr. Literaturgeschichte* I. p. 769): «Das Gedicht macht keinen entschieden alterthümlichen Eindruck, ist aber auch fern von der Glätte und dem leichten tändelnden Ton der jüngeren Poesie, wozu gerade dieser Stoff in einzelnen Theilen leicht verleiten konnte. Der Verfasser erweist sich im ganzen als ein geschickter epischer Erzähler; die Darstellung ist einfach, naturgemäss und lebendig, nur hier und da zeigt sich ein gewisses Ermatten. Nicht nur mit Ernst und Würde, wie es dieser Abschnitt der heiligen Geschichte erheischt, sondern auch mit gemüthlichem Antheil und Wärme behandelt der Dichter seinen Gegenstand; waren doch der Schmerz und Zorn einer Mutter über den Verlust des geliebten Kindes, das Glück der Wiedervereinigung, die zärtliche Innigkeit der Tochter wohl geeignet, den Ausdruck der Sympathie hervorzurufen».

²⁾ *De hymni in Cererem Homericæ compositione, dictione, ætate.* Kiel 1881.

nem tesz valakit nagy költővé; és Francke nagyon is könnyen veszi még semmit mondó schematikus felosztását is. Azt mondja, hogy az első kelléknek annyiban felel meg a költő, hogy a hymnus elején Demeter és Persephone dicsőítését tűzte ki feladatául, és csakugyan mivel dicsőíthette volna jobban, mint avval, hogy elbeszélte Persephone történetét, mely oly fényes világításban tűnteti fel mindkét istennő természetét, egymáshoz való ragaszkodását, hogy lehetetlen azon csodálkoznunk, hogy az eleusisi mondakörnek éppen ezen részét kedvelték leginkább az egész ókoron végig?

A második kelléknek is sokkal jobban megfelel, Francke szerint, mint akár Ovidius, akár Claudianus, akár Nonnos; mindent, a mi nem szolgál az istennők dicséretére, vagy nem világítja meg az eseményeket, ügyesen mellőz, és az egész hymnuson végig oly mértékletességet tanusít, hogy még csak Demetert sem lépteti fel újra keservesen panaszkodva a fölött, hogy leányának újból le kell szállani a Hadesbe, kétségkívül azért, mert haszontalan dolognak tartja a végzet ellen zúgolódni. Végre, a mi a harmadik helyen említett kelléket illeti, Francke szerint úgy rendezte be a dolgot, hogy a mese főmozzanatait a hymnus közepére tette, a többit pedig, a mi csak a fő események díszítésére vagy magyarázására szolgál, a hymnus elején és végén helyezte el. Francke ugyanis azt hiszi, hogy a mese középpontját azon versek képezik, melyekben elmondja a költő, hogy Demeter ismét visszanyerte isteni alakját és meghagyta, hogy neki templomot emeljenek, és meg van győződve, hogy mindez kevesebbet mutatna, ha nem előzné meg Demeter fájdalmanak és bolyongásának leírása, és nem követnék az istenek követségei és az elégtételt szolgáltatás. Ezek alapján Francke (p. 4.) bizonyos chorikus költemények compositiójának schemáját a következő módon alkalmazza hymnusunkra:

v. 1—3 <i>Πρόλογος</i>	v. 4—95 <i>Ἀρχή</i> Demeter bolyongása	v. 95—232 <i>κατατροπή</i> Demeter Keleos házánál
	v. 233—283 <i>Ἐπιστροφή</i> Demeter visszanyeri isteni alakját és templomot emeltet magának	
v. 284—440 <i>Μετακατατροπή</i> Persephone visszaadatik anyjúnak	v. 441—485 <i>Σπράγξ</i> Demetert és Persephonét visszahívják az Olymposra.	v. 486—495 <i>Ἐπίλογος</i>

másrésről pedig olyan művészek compositiójával hasonlítja össze szerkezetét, kik templomok csúcsán az isteneknek vagy hősöknek

tetteit oly módon ábrázolják, hogy a főalakokat hatalmas nagyságban a középre helyezik, míg a mellékalakok mindkét sarokban kénytelenek meghúzódni.

Minthogy azonban, mint látni fogjuk, a hymnus meséjének középpontját nem az eleusisi templom építése képezi, magától összedől a Francke által oly mesterségesen és mesterkéltén felépített compositio, mely amúgy is azon sarkalatos hibában szenved, hogy a görög epikus költészet keretén kívül álló elvre van alapítva, melyet lyrai természetű hymnusok szerkezetének fejtegetésénél szabad volna ugyan alkalmazni, de soha az olyan epikus jellegű hymnusoknál, mint a milyenek a nagyobb homerosi hymnusok. Ki lehet továbbá mutatni, hogy ugyanazon szerkezettel bírtak a mondának azon feldolgozásai is, melyek vagy nem lehettek tekintettel a mi hymnusunkra, mint a Pamphosnak tulajdonított régibb ¹⁾ hymnus, vagy tudtunkkal legalább tényleg nem voltak rá tekintettel, mint az Orpheus neve alatt járó költemény. A *πρόλογος* és az *ἐπίλογος* nem hiányozhatott ezen feldolgozásokban sem — az Orpheusfélének eleje: *μηδὲ θεῶν, Δημήτερος ἀγλαοκάρπου*, ránk is maradt, — Demeter bolyongása és tartózkodása Keleos házában (az orphikus költeményben Dysaules házában) mindkettőben megvolt, Demeternek istennővé való visszaváltozása alkalmasint Pamphos hymnusában is előfordult, minthogy ebben öreg asszony alakjában jelenik meg Keleos házában, Persephone visszatérése pedig az orphikus költeménynek szintén tárgyát képezte. És mint-hogy ezen mozzanatok már a dolog természeténél fogva mindezen feldolgozásokban csak egy és ugyanazon sorrendben következhetek egymásra, világos, hogy a mondai elemek természetes csoportosulását nem lehet hymnusunk szerzőjének javára betudni.

Hymnusunknak az előbbiekben eléggé feltüntetett hiányai okozhatták, hogy felfedezésétől kezdve a legkiméletlenebb kritikának volt kitéve.

Ignarra, nápolyi tanár, ugyanaz, a ki «felfödözte», hogy

¹⁾ Flach szerint (*Geschichte der griechischen Lyrik*. Tübingen 1884 p. 56) a Pamphos hymnusa utánozta a homerosi hymnust, melyet Attika legrégibb irodalmi emlékének mond.

Quintus Smyrnaeusnak, a «Posthomericæ» szerzőjének neve eredetileg Alkibiades volt, abból indult ki, hogy Pausanias (IX. 31) annak bebizonyítására, hogy a nárcisz virág már a Thespiéből való Narkissos előtt létezett, Homeros helyett Pamphosra hivatkozott, pedig Homerosra hivatkozhatott volna, ha a Demeter-hymnust ugyanazon alakban ismerte volna, melyben most bírjuk, — és ennek alapján az egész hymnust egy tudós grammatikus művének tartotta, ki az ő korában már elveszett homerosi Demeter-hymnust az által akarta pótolni, hogy maga írt Demeterre egy hymnust, melybe ügyesen beleszötte a Pausaniastól az eredeti hymnusból idézett töredékeket is. De ez ellen már Ilgen felhozta, hogy Pausanias nem azért hivatkozott Pamphosra, mert a homerosi hymnusban a nárcisz nem volt említve, hanem csak azért, mert Pamphost Homerosnál sokkal régibbnek tartotta és neki a lehető legrégibb tanúra kellett hivatkoznia, hogy kimutassa, hogy már a Thespiabeli Narkissos előtt is ismerték a nárcisz virágot ezen néven. Ami azonfelül Hermann megjegyzését illeti (p. XCVII), hogy Homerosra nem is hivatkozhatott Pausanias, mivel Homeroszt Narkissosnál fiatalabbnak tartotta, ki úgy látszik, hogy Teiresias idejében élt, helyesen jegyzi meg Baumeister (p. 275), hogy nem sikerült megtudnia, minek alapján határozta meg Hermann Narkissos korát, — bár magában véve valószínűnek tarthatjuk, hogy Narkissos korát Homeros elé kell tennünk.

Nagyobb apparatussal, de nem nagyobb eredménynyel Matthiæ állított fel az Ignarráéhoz hasonló hypothesis-t. A főszólyt azon körülményre fekteti, hogy az a homerosi Demeter-hymnus, melyet Pausanias (a Chr. utáni második században) olvasott, több tekintetben eltért a mi hymnusunktól, más tekintetben azonban szóról szóra megegyezett vele. — Minthogy a kérdés, hogy miképpen kell magyaráznunk a Pausanias idézetei és a hymnusunk ránk maradt szövege közt kétségkívül fenforgó eltéréseket, különben is érdekes, és az eltérések csakis a Demeter-hymnusra nézve constatálhatók, czélszerű lesz előbb ezen kérdéssel tisztába jönni, hogy azután annál könnyebben ítélhessünk Matthiæ hypothesis-e valószínűsége fölött. — Pausanias négy helyen idézi a homerosi hymnusokat. Az Apollon-hymnusra vonatkozik X. 37, 4: "Ὅμηρος μέντοι Κρίσαν ἐν τε Ἰλιάδι ὁμοίως καὶ ὕμνῳ τῷ εἰς Ἀπόλλωνα ὀνόματι τῷ ἐξ ἀρχῆς καλεῖ τὴν πόλιν, mely hely azért nevezetes, mivel azt látszik bizonyítani, hogy Pausanias

úgy mint előtte már Didymos is, az Apollonra írt két hymnust már egy hymnussá összetakolva olvasta; ellenkező esetben világosan kitette volna, hogy a hely, melyre céloz (hymn. in Ap. Pyth. 91), az Apollonra írt hymnusok melyikében található; azon feltevés, hogy Pausanias nem ismerte a delosi Apollonra írt másik hymnust, melyet Thukydides is idéz, épen nem valószínű. Mint-hogy pedig a két hymnus összeolvadása csak úgy magyarázható, ha feltesszük, hogy közvetlenül egymás után, egy gyűjteményben (abban, a mely ránk maradt) állottak, valószínű az is, hogy Pausanias az általa Homeros neve alatt idézett hymnusokat a ránk maradt gyűjteményből ismerte ¹⁾. Meg nem czáfolható ezen következtetésünk Pausaniasnak egy másik helyéből (IX. 30, 6), hol így nyilatkozik az orpheusi hymnusokról: *κόσμος μὲν δὴ τῶν ἐπῶν δευτερεῖα φέροιντο ἂν μετὰ γὰρ Ὀμήρου τοὺς ὕμνους, τιμῆς δὲ ἐκ τοῦ θεῖου καὶ ἐς πλεον ἐκείνων ἔχουσιν*; be nem látható ugyanis, miért kellene Guttmannal (*De Hymn. Hom. Hist. Crit.* 1869. p. 32) feltenni, hogy Pausanias ezen ítéletet valamely régibb íróból merítette. Épen oly kevésbé lehet feltevésünk ellen arra hivatkozni, hogy Pausanias (VII. 20) annak bebizonyítására, hogy Apollon a nyájaknak barátja volt, Alkaiosnak egy hymnusára és az *Ilias*ra (XXI. 446—448) hivatkozik, és nem a Hermes-hymnusra, mely pedig mindkettőnél sokkal több bizonyító erővel bírt volna. Mert ha nem is akarjuk Voss-szal (*Mythologische Briefe* I. p. 103, 2-ik kiadás) és Hignard-dal feltenni, hogy Pausanias készakarva, mellőzte e hymnust, mint sokkal későbbi korból való koholmányt — az iro-

¹⁾ Wilamowitz-Moellendorf, a ki (*Aus Kydathen*, Berlin 1880 p. 125) nem tartja valószínűnek, hogy a Demeter-hymnusnak előttünk fekvő recensiója Eleusisban keletkezett, ezen kételyét a következőképpen indokolja: «Pausanias hat eine einigermaßen abweichende Recension des Hymnos gehabt, und grade er benutzte bekanntlich nicht eine Sammlung homerischer Hymnen, sondern eine, in welcher vieler Dichter Pampchos, Orpheus, Musaios, Homeros Namen vertreten waren, und die Herkunft dieser Sammlung wird durch den mehrfach genannten Hymnos für die Lykomiden als attisch erwiesen». Hát az Apollon-hymnust, melynek semmi köze Athénhez, szintén ezen attikai hymnusgyűjteményből ismerte Pausanias? És ha ezt a mi gyűjteményünkben ismerte, akkor nincs okunk tagadni, hogy a Demeter-hymnust is onnan ismerte; mert hogy hymnusunknak ránk maradt recensiója nem különbözik attól, a melyet Pausanias idézett, alant fogjuk valószínűvé tenni.

dalomtörténeti critica nem erős oldala Pausaniasnak, a ki az Apollonra és Demeterre írt hymnusokat is Homeros műveinek tartotta — miért nem mellőzhette a Hermesre írt hymnust azért, mert akkor épen nem jutott eszébe, vagy azért, mert jobbnak tartotta az egész világ által ismert *Ilias*ra, mint a kétségtől sokkal kevésbé elterjedt hymnusokra hivatkozni?

A Demeter-hymnust a következő helyeken idézi Pausanias: II. 14, 2: ἔστι γὰρ καὶ Ὀμήρῳ πεποιημένα ἐς Δήμητραν, ἐν δὲ αὐτοῖς καταλέγων τοὺς διδραχθέντας ὑπὸ τῆς θεοῦ τὴν τελευταίαν Διοσκούην οὐδέναν οἶδεν Ἑλευσίνιον· ἔχει δὲ οὕτω τὰ ἔπη·

Δεῖξεν Τριτολέμῳ τε Διοκλεῖ τε πληξίππῳ
Εὐμόλπον τε βίῃ Κελεῖ θ' ἡγήτορι λαῶν
δρημοσύνην ἱερῶν καὶ ἐπέφραδεν ὄργια πάσιν.

E sorok a hymnusban is megvannak (v. 474—476) csekély eltéréssel: δρημοσύνην helyett hibásan χρημοσύνην θ' és πᾶσιν h. καλὰ áll a moszkvai codexben, de a καλὰ olvasás nyilván attól ered, a ki a 476-ik vers után a 154-ik vers alapján a Τριτολέμῳ τε Πολοξείνῳ, ἐπὶ τοῖς δὲ Διοκλεῖ verset interpolálta, mely verset Pausanias nem ismerte. Guttman, a ki azt vitatja (p. 31), hogy Pausanias idézeit nem a hymnusok gyűjteményéből vette — bár ezt talán ismerte — hanem valamely ismeretlen írónak attikai régiségekről szóló művéből, természetesen ezen helyet illetőleg is ezen véleményen van; ha magából a hymnusból vette volna, ugymond p. 33, ὕμνος-nak vagy ὕμνοι-nak nevezte volna az általa idézett költeményt. Mit lehet adni az ilyen érvelésre, mutatja a következő passus, hol Pausanias csakugyan ὕμνος-nak nevezi költeményünket, a nélkül természetesen, hogy Guttman ebből bármily következtetést vonna (IV. 30, 3): πρῶτος δέ, ὃν οἶδα, ἐποίησατο ἐν τοῖς ἔπεσιν Ὀμηρος Τύχης μνήμην. ἐποίησατο δὲ ἐν ὕμνῳ τῷ ἐς τὴν Δήμητραν, ἅλλας τε τῶν Ὀκεανοῦ θυγατέρας καταριθμούμενος ὥς ὁμοῦ Κόρη τῇ Δήμητρος παῖζοισιν, καὶ Τύχην ὥς Ὀκεανοῦ καὶ ταύτην παῖδα οὖσαν· καὶ οὕτως ἔχει τὰ ἔπη·

ἡμεῖς μὲν μάλα πάσαι ἂν ἱμερτὸν λεῖμῶνα
Λευκίππῃ Φαινῷ τε καὶ Ἠλέκτρῃ καὶ Ἰάνθῃ
Μηλόβοσις τε Τύχῃ τε καὶ Ὀκυρόῃ καλονκῶπις.

Hymnusunkban e versek Okeanos leányai hosszú felsorolásának (v. 417—424) élén állanak, egygyel megtoldva: καὶ Μελίτῃ Ἰάχῃ τε Ῥόδειά τε Καλλιρόῃ τε, mely a 418-ik vers után van közbetoldva.

A kiadók helyes véleménye szerint e vers Pausaniasnál vagy Pausaniasnak vagy a másolóknak tévedéséből hiányzik, vagy talán azért, mert Pausanias nem tartotta szükségesnek azt a sok fölösleges nevet idézni, hanem sietett, hogy minél előbb ahhoz a vershez érjen, melyben Tyche említve volt. Csak Hermann tartotta a 419-ik verset interpoláltnak. Véleményét Guttman (p. 34) azért nem tartja elfogadhatónak, mert a másutt elő nem forduló Ἰάχη nevet nem lehet byzantin grammatikus (miért épen byzantin grammatikus?) találmányának nézni; valódinak meg azért nem tartja a verset, mivel a benne említetett Μελίτη máskülönben (Hes. Theog. 246, II. Σ 42) nem Okeanos, hanem Nereus leányai között szerepel, itt pedig az ötödik vers szerint (παίζουσιν κόρησι τὸν Ὠκεανὸς βαθυκόλποις) csak Okeanos leányainak van helyük. Mi azonban nem fogunk azon megütközni¹⁾, hogy a költő Melitét Okeanos leányának mondja — hiszen Rhodope, Leukippe, Phaino és Iache sem fordul elő másutt Okeanos leányai között — és ennél fogva Guttman azon feltevését sem fogjuk helyeselhetui, hogy Pausanias ezen verseket valamely régibb íróból merítette, kinek példányában az állítólag nem valódi vers vagy még nem volt betoldva vagy pedig valamely grammatikustól a Melite neve miatt már ismét ki volt küszöbölve. — I 38, 3: Ὀμήρω δὲ ἐς μὲν τὸ γένος ἐστὶν οὐδὲν αὐτοῦ (t. i. Εὐμόλπου) πεποιημένον, ἐπονομάζει δὲ ἀγήνορα ἐν τοῖς ἔπεισιν τὸν Εὐμόλπου. Pausanias nyilván hymnusunk 154—155-ik versére céloz, melyek a ránk maradt egyedüli kézirat szerint következőképpen hangzanak:

ἦ δὲ Πολυξείνου καὶ ἀμύμονος Εὐμόλποιο
καὶ Δολέχου καὶ πατρὸς ἀγήνορος ἡμετέροιο.

Itt Ruhnken, Voss és Franke²⁾, kiket én is követtem kiadásomban, a jelzőket felcserélték és καὶ ἀγήνορος Εὐμόλποιο-t és πατρὸς ἀμύμο-

¹⁾ Vajjon nem azért hozta be ide az eleusisi költő Melitét, hogy emléket állítson ama másik Melitének, ki Hesiodos szerint Myrmex eleusisi herosnak leánya volt? L. Wilamowitz-Moellendorf, *Aus Kydathen*, p. 146 s. köv. — V. ö. még Flander *De interpol. Hymn. Cereris* 1879 p. 10: Quidni memoria lapsus Μελίτην Oceanitidibus adnumerari potuerit credere? Si versus legeretur apud Pausaniam, nemo hæreret. Quam ob rem Frankio assentior, qui in vetustis hymnorum exemplis alio atque nunc loco, fortasse post v. 420 positum fuisse ideoque a Pausania allatum non esse v. 419 ducit.

²⁾ A homerosi hymnusoknak 1823-ban közzétett kiadásában.

νος ἡμετέροιο-t irtak — res haud improbanda in condicione eius quo uno utimur codicis, mondja Baumeister p. 300 — mely eljárást annál inkább helyeselnünk kell, mert a πατρὸς ἀμύμονος kifejezés Homerosnál, költőnk mintaképénél, Od. η 29 a vers ugyanazon helyén előfordul. Másképpen Guttman p. 35. Ruhnken emendatióját el nem fogadja, de azt sem hiszi, hogy Pausaniast emlékező tehetsége cserben hagyta és hogy Keleos epitheton ornamensát tévedésből vitte át Eumolposra, a mi a versek közelsége mellett máskülönben nem is volna oly lehetetlen; inkább azt állítja, hogy Pausanias itt is valamely régibb íróból merített, a kinek példányában a 154 és 155-ik «interpolált» versek helyett más versek állottak, a melyekben azután tényleg ἀργήνωρ-nak volt mondva Eumolpos. Ama verseket pedig azért tartja Guttman interpoláltaknak, mivel v. 153—155 Eleusisnek hat fejedelméről beszélnek Keleos leányai, v. 474—476 pedig azt mondja a költő, hogy Demeter elment Triptolemos, Diokles, Eumolpos és Keleos fejedelmekhez és megtanította őket a mysteriumokra, tehát csak négy fejedelmről szól és az előbbi helyen említettek közül kettőt, Dolichost és Polyxeinost mellőz: «Itaque versus 153—155 non ab eodem, qui versus 474—476 composuit, profectos sed potius versus genuinos olim ad nomina Polyxeni et Dolichi inserenda retractatos esse credo, quod etiam constructione inusitata et languida serie epithetorum semper eodem versus loco positorum confirmatur», mondja Guttman p. 35, részben Matthiae nyomán, ki szerint (p. 377): «in enumeratione principum Eleusiniorum inest nescio quid languidi atque inficeti, praesertim quum ex sex illis, qui memorantur, quatuor infra v. 479 sq. recurrant, reliquorum vero, Polyxeni ac Dolichi, nulla apud alios mentio reperiatur. Itaque vix dubito, quin tres hi versus a Grammatico quodam, eruditionem suam ostentare cupiente, adiecti sint.» De úgy hiszem épen azon tény, hogy Polyxeinos és Dolichos — az utóbbit alighanem hibásan azonosítják a Stephanus Byzantinosnál (s. v.) és Eustathiosnál (ad Il. B 625) említett Dulichiossal, Triptolemos fiával — más íróknál elő nem fordulnak — Diokles is csak egyszer fordul elő Plutarchosnál (Thes. 5) — bizonyítja, hogy e versek valódiak; hogy pedig a 474—475-ik versben Polyxeinos és Dolichos nincsen említve, az kétségkívül abban leli magyarázatát, hogy Eleusis régi fejedelmei közül a monda

épen csak Triptolemost, Dioklest, Eumolpost és Keleost hozta az eleusisi mysteriumokkal kapcsolatba.

Végére hagytuk a legnehezebb helyet. A fönt idézett szavak után (I. 38,3) így folytatja Pausanias: τὰ δὲ ἱερὰ τοῖν θεοῖν Εὐμολπος καὶ αἱ θυγατέρες δρώσιν αἱ Κελεοῦ· καλοῦσι δὲ τῆς Πάμφως τε κατὰ ταῦτά καὶ Ὀμηρος Διογένειαν καὶ Παμμερόπην καὶ τρίτην Σαίσάραν. Hymnusunk a 108—110-ik versben idézi Keleos leányait névszerint:

τέσσαρες, ὥστε θεαί, κορυήιον ἄνθος ἔχουσαι,
Καλλιδίχη καὶ Κλεισιδίχη Δημῷ τ' ἐρόεσσα
Καλλιθόη θ', ἣ τῶν προγενεστάτη ἦεν ἀπασῶν,

kik közül az első a 146-ik versben ismét előfordul:

Καλλιδίχη, Κελεοῖο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστη.

Diogeneiának, Pammeropének és Saisarának a homerosi Demeter-hymnusban semmi nyoma. Már pedig Pausanias szerint így hitták Keleos leányait nemcsak Pamphosnál, hanem Homerosnál is, és hogy Homeros tényleg Keleosnak csak három leányát ismerte, nem pedig négyet, Franke a 285—290-ik versből akarta kimutatni, hol azt olvassuk, hogy akkor, mikor Demeter ismét magára öltötte isteni alakját, Metaneira pedig elájult, előrohantak Demophoon nővérei; az egyik felvette a fiút a földről, a másik tüzet rakott, a harmadik anyjukért ment, és a negyedik? arról nem emlékezik meg a költő. — Hogyan magyarázzuk már most ezen eltérést egyrészt Pausanias és a hymnus közt, másrészt a hymnus egyes részei közt? Ruhnken azt hitte, hogy a Pausanias említette nevek a hymnus vége felé, hol arról van szó, hogy kiknek adta át Demeter a mysteriumokat, a másolók hanyagsága következtében kiestek, bár feltűnik neki is, hogy ezen feltevés szerint Keleos hét leánya közül nem azokat jutalmazta meg az istennő, a kik szívesen fogadták és anyjuk házához vezették, hanem azokat, kiknek semmi érdemük sem volt személye körül. Ezen nehézségen Voss akart segíteni. Abból kiindulva, hogy a hagyomány szerint Saisara, kiről Eleusis Saisariának is neveztetett, Krokonnak, Triptolemos fiának felesége volt, felteszi, hogy a másik kettő, Diogeneia és Pammerope is férj-nél volt már, míg a többi négy még a szülői háznál tartózkodott és a háztartás körül volt elfoglalva. Az utóbbiak zsenge koruknál fogva nem voltak alkalmasak arra, hogy a mysteriumokra felügyeljenek, azért Demeter a szent szertartások fölötti felügyeletet álta-

lában (δρησμοσύνην ἱερῶν) Triptolemosra, Dioklesre, Eumolposra és Keleosra, a titkos orgiákat (ῥρηγία) pedig Keleos három idősebb leányára bízta, kiknek még Triptolemost, Polyxeinost és Dioklestant társul. E szerint Voss így rekonstruálja a 474 s köv. verseket:

ἤ δὲ κιοῦσα θεμιστοπόλοισ βασιλεύσι
 θεῖξεν Τριπτολέμῳ τε Διοκλεῖ τε πληξίππῳ
 Εὐμόλπου τε βίῃ Κελεῶ θ' ἡγήτορι λαῶν,
 δρησμοσύνην ἱερῶν καὶ ἐπέφραδεν ῥρηγία παῖσιν
 πρεσβυτέρησ Κελεοῖο, περίφρονι Διογενεΐῃ
 Παμμερόπῃ τ' ἑρατῇ καὶ Σαισάρῃ ἑξοχα καλῇ
 Τριπτολέμῳ τε Πολυξείνῳ, ἐπὶ τοῖς δὲ Διοκλεῖ.

Felfogását azonban a későbbi kiadók egyike sem helyeselte és méltán. Hermann (p. CIV) itt is az interpolatorgarázdálkodását látta, aki a leányok neveit a sajátjából tette a Pausaniasnál említett nevek helyébe, melyek előtt az eredetiben τρεῖς ὥςτε θεαὶ κοῦρήμιον ἄνθος ἔχουσαι állott, míg az egyik névhez az eredetiben is oda volt téve, hogy ἡ τῶν προγεγεστώτῃ ἦεν ἀπαρτέων. Ezen felfogás szerint természetesen a 146-ik versben is Saisara vagy Pammerope nevét kell tenni az interpolator Kallidikéje helyébe. Hermannnt, mint rendszeren, úgy itt is követte Franke, avval az eltéréssel, hogy a 108—109-ik verset nem valamely interpolatornak, hanem a másolónak tulajdonította, ki az előtte fekvő példányban olvashatatlan sorokat saját gyártmányával helyettesítette; a 146-ik vers Franke szerint eredetileg úgy hangzott, hogy Παμμερόπῃ Κελεοῖο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστη. Guttman (p. 35) azt hitte, hogy itt is régibb íróból merítette Pausanias adatát, a kiadásainkban olvasható verseket azonban mindamellet Pausaniasnál régibbeknek tartja. Wegener (Philologus 35, 244) a 285-ik s köv. versekből azt következtette, hogy azon két hymnus egyikében, melyeknek összetákolásából keletkezett véleménye szerint a Demeter-hymnus mostani alakja, nem Metaneira, hanem egyik leánya (a sokat keresett negyedik leány) leste meg Demetert a mint a kis Demophoont a tűz fölé tartotta. Mily gyenge alapon nyugszik ezen következtetés, majd ki fog tűnni abból, a mit később Wegener egész hypothesiséről mondani fogunk. És hogy végre saját véleményünket is elmondjuk, nem habozunk Prellerrel (p. 68), Baumeisterrel (p. 294), Hignarddal és Flanderrel (p. 9) feltenni, hogy Pausanias — mint sok egyéb dologban — úgy itt is tévedett és helyesen mondja Baumeister, hogy «id quod

nobis singulis diebus usu venit, illi semel accidisse mirum non est¹⁾. Hignard másik gyanítása, hogy Pausanias idézett helyén Ὀμηρος valamely más névből van elrontva, már azért sem valószínű, mert VIII. 37, 6 is együtt említi Pausanias Homerost és Pamphost: ἰδίᾳ δὲ ἐστὶν ὄνομα Ἡερσεφόνῃ, καθὰ Ὀμηρος καὶ ἔτι πρότερον Πάμφωρ ἐποίησαν. Ezen feltevésünk mellett, mely szerint a Kallidike, Kleisidike, Demo és Kallithoe nevek az eredetiek, véleményem szerint azon feltűnő hasonlatosság is szól, mely hymnusunk 110-ik verse (Καλλιόβῃ θ', ἣ τῶν προγενεστᾶτη ἦεν ἀπατρίων) és Hesiodos Theogoniájának 79-ik verse között (Καλλιόπῃ θ', ἣ δὲ προγενεστᾶτη ἐστὶν ἀπατρίων) fennforog, és mely annál többet nyom a latban, mert — mint látni fogjuk — hymnusunk költője különben is szorgalmasan utánozta Hesiodost. Épen ezért felszeg eljárás a Försteré is, ki (p. 33) a szövegben az eltérést Pausanias állítása és hymnusunk között Pausanias tévedésének tulajdonítja, a jegyzetben pedig mégis azt mondja, hogy a 109-ik és 110-ik vers neki is több mint egy okból gyanusnak látszik, és a 110-ik versről azt

¹⁾ Baumeister magyarázatát Gemss is elfogadja (p. 28); aztán így folytatja: «at negligit vir doctissimus et omnes qui adhuc hac de re disseruerunt, id quod a Pausania narratur, non posse in hymno in Cererem homerico inventum esse. Si enim illam narrationem (I. 38, 3) attente legimus, nos non fugit fabulam illam antiquam de bello Eleusinio enarrari, quod Eumolpo duce gestum ita finitum est, ut Eleusinii sub ditionem Atheniensium venirent, suos autem sacros ritus tenerent. Quorum curam, Eumolpus filiaeque Celei susceperunt. In hymno autem homerico illi nondum hoc munus tam sublime tribuitur, quod ex recentiore fabula ei eiusque stirpi tribuitur, sed regulus modo est inter alios pares (154 et 474) qui ne primo quidem loco commemoratur. Quod vero secundum descriptionem Pausaniae ille rex solus cum Celei filiabus sacra facit, haec narratio ex postera fabula Atheniensium manavit, quae contra vetustam cum in aliis rebus tum etiam in hac re pugnat. Et ex posteriore quidem fabula illa nomina his puellis data sunt, quae etiam Pamphus recepit. Quod autem Pausanias ab utroque poeta haec nomina afferri tradit, id ex eo manat, quod omnino Pamphum antiquiorem esse Homero iudicat, ita ut hic ex illius norma carmina composuisse ei videatur». Gemss okoskodását azonban nem fogadhatjuk el, mert Pausaniasnak megjegyzése Keleos leányainak nevére oly lazán van a megelőzőkhöz fűzve, hogy Pausanias csak a leányok nevére vonatkozólag hivatkozhatott Pamphosra és Homerosra, és nem is akarta azt mondani, hogy a mythusnak általa elmondott variánsa Pamphosból és Homerosból van véve.

hiszi, hogy Hesiodosból van interpolálva. Azon évrre, melyre Förster is hivatkozik, hogy t. i. a 285-ik és köv. versekben a mi költőnk is Keleosnak csak három leányát ismeri, már Hignard megfelelt (p. 48): «Quelle dépense inutile d'imagination et d'esprit! Comme s'il fallait exiger d'un poëte cette exactitude méticuleuse!»¹⁾

Miután ily módon meggyőződünk arról, hogy Pausanias alighanem ugyanazon alakban ismerte a Demeterre írt hymnust, mint a milyenben ránk maradt, nézzük már most, hogy mit következtet Matthiae nagyrészt Pausanias idézett helyeiből hymnusunk eredeti szerkezetére nézve.

Matthiae tehát azt állítja, hogy a Pausanias idézte Demeter-hymnus a mienkkel azonos nem lehetett, mert Pausanias olyasmi idéz az ő hymnusából (Keleos leányainak neveit), a mi a mienkkel ellenkezik, de merőben különböznek sem tarthatja a két hymnust, mert Pausanias hat olyan verset említ az ő hymnusából, melyek a mienkben is megvannak. Minthogy pedig ez a hat vers egynek kivételével (154-ik v.), melynek azonosságához azonban még szó fér, mind a hymnus második részéből (a 305-ik verstől kezdve), való, mely sokkal felületesebben van kidolgozva mint az első rész és ennelfogva nyilván más költő műve, biztosnak tartja, hogy Pausanias hymnusunk első részét (a 304-ik versig) nem ismerte; bizonyítja ezt az is, hogy a nárcisz virágot illetőleg és a hymnusunk első részében elmondott mythusra vonatkozólag csak Pamphost idézi, holott az általa nagyra becsült Homerost is idézhette volna. Pausanias tehát a hymnus első részét (a 304-ik versig) nem ismerte, de második részét sem ismerte oly alakban, a milyenben

Másképen Flander *De interpolationibus Hymni Cereris qui fertur Homeri* (Parchim 1879) p. 9: «Frankius tres tantum puellas poetam novisse recte monuit. Försterus enim versum 110 huc translatum esse ex Hesiodi Theog. v. 79 non sine causa suspicatus est. Nam quis est quin intelligat poetam, si hunc versum ipse fecisset, in v. 176. non καλλιόειν de qua antea nihil dixisset Cereri respondentem facturum fuisse, sed καλλιόειν, quam his verbis ἡ τῶν προγενεστώτη ἤεν ἀπασῶν ornavisset. Itaque nominis καλλιόειν initio cum verbo καλλιόειν consonanti impulsum Hesiodi versum illum: καλλιόειν ἡ, ἡ δὲ προγενεστώτη ἐστὶν ἀπασέων leviter, ut fucum faceret, submutatum interposuisse et v. 108 commento suo accommodasse interpolatorem duco. Versus autem 109 et 146 iidem hodie quoque legi mihi videntur, qui a poeta facti sunt».

most birjuk. Ezen resz szakadozottsága, hézagossága, az a sietség, melylyel a költő egyik tárgyról a másikra tér át és elmulasztja az eseményeket indokolni, bizonyítja, hogy Pausanias kora után a Pausanias idézte homerosi költemény töredékeiből és más költők verseiből tákoltatott össze. Magából Pausaniasból azonban nem írta ki a Pausaniasnál is előforduló verseket, mert ha ismerte volna Pausaniast, Diogeneiát, Pammeropét és Saisarát is bevitte volna a hymnusba, illetőleg annak második részébe, melyből most az eredeti költemény jó nagy részével együtt hiányzanak. — Így Matthiæ, kinek okoskodása természetesen semmisnek bizonyul, ha elfogadjuk azon magyarázatot, melyet Keleos leányai elnevezését illetőleg Pausaniasnál és hymnusunkban fentebb valószínűvé tenni iparkodtunk. Az argumentum e silentióra pedig, melyre azonkívül Matthiæ hivatkozott és melyet Guttman elég fontosnak tart (p. 35), hogy t. i. Pausanias nem mondja meg, hogy Homeros szerint nem a «virágforráshoz» (τρεῖς ἀνθῶν) ült Demeter, úgy mint Pamphosnál, elég Hermann szavait idézni (p. XCVII, XCVIII): «Hoc non magni momenti esse puto. Potuit enim Pausanias Homerum eodem modo præterire, ut illos præteriit, qui ad fontem Callichorum consedissee Cererem tradiderant.»

Matthiæ és Ilgen¹⁾ példája még a legujabb időkben is követőre akadt Buecheler Frigyesben. Véleményét, melynek kiadása előszavában (1869) adott kifejezést, elég röviden felemlíteni; megczáfolni az olyan hypothesist, melyet szerzője nem tartott érdemesnek érvekkel támogatni, alighanem fölösleges. Buecheler tekintettel a moszkvai codex felírására: ὕμνος (nem ὕμνος) εἰς Δίμνηττον és a többi (de nem valamennyi!) nagyobb hymnusok compositiójára azt hiszi, hogy hymnusunk eredetileg egy nagyobb költeményből állott, melyhez később kisebb költeményeket toldottak hozzá, illetőleg szúrtak közbe (uni enim poemati maiori minora inserta esse atque adiuncta arbitror). E szerint hymnusunkat a következő huszonhárom darabra szabdalja: 1—23, 24—37, 38—58, 59—97, 98—191, 192—197, 198—205, 206—211, 212—226, 227—232,

¹⁾ «Qui ante Pausaniæ ætatem — id quod oratione colore Homericò splendente prodatur — fragmentis hic illic collectis ex imitatione Pamphi et Homeri et fortasse Musæi totum opus consarcinatum esse existimat» mondja róla Gemiss, *De Hymno in Cererem Homericò* 1872 p. 15.

233—264, 265—267, 268—283, 284—291, 292—315, 316—403, 404—413, 414—433, 434—447, 448—476, 477—482, 483—489, 490—495.

Ezen felapritást azonban nem azon szándékkal vitte . . . , hogy ez által ama nagyobb és kisebb költemények eredeti alakjuk helyreállítsa — Buecheler meggyőződése szerint még a Pausaniás korabeli szöveget sem fogjuk soha ismerni — «at cum desperando minus quam audendo proficiatur apertaue facilius quam tecta vulnera curentur narrationis ac sententiarum diversitates aut hiatus interrupto versuum tenore . . . significavi» (p. 34). Azonkívül huszonöt olyan verset küszöbölt ki, melyekről meg van győződve, hogy nem ugyanazon költőtől valók, kitől a közvetlenül előttük és utánuk állók (18, 35—36, 46, 72—73, 82—83 fele, 99, 240—241, 246, 252, 254, 344—345, 362, 367—369, 413, 424, 448, 455—456). Ezekre nézve azonban nem tartja elégnek, hogy interpolált voltukat kimutassa az ember, hanem azt is szükségesnek tartja, hogy meg mondja, mily időben készültek. Mindenesetre szép követelés, de hogy mily kevéssé teljesíthető, bizonyítja azon körülmény, hogy a commentarius criticusban beéri Buecheler avval, hogy ráfogja az egyes versekre, hogy nem oda valók, a hol állanak, a bevezetésben pedig mindössze a következő rövidke fejtegetéssel vél eleget tehetni követelésének: «versus 35 et 36 . . . non dubium est quin antiquitus traditi pervenerint in collectionem Alexandrinam. contra versus 413 et 448 tanta sunt sensus locutionisve pravitate insignes, ut non multo ante decimum a Christo saeculum compositos a Byzantino credam impleturo spatium quod in codicis charta interiectum fuerit vacuum, atque hi sunt intervalli longissimi quod ab origine hymnorum Mosquensis auctoritatem disiungit, termini prope extremi: interea et eum qui primus poematia haec collegit, novasse complura existimo et pauca quaedam hominem recentem ab Orphica poesi, fortasse eundem qui uno Orphicos Homericosque hymnos volumine inclusit.» Nem mondhatni, hogy az ilyen hallucinációk nagyot lendítenek a szövegkritikai módszeren!

Kevésbbé erőszakosan bánt el Preller ¹⁾ hymnusunkkal, bár

¹⁾ *Demeter und Persephone, ein Cyclus mythologischer Untersuchungen.* Hamburg 1837.

nála is találunk elég alaptalan hypothesisist. A költemény keletkezéséről oly feltevést kockáztat, mely szerinte legalkalmasabb arra, hogy a különböző nehézségeket elhárítsa, mely azonban nézetünk szerint még nagyobb nehézségeket idéz elő. Szerinte hymnuszunk minden tekintetben annyira vonatkozik az eleusisi cultusra és legendájára, hogy ennyiben *attikainak* nevezhetjük. Ámde az attikaiak legrégibb hymnusait Pamphos írta, kinek Demeter-hymnusa a Pausaniasnál ránkmaradt töredékek szerint nagyon hasonlított a Homeros neve alatt ismereteshoz.

Pausanias Pamphos hymnusát nem ismerte már eredeti alakjában ¹⁾, a miért is valószínű, hogy csak az attikai hymnuszok azon gyűjteményéből ismerte, mely hihetőleg (v. ö. Preller p. 63) a Krisztus előtti második században keletkezett. Ezen gyűjteményben már most Pamphos eredeti hymnusának azon alakja, melyet Pausanias olvasott, Pamphos neve alatt volt felvéve, míg egy másik változata Homeros neve alatt a homerosi hymnuszok gyűjteményébe került. Így Preller. De ki fogja elhinni, hogy egy hymnusból idő folytán két egymástól annyira különböző költemény lehetett, mint a Pamphosé és Homerosé, melyek között még ma is constatáljuk azt a különbséget, hogy az előbbi szerint Demeter mikor Keleos leányaival, Diogeneiával, Pammeropéval és Saisarával találkozott az Eleusisből Megarába vezető út mellett fekvő virágos kútnál (*φρέαρ ἀνθηρόν*) ült, míg az utóbbi szerint ezen kút a *φρέαρ παρθένιον* vagy *καλλιγόρον* magában Eleusisben volt és Keleos leányai a Kallidike, Kleisidike, Demo és Kallithoe nevet viselték. Azt sem képzelhetjük el, hogy Pausanias elhallgatta volna

¹⁾ V. ö. Peller i. m. p. 385: «Paus. IX. 31. §. 6 (Pamphos) κόρον τὴν Διμήτρος εἶσιν ἀρπασθεῖναι παύουσιν καὶ ἀνθη συλλέγουσιν ἀρπασθεῖναι δὲ οὐκ ἔστι ἀπατηθεῖσιν, ἀλλὰ νερκίστοις. — Darf man aus dieser Stelle folgern, dass der angebliche Hymnos des Pamphos selber sagte: «Nicht das Veilchen, sondern der Narkissos war die verhängnissvolle Blume», oder sind die Worte οὐκ ἔστι ἀπατηθεῖσιν ein Zusatz des Pausanias? Ist *jenes der Fall*, so ist hier die deutlichste Indication einer späteren Entstehung oder Umgestaltung des Gedichtes, denn die sicilianische Mythe, so alt sie in Sicilien selbst seyn mag, ist doch in der Poesie, namentlich der attischen, erst ziemlich spät berücksichtigt worden». De mely régi költőnek szabad imputálnunk, hogy költeményeiben valamely monda eltérő vonásainak kritikájával foglalkozott?

a Pamphos és Homeros hymnusa között fennforgó feltűnő hasonlatosságot, vagy talán olyan gyökeres volt amaz átdolgozás, hogy a régi eredetiből a két újabb változatok egyikében alig egy-két sor maradt meg változatlanul?

Hozzájárul végre, hogy az egyedüli hely, melyre alapítja Preller azon állítását, hogy Pausanias a Pamphos hymnusát nem ismerte eredeti alakjában, ily következtetésre egyáltalában nem szolgáltat okot.

De nemcsak azon hymnus szenvedett nagyobb változásokat, melyet Pausanias Pamphos neve alatt idéz, hanem a homerosi Demeter-hymnus is, melyben Preller szerint a 21—37, 190—211, 273—274, 473—482-ik versek későbbi interpolatiók. Gemss is interpolálnak tartja a 22—37, 190—211, 424, 440, 477-ik verseket (a 424 és 477-ik verset helyesen) úgy hogy a földolgozó ő is Preller nézetét osztja¹⁾. A 22—37-ik versek Preller szerint azért nem valódiak, mert telve vannak ismétlésekkel, a mi későbbi toldalékok legbiztosabb jele és mert nyilván azon szándékból toldattak be, hogy Zeust kimentsék azért, hogy megengedte, hogy leányát elrabolják és hogy Hekatet szerepeltessék, kit Preller egyáltalában ki akar küszöbölni a költeményből. Minthogy azonban az okokat, melyeket Preller (és már előtte Matthiæ) ezen athetesis indokolására felhozott, mások már megczáfolták, csak Gemssnek újabban felhozott érveire reflektálok és ezek közül is csak az egy főérvre, mert abban, hogy a 31—32-ik vers a 17—18-ik vershez és a 27-ik vers a 21-ikhez hasonlít, én ép oly kevéssé látok okot a gyanúsításra mint Baumeister, azt pedig, hogy Hekatet és Heliost ezen helyen csak azért toldotta be az interpolator, hogy ne csodálkozzék az olvasó azon, hogy később (v. 52) csak e két istentől tudta meg Demeter leánya elrablásának részleteit, könnyű ugyan állítani, de nehéz bebizonyítani. Gemss főérve tehát az, hogy az általa gyanúsított versekben úgy van a dolog előadva, mintha Pluton nem azon a hasadékon vitte volna le Persephonét az alvilágba, melyen maga feljött, hanem előbb szárazon és vizen messze földön végig hajtott volna vele, míg végre elért az alvilág bejárásához; pedig hymnunk többi helyein eltérőleg az orphikus költészet felfogásától az

¹⁾ Gustavus Gemss, *De Hymno in Cere Homérico*. Pars Prior de Hymni Compositione. Berlin 1872.

előbbi előadás van szem előtt tartva. Minthogy azonban hymnuskunknak Gemss által idézett többi helyei is (16—17, 80—81) még a 430—431-ik verset sem kivéve (γαῖα δ' ἔνερθε χώρησεν· τῇ δ' ἔκθορ' ἄναξ κρατερὸς Πολλοδέγμων· βῆ δὲ φέρων ὕπὸ γαῖαν ἐν ἄρμασι χροῖσσι·) sem az egyik, sem a másik felfogás mellett nem bizonyítanak, nem mondhatjuk Gemssel, hogy a 22—37-ik vers az orphikus költészet szellemében készült interpolatio. — Ép oly kevésbé lehet azt állítani a többi versekre nézve, melyeket Gemss gyanúsít. A 190—211-ik versben Iambe játszsza a főszerepet, ki Orpheusnál elő sem fordul, a kétségkívül interpolált 24-ik vers Παλλὰς τ' ἑρμῆ· χη· καὶ Ἄρτεμις ἰοχέαιρα, mely Persephone játszótársai között Pallast és Artemist is felsorolja, egy siciliai mondából is lehet véve; hogy nem az orphikus költészetből való, a mellett az a körülmény tanuskodik, hogy Aphrodite, ki Orpheusnál szintén ott szerepel Persephone játszótársai között, nincsen beleinterpolálva szövegünkbe. A 400-ik vers, mely szerint Hekate ἐκ τοῦ οἴ (Demeter) πρόπολος καὶ ὁπάων ἔπλετ' ἄνασσα, azért nem lehet az orphikus költészetből véve, mert ebben Hekate Demeternek leánya, nem pedig kísérője. Végre pedig a 477-ik versben említett személyek közül (Τριτολόμῳ τε Πολλοδείῳ, ἐπὶ τοῖς δὲ Διοκλεῖ) csak Triptolemos fordul elő Orpheusnál, és a vers különben sem hordja magán semmilyen specialis költészet ismertető jelét.

A Preller által statuált interpolatiók között legfontosabb a 190—211-ik versig terjedő rész. Preller több oknál fogva tartja e verseket interpoláltaknak: azért, mert nyilván az a céljuk, hogy megmagyarázzák, miért ittak az eleusisi mysteriumok alkalmával kykeont és Preller az ilyen aetiologikus részleteket egyáltalában kiküszöböli hymnuskunkból; azért, mert a költő az eleusisi mysteriumok keletkezését később ismét elmondja ott hol Eleusis népe Demeternek parancsára templomot emel; azért, mert a későbbi monda szerint Iambe a Kallichoros forrás mellett fekvő «szomoruság kövén» (πέτρα ἀγέλαστος) ülve találta Demetert, mely helyre ezen interpolatio szerzője is utal, midőn azt mondja Demeterről, hogy ἀλλ' ἀγέλαστος ἔπαστος ἐδητύος ἡδὲ ποτητός ἦστο, míg a hymnus szerzője szerint Demetert a Parthenios forrás mellől hívták Metaneira házába. «Auch fehlen nicht die anderen Merkmale der Interpolation, Wiederholungen und eine matte schleppende Sprache, welche gegen die Lebendigkeit und epische Auswahl der Diction in den anderen Theilen die-

ses Gedichtes stark absticht» (p. 96). Ellenben ama versek kiküszöbölése által nemcsak hogy nem lesz megzavarva az elbeszélés fonala, hanem ellenkezőleg nyer a költemény, a mennyiben csak akkor van helyen Metaneira beszédében (v. 212) a *χαῖρε* megszólítás, melyet a szöveg mostani alakjában, minden nyelvszokás és ratio ellenére, Demeter és Metaneira közötti beszélgetés előz meg (v. 191 εἴς τε δὲ οἱ κλισίῳσι καὶ ἐδριάσθαι ἄνωγεν és v. 206—207 τῇ δὲ δέπας Μετάνειρα δίδου μελιγῆρος οἶνον πλῆγας τ' ἢ δ' ἀνένυσσ'· οὐ γὰρ θεμιτὸν οἱ ἔφατ' αὖτε πίνειν οἶνον ἐρυθρόν. ἄνωγε δ' ἄρ' ἄλφι καὶ ὕδωρ δοῦναι) és a mennyiben megszűnik az a visszáság, hogy Demeter, ki öreg asszony alakjában lép fel, cselédnek akar beállani és csak nagy későn (v. 275) leplezi le magát, megfélekedzik szerepéről és oly pompával jelenik meg Metaneira előtt, hogy ezt «tisztelet és *halvány félelem* szállja meg».

A mi végre az interpolatio korát illeti, Preller utal arra, hogy az Iambe személye egyáltalában nem régi és hogy különösen az attikai Iambe későbbi írónál, Nikandrosnál és Apollodorosnál, fordul elő legelőször — hogy Sophoklesnek *Ἰάμβη* című darabjának helyes czíme alkalmasint *Νιόβη* vagy *Ἰοβάτης* — és hogy az eleusisi mysteriumoknál dívó incselkedések és gúnyos, pajzán beszédek neve nem is *ἱάμβοι*, hanem *στίνια* vagy *γεφυρισμοί*. Mint-hogy pedig az iambus feltalálását a parosi Archilochosnak tulajdonítják, valószínűnek tartja, hogy eredetileg csak a parosi Demeter-ünnepélyeken dívó gúnyos verseket nevezték *ἱάμβος*-oknak, melyeket aztán Archilochos jobban kiművelt és költői műfajjá emelt, és főleg hogy Archilochosnak a parosi Demeterre írott hymnusától került át Iambe személye Homerosnak az eleusisi Demeterre írott hymnusába. Az utóbbi természetesen nem egyéb pusztá feltevésnél, melyet nem is lehet czáfolni, bár figyelemre méltó, hogy az újabb kutatások szerint a iambus sokkal régibb Archilochosnál¹⁾, de a többi érvek sem állják ki a szigorú kritikát. Célzásokat az eleusisi mysteriumoknál dívó szertartásokra a költeményben különben is találunk eleget, a Kallichoros a Partheniossal azonos (v. ö. Förster p. 12), a dictió itt nem rosszabb, mint a költemény többi részeiben, Iambe személyét pedig az írók, kik róla megemlékeznek, mind Eleusisbe helyezik Metaneira házába,

¹⁾ V. ö. Flach, *Geschichte der griechischen Lyrik* 1884. I. p. 219 s köv.

és nem Parosba, kivéve azokat, kik a parosi költők által kiművelt iambusi versmérték kedvéért egy parosi rabszolganőt mondják e mérték feltalálójának. A többi nehézségek is könnyen elenyésznek, ha az elbeszélés menetére nagyobb figyelemmel vagyunk. Midőn Demeter tiszteletes aggnő alakjában belép Metaneira házába, ez annyira elcsodálkozik tiszteletre méltó megjelenésén (ὅτῃ γὰρ θεοεικλὸς ἔσσι, mondja Demeternek Kallidike is v. 159) és az isteni fényen, mely környezi, hogy ámulat és ijedtség fogja el. A nélkül, hogy megkérdezné, hogy kicsoda, megkínálja saját székeivel, Demeter csak nagy nehezen fogad el szerényebb ülést és sokáig hallgatva ott ül, míg végre sikerül Iambének őt felvidítani, mire Metaneira megkínálja előbb borral és azután Demeter kívánságára kykeonnal. Csak most nyílik alkalmá Metaneirának, — ki időközben ámulatából egészen magához tért és azon meggyőződésre jutott, hogy az ily mély fájdalomtól eltelt asszony mégis csak halandó lehet, — hogy avval kezdje a beszédét a min mindjárt Demeter beléptekor kezdette volna, ha megrémülése és Demeter sajátságos magaviselete egészen ki nem hozták volna sodrúkból a jelenlevőket; üdvözli tehát: χαῖρε, γύναι: stb. Így fogván fel a situatiót nem is szorultunk azon példákra, melyekkel Baumeister be akarta bizonyítani, hogy «neque usus salutationis χαῖρε v. 212 eo fine restringitur, ut nullum antea verbum factum sit; ipsum enim Homerum ea uti videmus iis locis ubi re aliqua graviore peracta quasi quædam gratulatio adiungitur» (p. 302) és a melyekről Gemss (p. 32, 33) különben is kimutatta, hogy más természetűek. Végre azt is fel lehet hozni Preller hypothesis ellen, hogy a kérdéses versek kiküszöbölése által nem nyerünk sokat. Megmarad ugyanis az a vers, melyben elmondja a költő, hogy Demeter fejével a mennyezetig ért és hogy isteni fénynyel töltötte be az ajtókat. Nemde ebben nyilatkozik az, hogy «dea ipsa naturam suam detegit» (Gemss p. 33), mi főokot szolgáltatott e versek kiküszöbölésére? És nem feltűnő-e, hogy Preller szövege szerint Demeter ezen rendkívüli megjelenése semmi hatással sincs a jelenlevőkre, hogy szóba sem jön többé? — Végül még csak Gemss főargumentumát, mely részben a Prellerével egyezik, kell hogy felhozzam; tessez pedig az eredeti szövegben, hogy annál jobban kitűnjék okoskodásának gyöngye volta: «Accedit quod cavillationes illæ, quæ versibus 202 et ceteris attinguntur, ad thesmophoria

pertinent. Apollodorus enim (I 5, 1, § 3) tradit morem inter festos dies iocandi et ludendi ex illis facetiis ortum esse, quibus Iamha deam mœstam hilararet. At ne quis dicat primitus quidem solennibus deæ mysticæ has facetias proprias fuisse, postea vero, cum ambæ commiscerentur, etiam ad legiferam translatas esse: huic conamini nomen quod est Iambe ipsum repugnat. Notus enim est mos ille Græcorum, ut omnium rerum origo ad unum hominem quasi ad auctorem referatur. Idem quoque de Iamha valet: nam ad eam iamborum generis origo revocatur, ita ut hoc versuum genus ab illa nomen duxisse dicatur. Et re vera qui temporibus posterioribus de arte metrica agunt, ii iambicis versibus nomen esse ob ancillam quandam Iamben, quæ iis prima usa sit, tradunt. Cum vero hi versus ab Archilocho, ne dicam inventi, sed potius exculti et in lucem editi sint, Parum insulam illius versuum generis patriam fuisse elucet, ubi hic poeta vixit. Quod autem hac in insula Ceres legifera, non mystica colebatur, certe ad deam legiferam illæ cavillationes pertinuerunt, unde postea ad deam mysticam translatae sunt. Hoc igitur modo factum est, ut postquam Atheniensium opiniones, qui ut omnes Iones deam legiferam, sociam frugiferæ, colebant, cum iis quæ ab initio Eleusine exstabant, confusæ sunt, Iambe deæ mysticæ adiungeretur: quod non prius quam Eleusiniurum urbs ditioni Atheniensium subacta erat, factum esse potest. Cum vero nulla in hymno vestigia inveniuntur, quibus Eleusina urbem iam ab Atheniensibus subactam esse apparet, hæc Iambæ mentio posteriore tempore quam quo hymnus natus est, interposita esse videtur» (Gemss p. 31, 32). Ezen okoskodás több nagy hibában szenved. Az sem bizonyos, nem-e volt az ἱαμβος eredetileg csak gúnyolódás vagy gúnyos költemény és nem-e csak később használták ama versnem jelölésére, mely legalkalmasabbnak mutatkozott az ilyen gúnyos költeményekre. Ezen esetben természetesen az ἱαμβος versnem nevéből nem lehet azt a következtetést vonni, hogy a mythikus Iambe eredetileg Parosra való, hol legelőször kezelték művészileg az iambust. De még ha mindjárt eleinte iambusnak is nevezték ama versnemet és csak azt nevezték így, még ez esetben sem szabad azt következtetni, hogy e versnem és az, a kitől nevét nyerte, onnan való, a honnan első művészi kezelője. Szóval a mythosi hagyomány határozott állításával szemben, hogy Iambe az eleusisi Metaneira

szolgája volt, nem szabad félszeg irodalomtörténeti combinatiók alapján azt állítani, hogy eredetileg Parosra való, honnan előbb Athenbe s végre miután Eleusis Athen hatalmába került Eleusisbe jutott, és minthogy hymnusunk még Eleusis bukása előtt iratott, Iambéról szóló episodja későbbi toldalék. Gemss hypothesisének ezen utóbbi része épen megfoghatatlan; miért ne jöhetett volna Iambe személye Demeter *Δεσμωφόρος* tiszteletével együtt ép úgy Eleusisbe, mint Athenbe?

Az Iambe episod későbbi keletkezését tehát nem sikerült bebizonyítani sem Prellernek, sem Gemssnek ¹⁾.

Többi interpolációival sem volt szerencsésebb Preller, kinek még csak Gemss tetszését sem sikerült megnyernie. Hogy miért akarja Preller Hekatét egyáltalában kiküszöbölni a költeményből, ezt Gemss sem érti, p. 23 ²⁾. A 273. és 274-ik verset Demeter beszédjében (*ὄρχηα δ' αὐτῇ ἐγὼν ὁποθήσομαι, ὥς ἂν ἔπειτα εὐαγέως ἔρδοντες ἐμὸν νόον ἰλίσκησθῃς*) Preller kiveti, mivel *ἔπειτα* leánya visszaérkezésére vonatkozik, «Demeter konnte aber damals noch gar nicht wissen, dass sie die Kore jemals wiedersehen würde. Hätte sie dieses gewusst, so ist ihr Schmerz unwahr» (p. 102). De hogy *ἔπειτα* a templom felépítésére vonatkozik, helyesen jegyezte meg Flander (p. 6) és Francke Cuno (p. 7), Gemss pedig joggal csodálkozik azon, hogy miért nem érinthette volna a költő az orgiák elrendelését, mikor Preller is eredetieknek tartja azon verseket, melyekben a költő a templom építésének történetét mondja el?

Végre a 474—82-ik verset is ki akarta Preller küszöbölni. Okaival nem érdemes foglalkozni. Preller még csak azt sem vette észre, hogy az összefüggés egészen megszakad, ha a kérdéses verseket kivetjük. Ezt Gemss is elismeri.

Láttuk tehát, hogy Prellernek és Gemssnek nem sikerült kimutatni, hogy hymnusunk mostani alakjában több nagyobb vagy kisebb terjedelmű interpolatio van, melyeknek kimutatása

¹⁾ Bergk (*Griechische Literaturgeschichte* I. p. 770) szintén későbbi toldásnak tartja az Iambe-episodot (v. 195—205): «Nur die Erzählung von der Iambe v. 195—205 dürfte Zusatz von anderer Hand sein», de nem indokolja ezen gyanítását.

²⁾ V. ö. Bergk i. h.: «Die Erwähnungen der Hekate, v. 24 ff. 53 ff. 438 ff., obwohl sie auffällig sind und die letzte Stelle sich leicht ausscheiden lässt, schützen sich gegenseitig».

nagyon fontos a hymnus szerkezetének megítélésénél. Még csak az van hátra, hogy röviden felemlítsük, meddig tart Preller szerint hymnusunk történetében azon korszak, melybe az általa statuált későbbi közbetoldások helyezhetők. Erre Persephone elrablásának localisatiója látszik neki alkalmat nyújtani. Hymnusunk 17-ik versében azt olvassuk ugyanis, hogy a nysai síkságban (Νύσιον ἄμ. πεδίον) rabolta el Pluton Persephonét. Ezen síkságot a legtöbb kiadóval a kariai Nysa mellé helyezi Preller, hol Plutonnak és Persephonénak még később is nevezetes cultusa volt és melynek környéke egészen ráillik a hymnus leírására; Strabo szerint (XIV p. 650) van ott egy λειμών, εἰς ὃν ἐξοδούουσι πανηγυριοῦντες Νύσας τε καὶ οἱ κύκλῳ πάντες, továbbá Plutonnak és Persephonénak szentelt barlang is (Strabo XIV p. 649). Persephone elrablása és Demeter bolyongása ezen kariai Nysa város számos érmén ábrázolva is van. Minthogy azonban ezen Nysa Stephanos Byzantinus szerint (s. v. Ἀντιόχεια) Nysától Seleukos fiának Antiochosnak feleségétől kapta nevét, valószínű «dass noch in der Zeit nach dem Antiochos an diesem Hymnus geändert wurde, an dieser Stelle vielleicht unter den Ptolomæern, welche jene Gegenden Vorderasiens von den Seleuciden erobert hatten, und sich wahrscheinlich, so wie auch das damalige Eleusis zu dem Dogma, dass dort Kore entführt sei, bekannten», minek következtében hymnusunk mostani alakja az Antiochos és Apollodoros közötti időben keletkezett; az utóbbi, mint látni fogjuk, hymnusunkat már mostani alakjában ismerte.

Ezen hypothesisist Fœrster czáfolta meg, bár különben ő is a kariai Nysával azonosítja hymnusunk Nysáját (p. 269, 270): «Először is az egész idézet — mert ilyennek ismerte fel Meineke, ha nem is kell mindjárt Arrianosra gondolni — ellentmond Stephanos egyéb adatainak. Ha a mi helyünkön Pythopolis, mint a későbbi Antiocheia, világosan meg van különböztetve Nysától, úgy ez nem egyezik meg Stephanos azon állításával (s. v. Πυθόπολις), hogy Pythopolist később Nysának nevezték. De az idézetet tényleges tartalma is nagyon gyanússá teszi. Hogy Ἀντίοχος ὁ Σελεύκου alatt a nagy Antiochost kell érteni, kitűnik Stephanosból s. v. Λαοδίκεια. Ott azonban Laodikeia helyesen Antiochos feleségének van mondva, nem nővérének, mint a mi helyünkön. Polybiosnál VIII 25 Antiochos nővérét, nem úgy mint itt anyját hívják An-

tiochisnek. Továbbá Nysának hívják ugyan Athenaiosnál (XIII 578 A) Seleukos kedvesét, de sehol sem Antiochos feleségét. Végre azt mondja Stephanos s. v. Ἀθυμβρα, hogy a kariai Nysának régibb neve Athymbra volt, és ezen adatot lényegében megerősíti, de egyszersmind helyre is igazítja, Strabon azon állítása (XIV p. 650), hogy Nysa három város egyesüléséből keletkezett, melyek lakedæmoni alapítóik után, Athymbros, Athymbrados és Hydrelos után neveztetek el, kik közül az elsőt tisztelték e város ἀρχηγέτης-egyanánt. Az Athymbros és Nysa közötti ezen viszony mellett Methodios tanuskodik az *Etymologicum Magnum*ban 45, 18. Tehát ezen oldalról is meg van czáfolva Stephanos téves adata Nysáról. Részünkről csak azt tehetjük föl, hogy a Nysa nevet kiszorította egy más név, melyet Antiochos adott neki (pl. Stratonikeia Steph. Byz. szerint s. v.) úgy a mint a Pythopolis nevét valószínűleg az Antiochia név szorította ki. A mellett, hogy a Nysa név Antiochosnál régibb, Strabonon kívül az a körülmény is bizonyít, hogy Nysa a legközönségesebb nevek egyike, mely majdnem mindenütt előfordul, hol görögök laknak, és így eredetileg alkalmasint nomen appellativum, épen úgy mint Argos és Larissa¹⁾. — Végül felemlíthetjük, hogy Preller szerint az eredeti költeményt a nagy panathenæák versenyén szavalták el és sokáig nem is jegyezték fel írásba; ennek tulajdonítja azt, hogy oly nagymérvű változásokon mehetett át (p. 73). Ezen feltevés ellen azonban joggal kivatkozik Francke Cuno (p. 7), ki különben nem nagy sze-

¹⁾ Gyengébb a Bergk czáfolata (*Griechische Literaturgeschichte* I p. 770): «Entschieden unrichtig ist die Vermuthung, als wenn dieses Gedicht noch in der alexandrinischen Periode Erweiterungen und durchgreifende Umänderungen erfahren habe; es gründet sich dieses lediglich auf die irrige [?] Ansicht, dass unter dem Νύσσων πεδίον v. 17 das karische Nysa, eine Gründung des syrischen Königs Antiochus (was übrigens sehr unsicher ist, denn Nysa war offenbar der ältere Name des Ortes, der dann mit Ἀντιόχεια vertauscht wurde) zu verstehen sei. Allein Nysa (Νύξια) und das nysische Feld ist ursprünglich eine mythische Localität, das Reich der Nacht, welches der Dichter mit Recht an den Oceanus in den fernen Westen verlegt. Wenn Nysa vor allem im Sagenkreise des Dionysus hervortritt, so ist doch jeder Gedanke an willkürliche Vermischung verschiedenartiger Vorstellungen fern zu halten. Nysa ist dem Διόνυσος (d. h. dem Zeus νόχιος) ebenso werth, wie es das geeignetste Local war, aus dem der Gott der Unterwelt emporsteigt, um die Persephone zu rauben».

rencsével czáfolgatja Preller hypothesiseit (p. 5—7) arra, hogy Triptolemos és Bacchos hymnusunkban semmiféle szerepet nem játszanak, pedig első sorban kétségkívül ezeknek szorítottak volna helyet a hymnusban az attikai interpolátorok.

Preller (és Gemss) hypothesisei fölött tehát a napirendre térhetünk.

Most a Hermann nézetét kell röviden felemlitenünk. Mint egyebütt, úgy itt is azt hiszi, hogy hymnusunk régentén legalább két eltérő recenzióban forgott közkézen, melyek közül a moszkvai codex itt is a fiatalabbat őrizte meg számunkra. A 47, 211, és 492-ik versben gyanús előtte a *πότνια* (*πολυπότνια*) *Δηώ* kifejezés, mely Homerosnál még nem fordul elő; azért a 47-ik versben a *δία θεάων*, a 211-ik versben a *ξανθή Δημήτηρ* kifejezéssel akarja pótolni; a 492-ik verset egészen kiveti. Iambe gúnyolódásait a 202—205-ik sorban interpoláltaknak tartja; a 407-ik vers (*τοίγαρ ἐγὼ τοι, μῆτερ, ἐρῶ νημερτέα πάντα*) nem eléggé epikus színezetű, eredetileg alkalmasint *τοίγαρ ἐγὼ τοι, μῆτερ, ἀληθέα πάντ' ἀγορεύσω* volt e helyen. A 413-ik versben (*ἔχουσιν δὲ βίη με προστηγάκασσε πάσασθαι*) a magyarázatok kerültek a szövegbe, hol eredetileg talán *πόλλ' ἀεκαζομένην δὲ βίη προῦψε πάσασθαι* állott. A 438—440-ik vers már a benne előforduló *κόρη* alak miatt (*κούρη* helyett) későli eredetű, tartalmuk is tudós interpolátorra vall. — A 473—477-ik verset az interpolator alkalmasint a következő módon írta:

ἦ δ' ἄρ' ἔειπε θεμιστοπόλοισ βασιλεῦσιν,
Τριπτολέμω τε Πολυξείνῳ τ', ἐπὶ τοῖς δὲ Διοκλεῖ,
Εὐμόλπου τε βίῃ Κελεῶ θ', ἡγήτορι λαῶν,
δρησμοσύνην θ' ἱερῶν καὶ ἐπέφραθεν ὄργια καλὰ.

Ugyanannak tulajdonítja a 480—482-ik verseket is, melyek az elbeszélés egyszerű folyását zavarják. A hymnus clausuláját már nyelvezete miatt sem tartja eredetinek, legfeljebb a 490-ik, 493-ik és 495-ik vers lehet régibb költőtől.

A mi Hermann álláspontját a Pausanias által képviselt hagyományhoz illeti, Pausaniasban látja nyomait ama régibb recenzióknak: a 108-ik vers eredetileg talán *τρεις ὠσεῖτε θεαί, κουρήιον ἄνθος ἔχουσαι*-nak hangzott, mire Diogeneia, Pammerope és Saisara neve következett; az egyik névhez hozzá lehetett téve, hogy *ἡ τῶν προγενοσάτης ἦεν ἀπασέων*. A 146-ik versben a Kallidike név a Saisara

vagy Pammerope név helyén áll. Végre a 419-ik vers, mely Pausaniasnál hiányzik, későbbi interpolatio épen úgy, mint a 424-ik.

Ez röviden Hermann nézetének foglalata; fő hibája Hermannak itt is az, hogy túlbecsüli a szöveg hagyományában mutatkozó eltéréseket és hogy nem veszi tekintetbe, hogy az ilyen aránylag későkorú költemények nyelvezetét nem szabad minden tekintetben az *Ilias* és *Odyssea* nyelvezetével összhangzásba hozni akarni.

Hermannál még sokkal tovább ment Wegener Fülöp a «Philologus» 35-ik kötetében (1876 p. 227—254) közzétett értekezésében: «Der homerische Hymnus auf Demeter», csakhogy ő nem a kézirati hagyomány eltéréseiből, hanem a szöveg ellenmondásaiól indul ki, melyeknek kifürkészésére talán még nagyobb gondot fordít, mint Jakob («Über die Entstehung der *Ilias* und der *Odyssea*» Berlin 1856) az *Ilias* és az *Odyssea* ellenmondásainak feltüntetésére és fructificálására.

Hymnusunkat három részre osztja; az első Persephone elrablását, a második Demeter tartózkodását Eleusisben, a harmadik Demeter kibékülését és visszatérését az Olymposra foglalja magában. Mindhárom részben a mythust tárgyaló két eltérő költemény van egy átdolgozó által oly módon erőszakosan összeolvasztva, hogy a legtöbb esetben teljes lehetetlenség az egyik vagy másik régi hymnust szószerint restituálni; csak azt lehet constataálni, hogy, milyen motivumokat melyik régibb hymnusból vett az átdolgozó. Mindjárt hymnusunk elején feltűnik Wegenernek, hogy Persephone játszás közben akadt a nárciszra a többi mezei virágok között (v. 5—7), holott a 8-ik vers szerint a föld Zeus parancsára szándékosan cselül hozta elő a nárciszot, hogy Persephonét (akár az Olymposról) olyan helyre csalja, hol Pluton könnyen elrabolhatta; ezen esetben pedig nem volt szükség arra, hogy kocsin rabolja el, a mint az a 18—20-ik versekben történik. Feltűnő továbbá, hogy a 3-ik vers szerint Pluton Zeus beleegyezésével rabolja el Persephonét, a 27—29-ik vers szerint pedig Zeus csak azért nem siet Persephone segítségére, mert messze tőle egy templomban ül és fogadja a halandók áldozatait. E szerint az átdolgozó egyik mintájában A) Zeus beleegyezésével rabolja el Pluton Persephonét, kit a nárciszszal olyan helyre csal, honnan egy hasadék vezet az alvilágba, minek következtében nem volt szük-

ség arra, hogy kocsin jöjjön és az egész földön végig alvilági birodalmának egy másik bejáráshoz vezesse. Ellenben a másik minta *B*) nem ismerte Zeus beleegyezését és a nárcizisszal való cselt, hanem Zeus tudta nélkül kocsin raboltatta el Persephonét, éppen mikor barátnőivel a réten virágot szedett. Evvel ki van mondva az is, hogy miképpen kelljen Hekate és Helios szerepét a két régiebb versio közt felosztani, — mert hogy fölösleges dolog, hogy Demeter kettőtől, Hekatetől és Heliostól tudja meg, ki rabolta el leányát, az Wegener szerint nem szenved kétséget. Hekate mint alvilági istennő csak annak lehetett tanúja, hogyan vitte le Pluton Persephonét az említett hasadékon az alvilágba; ő tehát csak az *A*) hymnusban szerepelhet. Helios, a ki mindent lát és hall, a mi a földön történik, megint csak annak lehetett tanúja, hogyan vitte Pluton Persephonét kocsin az alvilág bejáratához; neki tehát csak a *B*) hymnusban van helye. Heliosnak Demeterhez intézett beszéde azonban nincs egészen rendben. Vége felé (v. 82 s k.) vigasztalja Demetert, a mihez semmi joga, mert csak jelentenie kellett, hová lett Persephone, és aztán be sem várva, hogy milyen hatással van vigasztaló beszéde Demeterre, tovább hajt. Ezen furcsaságból összehasonlítva a 92-ik s k. verseket (*νόσφι τ' ἔστιν αἰὲν ἀγορὴν καὶ μακρὸν Ὀλύμπον ὧχετ' ἐπ' ἀνθρώπων πόλιν καὶ πύονα ἔργα*) azt lehet következtetni, hogy az egyik régiebb hymnus szerint Demeter megtudván leánya sorsát, felment az Olymposra Zeushoz és visszakövetelte tőle leányát, Zeus azonban vigasztalta őt (e szerint Zeus szájába való Helios beszédének vége) és rá akarta bírni, hogy nyugodjék bele abba, hogy Pluton elvette Persephonét. De hiába. Demeter nem egyezik bele, hanem elhagyja az Olymposzt és ὧχετ' ἐπ' ἀνθρώπων πόλιν καὶ πύονα ἔργα. Hogy pedig mindez az *A*) hymnusban volt elmondva, az előzőkből önként következik, ebben a hymnusban ugyanis Zeus Pluton pártján volt és így érdekében lehetett, hogy Demetert kibékítse vejével, míg a *B*) hymnus Zeusa alighanem teljesítette volna Demeter kérését és elvette volna Plutontól Persephonét.

Hymnusunk második részében is felismerhetjük két régiebb hymnus contaminálását, a nélkül azonban, hogy képesek volnánk meghatározni, a második rész melyik motívuma állott eredetileg az első rész *A*) hymnusával, melyik a *B*) hymnussal összefüggésben. Az első motívum (I.) szerint Demeter vén asszony alakjában (v. ö. v. 94.

101 s k. 276 s k.) jelenik meg Keleos házában és beáll Metaneirához szárazdajkának, a másik (II.) szerint megtartja isteni alakját (v. ö. v. 188 s k.) és nem dajkának szegődik el — hogy is akarhatná Metaneira dajkának felfogadni az oly isteni külsejű nőt, mint Demeter? — hanem arra ajánlkozik, hogy meggyógyítja Metaneira kis gyermekét, Demophoont¹⁾, kit dajkája elbűvölt volt (v. 225—230). Érdekes, mit tud Wegener Demeter dajkalkodásáról mondani. Hymnusunkban Demeter, a dajka, a rábízott gyermeket halhatatlanná akarja tenni és azért éjjel a tűzbe tartja, úgy mint Thetis tette fiával Achilleussal. Míg azonban könnyen felfoghatjuk, miért akarta Thetis fiát a legnagyobb jóban részesíteni, a mit isten halandó embernek adhat, addig Demeter hasonló eljárásának semmi alapja. Wegener szerint ki lehet még mutatni, hogy hymnusunknak Demophoonról szóló része kevés változással egy Achilleust dicsőítő régebbi epikus költeményből van átvéve, ugyanabból, melyből Apollodoros merítette Thetisről és Achilleusról szóló elbeszélését. A 236-ik vers οὗτ' οὖν σῖτον ἔδωκεν οὐδ' ἀνθρώπου μοῖραν ἀλάτρησεν, csak Achilleusra illik, kinek nevét épen ezen körülményből akarták magyarázni, ὅτι τὰ χειρὶ μαρτοῖς οὐ προσήνεγκε (így Apollodoros). A 249. 250-ik verset (Τέκνον Δημόφρων, ξείνη σε πυρρὸς μένει ὄλῳ Κρόπτεϊ, ἐμοὶ δὲ γόνυ καὶ κήδεα λυγρὰ τίθησιν) eredetileg nem mondhatta Metaneira; Metaneira egyszerűen kiragadta volna gyermekét dajkája kezéből, ellenben Peleushoz, mikor megleste feleségét a mint gyermeküket a pattogó tűz fölé tartja, nagyon illet az idézett versekben kifejezett resignatio, melylyel fájdalmas szívvel bár de mégis megnyugszik felséges neje akarataiban. — A 251-ik s k. vers: χολωσαμένη (καλλιστέφανος Δημήτηρ) παῖδα φίλον, τὸν ἄελπτον ἐνὶ μεγάροισιν ἔτικτε, χεῖρεσσ' ἀθανάτησιν ἀπὸ ἔθεν ἔχε πῆδονδε eredetileg nyilván Thetisről volt mondva, a hymnus költője

¹⁾ Dittmar is hasonlótt állít, alighanem Wegener nyomán. V. ö. «*Prolegomenon ad hymnum in Cererum Homericum Specimen*. Scripsit Franciscus Dittmar. Halis Saxonum 1882» p. 21: «Quae descriptio (v. 188 s. köv.) etsi non iam genuino loco legitur, sed olim de Cerere medica domum Celei intrante composita est (quod in ea commentatione quae est de hymni compositione, uberius demonstrabo)» stb. Végre Flander is (p. 14.) a Wegener által feltüntetett ellenmondások közül egyes egyedül azokat tartja fontosaknak, melyek a Demeternek Eleusisben, különösen Keleos házában való tartózkodására vonatkozó részben fordulnak elő.

csak Demeter nevét tette a Thetisé helyébe és beletette az ἄλπιος szót is, mely nem illethette Thetis és Peleus magzatát, de a Metaneira neve számára már nem birt a versben helyet találni, minek következtében az az ügyetlenség állott be, hogy most a παῖδα φίλον, τὸν ἄλπιον ἐνὶ μεγάροισιν ἔτικτεν alanyául nem Metaneira-t kell kiegészítenünk, a mint az értelem megkövetelné, hanem Demetert. — Végre az istennő jóslata, hogy a csecsemő halhatatlan hírnévre fog szert tenni, sokkal jobban illik Achilleusra, mint az obscurus Demophoonra.

Hogy pedig a Demophoon-episod is két régibb dalból van összetákolva, melyek közül az egyik a másik utánzása (mert hogy két költő önállóan jött volna arra a gondolatra, hogy a Thetis és Achilleus mondáját átvigye Demeterre és Demophoonra, nem hihető), Wegener a 287-ik s k. versekből bizonyítja. Ugyanis míg a megelőző versekből az tűnik ki, hogy Metaneira érte rajta Demetert, a mikor Demophoont a tűzbe tartotta és ott nyomban elájult, addig az idézett helyen azt olvassuk, hogy Metaneira egyik leánya, a kit szintén felkeltett a csecsemő sírása, a hálószobába rohant, hogy anyját felébreszse: ἦ δ' ἔσσητο πῶς ἀπαλοῖσι μητέρ' ἀναστήσουσα θυώδης ἐκ θαλάμοιο. E szerint nem Metaneira, hanem más valaki leste meg Demetert; hogy kicsoda, megtudjuk Apollodorosból, kinél egy bizonyos Praxithea (mint Bekker belátta, kétségkívül Keleos és Metaneira leánya) lesi meg Demetert. Csak most értjük meg igazán, hogy a 287-ik s k. versekben miért van csak Metaneira három leányáról szó, holott hymnusunk máskülönben négy leányát ismeri: azért, mert az átdolgozó által ügyetlenül felhasználta egyik régibb dalban nem Metaneira, hanem egyik (negyedik) leánya leste meg Demetert.

Hymnusunk harmadik szakaszában, mely az istenek kibékülését mondja el, Wegener ismét felismeri a hymnus első részének A) és B) motivumait. Zeus belátván, hogy Demetert másképpen nem bírja kibékíteni, Hermest elküldi Plutonhoz, hogy nyájas szavakkal felszólítsa, bocsássa el Persephonét. Itt nyilván az A) motivummal van dolgunk, melyben Pluton Zeus beleegyezésével rabolja el Persephonét; azért kéri és nem parancsolja Zeus, hogy bocsássa vissza Persephonét. De már a következő versekben B)-vel találkozunk. Hermes nem nyájas szavakkal, hanem kategorikus rövidséggel fordul Plutonhoz, és ez szó nélkül engedelmeskedik;

e situatio azt tetelezi fel, hogy Pluton Zeus beleegyezése és tudta nélkül rabolta el Persephonet.

Tovább folytathatnám még ezen analysist, de úgy hiszem, hogy az eddig recapitulált fejtegetésekből is eléggé kitűnik, mily módszer szerint tárgyalta Wegener hymnusunkat. A módszer ugyanaz, mint a melyet Luchmann óta az Ilias és Olyseu analysisénél szoktak alkalmazni a túlzók, kik még a fű növéseit is hallani akarják. A legcsekélyebb ellenmondásnál eltérő motívumok szerint költött régibb dalok contaminálására gondolnak, mintha azok a többnyire úgy is csak látszólagos ellenmondások nem lehettek volna már meg a mythusban vagy a mondában, a honnan a költő bona fide átvette költeményébe. Ezen tudósok sokat használt eszköze egyes helyek helytelen, lehetőleg szó szerinti interpretációja. A mikor Demeter beszegődik Metaneirához dajkának, azt a megjegyzést teszi, hogy a meddig ő lesz a gyermek dajkája, nem fogja azt bántani semmi babona, mert ő kitűnő ellenszereket tud (παῖδα δὲ τοὶ πρόφρων ὀπιδέεσσι, ὧς καὶ κελύεις, θρέψαντες· οὗ μιν ἔολπεν, κακοφραδίῃσι τιθήνης οὐτ' ἄρ' ἐπιλευσίη θηλήσεται οὐδ' ὀποταμῶν· οἶδα γάρ ἀντίτομον μέγα φέρτερον οὐδοτόμοιο, οἶδα δ' ἐπιλευσίης πολυπήμονος ἐσθλὸν ἐρωτμόν). Itt a κακοφραδίη szó mint egybeült is annyit jelent, hogy gondatlanság; Wegener eredeti jelentésében (gonoszság) veszi es erre az interpretációra alapítja azon hypothesisét, hogy Demeter nem dajkának szegődött be, hanem isteni alakjában megjelenik Metaneiránál és ajánlkozik, hogy meggyógyítja kis fiát, kiről azt hallotta, hogy dajkája megbabonázta. — Mi sem gátol abban, hogy a 287-ik és következő verseket úgy magyarázzuk, hogy Demophoon sírására egyik nővére anyjához sietett a hálószobába, minthogy nem tudhatta, hogy máris a csecsemőnél van; Wegener ebből azt következteti, hogy nem Metaneira, hanem egyik leánya leste meg Demetert. Hasonló indokolatlan következtetések Wegenernek általunk főntebb idézett fejtegetésében lépten nyomon felkeltik az olvasó mosolyát és arról győzik meg, hogy a *Liedertheorie*, melynek alkalmazása az első, második és harmadik homerosi hymnus tárgyalásánál jogosult, sőt okvetetlenül szükséges is, a Demeter-hymnus taglulásánál kudarcot vallott ¹⁾.

¹⁾ Flander is (p. 14—16) Wegener ellen nyilatkozik. Minthogy az

A legtöbb tekintetben Voss találta el az igazat¹⁾. Ő volt az első, a ki a költemény egységét hangsúlyozta és szerzőjének egy eleusisi papot tartotta, ki a 30-ik Olympias táján élt és e hymnust avval a szándékkal írta, hogy az eleusisi mysteriumok isteni eredetét kimutassa. Nézetének magvát, a költemény egységét és attikai eredetét a legtöbb újabb kutató is elfogadta. Kutatásaik eredményét a következőkben foglaljuk össze.

II. A hymnus tendenciája.

Mint minden homerosi hymnus tárgyalásánál, úgy itt is három kérdésre kell megfelnünk: mi a hymnus tendenciája, ki szerzője, hol és mikor keletkezett? Mind a három kérdésre azon szerencsés helyzetben vagyunk, hogy magából a költeményből megadhatjuk a feleletet, mely azonban természetesen, hogy korántsem lehet minden tekintetben kielégítő.

alexandriai kornál régibb írónál Pluton mindenütt Zeus beleegyezésével rabolja el Persephonét, Wegener B) recensiója az alexandriai korból való volna, csak hogy legkevésbé sem valószínű, hogy az átdolgozó a mondának épen azon részeit hagyta volna ki, melyekkel az alexandriai költők kiczifrázták a munda régi állományát és melyek az ő korában sokkal inkább érdekelték az olvasót, mint a mythus eredeti egyszerűsége. Azt sem tartja lehetségesnek, hogy valaki oly vandalizmussal és ügyetlenséggel egyesíteni akart volna két költeményt, és hogy az előtte fekvő minták egyes részeit rövidítette vagy kihagyta volna, holott ezen átdolgozásnál csak az a főczél lebeghetett szeme előtt, hogy az ő költeményét az előbbieneknél teljesebbé tegye.

¹⁾ «*HYMNOS EIS TIN ΔΗΜΗΤΡΑΝ. Hymne an Demeter. Uebersetzt und erläutert von Johanna Heinrich Voss. Heidelberg 1826*». Az Erläuterungen első oldalán: «Diese Hymne ward für die Eleusinien gedichtet, nachdem die Eumolpiden, von thrakischem Geschlecht, dem alten Feste der Saatgöttin tieferen Sinn in räthselhaften Gebräuchen unterlegt hatten. Ihr Zweck ist, zugleich mit den würdigsten der allmählich entstandenen Sagen und Wahrzeichen die neuen Geheimnisse wie göttliche Ueberlieferungen zu beglaubigen. Der namenlose Verfasser lebte bald nach Hesiodus, gegen die dreissigste Olympiade, wahrscheinlich im Dienste der eleusinischen Demeter. Als Attiker wird er an vielen, mit der gangbaren Sängersprache Homers gemischten landschaftlichen Sprecharten erkannt. Nicht also Homer, wie Pausanias sich einbildete: wohl aber ein Homeride, wenn man darunter einen geistvollen Sänger in Homers Tonweise versteht. Denn unhomerisch ist die Darstellung nur da, wo der priesterliche Zweck den Ton der Legende anstimmen hiess».

Hymnusunk *tendentiája* iránt nem nagy kétség foroghat fön. Világos, hogy legnagyobb részét Persephone elrablásának elbeszélése foglalja el, de épen oly szembeszökő költőnk iparkodása, hogy a mythus minden egyes mozzanatát összefüggésbe hozza az eleusisi mysteriumokkal és azoknak egyes szertartásaival, hogy kimutassa, hogyan keletkezett az eleusisi Demeter cultusa és miért épen Eleusisben. Ezen tendenciában áll feldolgozásának egyedüli eredeti vonása. Mert hogy a mythushagyományozta eseményeket úgy adta a mint találta, már föntebb megjegyeztük, és még csak azt sem lehet róla Baumeisterrel (p. 280) mondani, hogy a mondai anyag feldolgozásánál legalább annyi önállóságot tanusított, hogy kihagyta a mythus azon vonásait, melyek Eleusisnek és lakosainak nem szolgáltak határozottan dicsőségükre. Baumeister szerint ezért hallgatta volna el, hogy hermionebeliek árulták el Demeternek Persephone elrablását, és azt, hogy azért kellett Persephonének akarata ellenére az alvilágban maradni, mert Askalaphos, Acheron és Gorgyra fia a mellett tanuskodott, hogy csakugyan evett a granátalmából. — Baumeister, úgy látszik, Askalaphos személyéről és a hermionebeliekről azért hiszi, hogy eredetileg benn voltak a költőnk által feldolgozott mythusban, mivel előfordulnak Apollodorosnál, ki hymnusunkat kétségkívül olvasta és legnagyobbbrészt ennek nyomán adja elő Persephone elrablásának történetét. De épen azon körülmény, hogy Apollodoros a mythus eleusisi variánsát a mi hymnusunkból ismeri, figyelmeztethette volna Baumeistert arra, hogy nincs jogunk Apollodorosban azon mythusnak oly vonásait keresnünk, melyek hymnusunkban hiányoznak; valamint Fœrster is téved (p. 58), a mikor azt hiszi, hogy Apollodoros elbeszélésének egynémely pontja szorosabban csatlakozik a népmondához, mint a *hieratikus* eleusisi hymnus. Fœrster feltevését legfeljebb azon értelemben fogadhatjuk el, hogy szorosabban csatlakozik a *későbbi* attikai mondához, mely esetben természetesen nem szabad a hymnusnak Apollodorostól való eltéréseit a *hieratikus* költő rovására hozni. — Még csak Triptolemos személyét illetőleg sem tehetünk kivételt, melylyel legelőször a Pseudo-Orpheusnál, de Apollodorosnál is találkozunk. Abból, hogy hymnusunkban a földművelés már Persephone elrablása előtt ismeretesnek van feltüntetve és Triptolemos semmivel sem különb szerepét játszik Dioklesnél, Polyxeinosnál és a többi

eleusisi fejedelmeknél, azt lehet következtetni, hogy a speciálisan eleusisi mythusban, melyet költőnk feldolgozott, Triptolemos nem játszotta azt a nevezetes szerepet, mint a *valamivel későbbi* attikai mondában¹⁾. Mert hogy az eleusisi Demeter mondájának legrégibb alakjának az ide vágó legrégibb irodalmi emlék, a homerosi hymnus által képviselt eleusisi mondát, nem pedig az attikait, kell tartanunk, ép oly kevéssé szorul bebizonyításra²⁾, mint azon állításunk, hogy költőnknek éppen semmi oka sem lehetett Triptolemost annyira mellőzni, ha az általa feldolgozott mondában nevezetesebb szerepet játszott volna. A mi továbbá a hermionebelieknek szerepét illeti, valószínű, hogy a hermionebei Lasosnak, Onomakritos ellenfelének a hermionei Demeterre írott hymnusából jutott Apollodorosba talán az attikai népmondának révén (Förster p. 58). Végre Askalaphos személye csak a későbbi, negyedik századbéli rationalismus szüleménye, mely nem bírta elképzelni, hogy Persephone saját vallomásával kényszerítette magát arra, hogy az évnék egy részét az alvilágban töltsse, és ezért az Askalaphos alvilági istenség denunciációjának következménye gyanánt tüntette ezt fel (Förster p. 59). Végre Baumeister azon

¹⁾ V. ö. még Francke Cunót p. 26: «Solonis ætate carmen esse antiquius, una maxime res est quæ indicet. Primus enim Epimenides, quem ad civitatem Atheniensem piaculis lustrandam ex Creta Solon arcessiverat, ut Eleusinia sacra cum rebus Atheniensium ita cum Cereris Proserpinæque mysteriis Triptolemi cultum coniunxisse videtur. (Cf. Ribbeck Anfänge des Dionysoskultus in Attika p. 17. Strube, Studien über den Bilderkreis von Eleusis p. 52). Triptolemi autem honores mox adeo increvisse, ut ex ignoto Eleusiniarum regulo celebratissimus non solum Atticæ terræ sed etiam omni generi humano beneficiorum auctor fieret, et alia sunt testimonia et illæ, quas Strubius l. c. p. 5. enumerat, vasorum comprobant picturæ, quippe quæ, quamvis ipsæ recentioris fabricæ sint, antiquissima tamen imitentur exempla. Iam vero, quoniam in hoc hymno tales Triptolemo redduntur honores nulli, argumento haud infirmo eo adducimur, ut coniciamus, compositum esse carmen antequam Eleusiniarum sacra ab Atheniensibus reciperentur, id est ante Solonis Pisistratice ætatem».

²⁾ V. ö. «Karl Ottfried Müller's Geschichte der griechischen Literatur bis auf das Zeitalter Alexanders». (Harmadik kiadás. Stuttgart 1875) p. 128: «Die alte heilige Sage der Eleusinier liegt hier in ihrer reinen und unverfälschten Gestalt vor uns, insoweit sie in einer dem geläuterten Geschmack zusagenden Weise in epischer Form sich darstellen liess».

feltevése sem valószínű, hogy Baubót is szántszándékkal mellőzte költőnk, mivel ocsmány tréfái nem illettek az istennő magasztos személyéhez, milyennek hymnusunkban ábrázolva van. Ellenkezőleg valószínű, hogy Baubo csak később lépett Metaneira és Iambe helyébe.

Költőnk tehát az eleusisi Demeter mondájának egy variánsát minden nevezetesebb változtatás nélkül versekbe foglalta, míg elődje Pamphos egy nem lényegesen eltérő másik variánsát örököltette meg. Försterrel feltenni, hogy Pamphos a mondának inkább nemzeti tágabb értelemben vett attikai variánsát, Homerosunk pedig egy helyi eleusisi variánsát dolgozta föl (p. 33), semmi okunk; Pamphos és költőnk között tudtunkkal legalább csak a Keleos leányaival való találkozás helyére nézve és a leányok nevére nézve van eltérés, míg azonban Keleos leányainak neve költőnk-nél semmi helyi vonatkozással nem bír, addig Saisara neve Pamphosnál nyilván összefügg Eleusis régi Saisaria nevével. Nem költőnk-nél, hanem Pamphosnál kellene tehát a mondának «particularistikusan színezett, specifikusan eleusisi» variánsát keresnünk, ha egyáltalában lehetségesnek tartanók Pamphosnak alig három négy töredékből ismeretes hymnusának jellegéről biztosat vagy csak valószínűt is állítani, és ha nem intene ovatosságra az a körülmény, hogy a Pamphos neve alatt járó poesis specifikusan attikai jelleggel bírt, melylyel megegyeztethető ugyan az eleusisi Demeter dicsőítése is, de már alig fér össze ezen Athenben is ismeretes és részben modificált cultus eleusisi variánsának elmondása.

Fentebb említettük, hogy költőnk azon volt, hogy a mondának egyes vonásait összefüggésbe hozza az eleusisi mysteriumok egyes szertartásaival és hogy ez feldolgozásának egyedüli eredeti vonása. Az utóbbit nem úgy értjük, mintha ama vonatkozásokat költőnk fődözte volna fel és erőszakolta volna rá a mondára; ellenkezőleg bizonyosnak kell tartanunk, hogy ama szertartások tényleg a mondából keletkeztek, és hogy az eleusisi mysteriumok scenikus része, a *ἐρώμενα*, Persephone elrablásának dramatizálásából állott; csak azt akarjuk hangsúlyozni, hogy a mi költőnk volt tudtunkkal az első, a ki mint az alexandriai ætiologikus költők előfutára, öntudatosan kiemelte a monda és cultus közötti szoros összefüggést, ha nem is csak e végből szerzette költeményét,

melynek főrészt ezen esetben még is inkább az aetiologikus részek képezték volna mint az anthologia, Persephone elrablása és visszatérése az égbe stb. — Kilencz napig bolyongott Demeter a földön étlen, szomjan, égő fáklyával kezében (ἐννημαρ μὲν ἔπειτα κατὰ χθόνα πότνια Διῷ Στρωφᾷτ', αἰδομένης δαΐδας μετὰ χερσὶν ἔχουσα, Οὐδὲ ποτ' ἀμβροσίης καὶ νέκταρος ἡδυπότοιο Πάσσατ' ἀκηχημένη, οὐδὲ χροά βαλλετο λουτροῖς, v. 47—50), míg végre megtudta, hogy elrabolták leányát — és kilencz napig tartottak az eleusisi mysteriumoknál az asketikus előkészületek, melyeket itt a kykeon ivásával fejeztek be. A mi hymnusunkban Demeternek Hekatével és Heliossal való találkozása és a kykeon ivása között ugyan, úgy látszik, jó hosszú idő mulik el (v. 90—96 χωσαμένη δὲ ἔπειτα κελαινεφέι Κρονίωνι Νοσφισθεῖσα θεῶν ἀγορήν καὶ μακρὸν Ὀλυμπον ὤλεχετ' ἐπ' ἀνθρώπων πόλεις καὶ πίονα ἔργα Εἰδος ἀμαλδύνουσα πολὺν χρόνον, οὐδὲ τις ἀνδρῶν Εἰσαρδῶν γίγνωσκε βαθυζώνων τε γυναικῶν πρὶν ᾗτε δὴ Κελεοῖο δαΐφρονος ἔκετο δῶμα), minek következtében Gemss (p. 12) tagadja, hogy itt vonatkozás van a szertartásra; — de nem tekintve, hogy ezen esetben nagyon is feltűnő volna a véletlen találkozás Demeter kilencz napi bolyongása és a beavatottak kilencz napi előkészületei között, Preller feltevése sem lehetetlen (p. 90), hogy abban az időben, a melyben hymnusunk keletkezett, az eleusisi ünnepély egyes actusainak rendje még némileg eltért a később dívó rendtől. — Hogy Demeter még nappal is égő fáklyával kezében járja be a világot, sőt Helios előtt is így jelenik meg, szintén czéloz az isteni tisztelet szertartásaira. Az Iambe-episodban még több a vonatkozás. Maga Iambe emlékeztet a gúnyos beszédekre, melyekkel Demeter ünnepélyein faggatták (ἰάμβριζον dobálták) az emberket; azon vers, mely elmondja, hogy Demeter ἄλλ' ἀγέλαστος ἄπαστος ἐδητύος ἡδὲ ποτύτης sokáig ott ült, nyilván a πέτρα ἀγέλαστος-ra, az Iambéval való találkozás rendes színhelyére czéloz; sőt Demeter egész alakja is, a mint ott ül szomorúan földre süttöt szemekkel közönséges széken (πηχτὸν ἔδος), fátyolt tartva arcza elé, úgy látszik az eleusisi templomnak valamely fából való régi Demeter-szobrának (ξόανον) emlékét őrzi meg számunkra. A παννυχισμός-ok szokására a 292-ik vers czéloz: αἶ μὲν παννύχιαι κυδρήν θεὸν ἱλάσκοντο. Ezt az eleusisi templom építése követi (v. 270—274 és 293—304), mely alkalommal Demeter azt is kilátásba helyezi az eleusisbelieknek, hogy még fogja őket tanítani

azon szertartásokra, melyekkel őt kiengesztelhetik (v. 273. 274 ὄργια δ' αὐτὴ ἐγὼν ὑποθήσασμαι, ὥς ἂν ἔπειτα Εὐαχέως ἔρδοντες ἐμὸν νόον ἱλάσκησθῃς). Ezen ígértét a 474—482-ik versekben teljesítetteti a költő Demeterrel, melyekben kivált a δειξεν . . . δρημοσύνην ἱερῶν καὶ ἐπέφραδεν ὄργια πᾶσι kifejezés érdemel figyelmet. Ki ne ismerné fel már itt az eleusisi mysteriumok kettős felosztását, a különbséget a színi előadások (τὰ δρώμενα, τὰ δεικνύμενα) és a recitatio (τὰ λεγόμενα ἐπὶ τοῖς δρωμένοις) között? Különös figyelemre méltó még azon tény is, hogy költőnk nem csak a cultus egyes szertartásaira czéloz, hanem olykor világosan ki is mondja, hogy a monda ezen vagy azon vonásából ezen vagy azon szertartás származik. Így a 205-ik versben Iambéről γῆ δὲ οἱ καὶ ἔπειτα μεθ' ὅστερον εὐαδεν ὄργῃ és a 211-ik versben δεξαμένη δ' ὀσίης ἐπέβη πολυπότνια Διῷ. Ide tartozik a 440-ik vers is, mely azt mondja Hekatéról, hogy ἐκ τοῦ οἱ πρόπολος καὶ ὁπάων ἔπλετ' ἄνασσα. Azt ugyan senki sem mondja világosan, hogy az eleusisi mysteriumokban Hekaténak is volt szerepe, de alighanem helyesen gyanítja Förster (p. 20), hogy ama Selene, kit Eusebios szerint az eleusisi ünnepélyeken felléptettek, csak más neve Hekaténak, kivel különben is gyakran felcserélik: ἐν δὲ τοῖς κατ' Ἐλευσίνα μυστηρίοις ὁ μὲν ἱεροφάντης εἰς εἰκόνα τοῦ δημιουργοῦ ἐνσκηπάζεται, θαδοῦχος δὲ εἰς τὴν Ἥλιου, καὶ ὁ μὲν ἐπὶ βωμῷ εἰς τὴν Σελήνης, ὁ δὲ ἱεροκῆρυξ Ἑρμοῦ (Eus. Præp. Ev. III 12, 4). Ha itt a δημιουργος alatt, úgy mint az orphikus költészetben gyakran, Zeust, Selene alatt pedig Hekatét értjük, együtt látjuk hymnusunk személyzetének egy részét: Zeust, Helios, Hekatét és Hermest. A többi főszemélyeket, mint Persephonét, Demetert, Plutont stb. ki adta, nem tudjuk.

Miután láttuk, hogy mily szoros összefüggés van a hymnus és az eleusisi cultus között, önmagától felmerül az a kérdés, nem-e az eleusisi ünnepélyek számára íratott hymnusunk? E kérdésre nehéz határozott feleletet adni. A tulajdonképpeni cultusban aligha lehetett helye hymnusunknak, mert tudtunkkal legalább a mysteriumok nem állottak összeköttetésben költői versenyekkel (μυστικὸὶ ἀγῶνες), a mint hogy egyáltalában nincs tudomásunk arról, hogy bárhol, akár Attikában, akár Attikán kívül, zenei és költői versenyeket rendeztek volna Demeter és Kore tiszteletére.

Ezek után nem fog talán valószínűtlennek látszani az olvasó előtt Welcker (*Ep. Cycl.* p. 392, 637-ik jegyz.) és Preller (p. 70)

azon feltevése, hogy a panathenæi ünnepeken hymnusunkat elszavalták, ha nem is azon okból, melyet Welcker felhozott, hogy t. i. nem volt Athenéről terjedelmesebb hymnus, melyet elszavaltattak volna (v. ö. Prellert i. h.). A panathenæák ünnepe első sorban ugyan Athennek és Athenének ünnepe volt, de fölkarolta egész Attikát és a többi isteneket is; Attikának nemzeti ünnepélye volt annak emlékére, hogy amaz ország isteneinek csodás jótettei és polgárainak erénye által a műveltség és tekintély azon fokára emelkedett, mely később méltó büszkeségének tárgyát képezte. Ezen műveltség és tekintély elnyerésében azonban az attikaiak meggyőződése szerint az eleusisi Demeternek nem kisebb része volt, mint magának Athenének. Tőle kapta Attika és közvetítésével az egész görög világ legjelesebb anyagi és szellemi adományait, a földművelést és a mysteriumokat. Mindezekért méltán adhattak neki helyet első nemzeti ünnepélyükön. Az Athenre írt számos panegyrikus, Isokratestól kezdve Himeriosig és Libaniosig, első sorban pedig Isokrates panegyrikusa és Aristeides panathenæaikusa, mind megemlékezik Kore (Persephone) elrablásáról, Demeter eleusisi tartózkodásáról, a földművelés feltalálásáról stb.; Iacchos és az eleusisi nők a panathenæi ünnepélyeken is szerepeltek (Aristid. Athen. Vol. I p. 24 ed. Dindorf: Ἰακχος δὲ καὶ αἱ Ἐλευσίνιαι τοὺς τῆς θεοῦ (Athene) χρόνους διώκουσι). Nem felelhetett-e meg ezen rendes prózai magasztalásoknak olykor költeményeknek pl. hymnusunknak elszavalása, melyek az athéni népet nemzeti történetének csodáira emlékeztethették? kérdi Preller. Gutschene nemmel felel e kérdésre; nem hiszi, hogy hymnusunkat a panathenæi ünnepélyeken rhapsódok elszavalták volna, azért nem, mert nincs a költeményben egyetlen vonatkozás sem Athen városára, sőt a 265—267-ik vers, melyekben az Athen és Eleusis közötti háborúra van célzás, nyíltan ellenkezik a panathenæi ünnepélyek tendenciájával, mely Attika egyes városainak örök szövetségét tűzte ki dicsőítés tárgyául. Ezen ellenargumentumok azonban nem sokat nyomnak, kivált a második, mely Matthiænek aligha helyes coniecturáján alapul (Ἀθηναίοισι a helyett hogy ἐν ἀλλήλοισι). Azért azonban még sem fogadhatjuk el Welcker és Preller hypothesisét. A panathenæák ünnepe ugyanis csak Peisistratos alatt jutott némi jelentőségre és minden valószínűség szerint csak fia Hipparchos

hozta be a rhapsódok előadását ezen ünnepen, mely ezen idő óta négy napig tartott ¹⁾).

Legvalószínűbb talán a Gutsche nézete (p. 61), hogy költeményünknek fő célja az eleusisi mysteriumokhoz jövő idegeket a mysteriumok keletkezésének történetével és az istennő jóságával és ígéreteivel megismertetni; ezen idegenek társas összejöveteleinél («non in ipsa re sacra sed in frequentia conventuum») szavalták volna el hymnusunkat az ünnepet rendező papok beleegyezésével vagy talán épen parancsára.

El kellene vetni e hypothesist, ha biztosnak tarthatnók, hogy hymnusunk befejezése, kivált az utolsó sor (αὐτὰρ ἐγὼ καὶ σέτο καὶ ἄλλης μνήσομαι αὐτοῖς), eredeti. Ezen esetben ugyanis azt kellene feltennünk, hogy a mi hymnusunk ép úgy mint a többi nagyobb homerosi hymnuszok, melyek hasonlóképpen végződnek, valamely költői verseny (μουσικὸς ἀγών) alkalmával szavaltatott el. Minthogy azonban az is lehetséges, hogy a hymnuszok ezen befejező sorai eredetileg nem voltak ott minden hymnus végén, hanem csak később bizonyos uniformitas kedvéért bigyesztettek oda a grammatikusok által, ezen clausulát sem Preller, sem Gutsche hypothesisének sem támogatására, sem megdöntésére nem lehet biztossággal felhozni. — Ennek kapcsán Gutschenek egy másik hypothesiset tárgyalhatjuk (p. 57), melyből az következnek, hogy hymnusunk oly szoros összefüggésben állott az eleusisi papi családok egyikével és ennek révén az eleusisi mysteriumokkal, hogy majdnem ki van zárva azon gondolat, hogy hymnusunkkal máshol is felléptek Eleusisen kívül. A késő ó-korból ugyanis három Demeter-hymnusról van tudomásunk: a Pamphoséről, a Homeroséről és a Musaios-éről; az utóbbiról azt mondja Pausanias (I 22), hogy καὶ ἔστιν οὐδὲν Μουσάϊον βεβαίως, ὅτι μὴ μόνον ἐς Διμήτερα ὕμνος Ἀνδρομήδης. Musaiosnak ezen hymnusa tehát a Lykomidák számára íratott, kiket a 144-ik Olympias óta (a Kerykek családjának kihalta után) a δαδοφόρος méltósága illetett, és a kikről tudjuk, hogy Orpheus és Pamphos is írtak nekik hymnust Erosra, melyet a mystikus szer-

¹⁾ V. ö. Flach, Peisistratos und seine litterarische Thätigkeit. Tübingen, 1885 p. 23. 24. Ezt már Bergk (*Griechische Literaturgeschichte* p. 769) felismerte: «Dass es zunächst für Attika bestimmt war, ist wahrscheinlich, nur gewiss nicht für die Panathenäen, denn die Rhapsodenvorträge an diesem Feste gehören erst der Zeit der Pisistratiden-Herrschaft an».

tartások alkalmával elmondottak (Paus. IX. 27, 2: Ὡλέηνος δὲ ὅτε-
ρον Πάμφως τὴν ἔπη καὶ Ὀρφεὺς ἐποίησαν. καὶ στίχων ἀμφοτέρους πεποιη-
μένα ἐστὶν ἐς Ἑρώτα, ἵνα ἐπὶ τοῖς δρωμένοις Λυκομίδαι καὶ τὰ ὅτα
ᾄδωσιν. ἐγὼ δὲ ἐπελεξάμην ἀνδρὶ ἐς λόγους ἐλθὼν διαδοῦχόν τι). Gutsche
már most azt hiszi, hogy a másik két költő hymnusa is eleusisi
papi családoknak volt ajánlva, még pedig a homerosi hymnus,
mely Keleos családját magasztalja, a Keleidák családjának, a Pam-
phosé pedig az Eumolpos családjának. Ezen költemények termé-
szetesen nem voltak egyaránt régiek. Az egyik családnak volt egy
régii hymnusa, mely ősatyjuknak az istennő körül szerzett érde-
meit dicsőítette; ezt a többi kiváló családok irigyelték és így ma-
guknak is irattak a saját izlésük szerint való hasonló hymnusokat,
melyekben az események fonala nagyobbára ugyanaz volt és csak
a főszereplők voltak mások. Egyben mégis megegyeztek ezen egy-
mással vetekedő családok, abban, hogy nem restelték ezen hym-
nusok szerzőinek a legrégibb és leghíresebb költőket, Musaiost,
Pamphost és Homerost mondani. — Ezen hypothesis tarthatat-
lanságát belátta volna Gutsche, ha levonta volna belőle a kellő
következményeket. Musaiosnak a Lykomidák számára írott hym-
nusáról maga Gutsche valószínűnek tartotta (p. 77), hogy csak a
mysteriumokba beavatottak előtt volt ismeretes, és hogy azért nem
idéz belőle Pausanias semmit sem, míg Pamphos és Homeros
hymnusaiból nem restel idézgetni. Nemde valószínű, hogy a Kelei-
dák és Eumolpidák számára írott hymnusokat is, ha voltak ilyenek,
ép úgy titokban tartották volna és így Pausanias nem idézhette
volna? Még csak nem is valószínű továbbá, hogy Pamphos hymnu-
sában Eumolpos és családja nevezetesebb szerepet játszott, pedig ez
Gutscheszerint is okvetetlenül szükséges lett volna oly hymnusban,
melyet az Eumolpidák nemzetségük hírnevének gyarapítására írat-
tak. Ellenkezőleg biztosan tudjuk, hogy Pamphos hymnusában Keleos
és családja ugyanazt a fontos szerepet játszotta mint Homeroséban,
a mely szerepből Gutsche azt következtette, hogy a homerosi hym-
nus a Keleidák nemzetségének volt ajánlva. És azután mily szere-
pet juttathatott volna Eumolposnak, kiről alig tudunk egyebet, mint
azt, hogy költeményeiben azt állította, hogy Demeter az ő leányaira
bízta a mysteriumok gondozását, a mit azonban aligha van jogunk
Pamphosról is feltenni, ha csak nem akarjuk azt hinni, hogy Pam-
phos Eumolpos leányait jutalmaztatta meg azon jó bánásmódért,

melyben Keleos leányai részesítették Demetert. Végre az Orpheus-féle Argonautikából és hymnusból megtanuljuk, hogy mit kell az alatt érteni, ha azt olvassuk, hogy egyik vagy másik mythikus időből való költőnek műve valaki számára íratott. Azon személy, a melyhez a költemény intézve volt, meg is van nevezve a szövegben; v. ö. az Argonautikát v. 7 νῦν γάρ σοι, λυροσεργέ, φίλον μέλος ἀείδοντι θυμὸς ἐποτρύνει λέξαι, v. 40 ἄλλα δέ σοι κατέλεξ', 46 πάντα μάλ' ἀτρεκέως ἀπ' ἐμῶν στέρνων δεδάχηκας, v. 49 πύσθη ἄφ' ἡμετερῆς ἐνοπῆς, v. 308 καὶ τότε τοι Μουσαῖς, φίλον τέκος Ἀντιοφῆμου; v. ö. továbbá a hymnusból élén álló εὐχὴ πρὸς Μουσαῖον első sorát: μάνθανε δῆ, Μουσαῖς, θυγηπολίην περιτέμνην. Hol van a homerosi Demeter-hymnusból az ily megszólításnak csak nyoma is? Vagy talán azon feltevessel akarunk magunkon segíteni, hogy ama megszólításokat az küszöböltte ki, ki a sokáig csak szóbeli hagyomány útján ismeretes hymnust legelőször leírta és különféle elterő recensióit egybeolvasztotta? De hol van Gutsche ezen utóbbi feltevésének¹⁾ csak legkisebb alapja is?

III. A hymnus szerzője.

A hymnus szerzőjére és keletkezésének korára nézve még több nehézséggel kell megküzdeni a kutatásnak. Hogy Homeros után élt, aligha szorul bizonyításra, de hogy Hesiodosznál is fiatalabb, nyelvi indiciumokon kívül mutatja az a körülmény, hogy Hesiodosznál mythusunk sokkal egyszerűbb, és a Hesiodoszból kölcsönzött kifejezések egész sora²⁾, valamint talán az is, hogy hym-

¹⁾ «Ei igitur, qui literis fabulam mandavit, diversas, ut ita dicam, Hermannii recensione versatas esse puto, ex quibus uni, quam pro precipua habebat, addidit, quæ propria erant reliquarum, id potissimum agens, ut omnium sacrarum consuetudinum in hymno daret exemplar et quasi explicationem.» Gutsche p. 57.

²⁾ v. 2. 3. ἦν Ἀἰθωνεύς Ἥρπαξεν, δῶκεν δὲ βαρύκτοπος εὐρύσπα Ζεὺς, Th. 913. 914. (Περσεφόνην ἦν Ἀἰθωνεύς Ἥρπαξεν ἥς παρὰ μητρός, ἔδωκε δὲ μητιέτα Ζεὺς. — 44. ἐτήτυμα μυσήσασθαι, Opp. 10. ἔ. μυσήσιμην* (azaz a vers u. a. helyén). — 60. Πείρης ἡυκόμου, Th. 625. 634. (ἡύκομος 'P.). — 79. θαλερὴν κεκληῖσθαι ἄκοιτιν, Th. 921. 946. 948. 999. (9. ποιήσας ἄκοιτιν).* — 88. τοὶ δ' ὕπ' ὀμοκλής, Scut. 341.* — 103. 215. σεμιστοπόλων βασιλῶν, fr. 23. 1. Gættl.* — 110. Καλὶσθίη σ', ἥ τῶν προγενεστάτη ἦεν ἀπασέων, Th. 79. Καλλιόπη σ', ἥ δὲ προφερεστάτη ἐστὶν ἀπασέων. — 152. ἰσείησι δίκησιν, Th. 86, Opp. 36. — 168. 223. ἀπὸ σρεπτήρια δοίη, Opp. 186. (δοίην). — 183. ξαδινόισι . . . ποσσίν, Th. 195. (ποσσίν ὑπὸ ξαδινόισιν). — 258. νήκεστον ἁάσσει, Opp. 281 (ἁάσσει).* — 279. κατενύνοσεν

nusunknak Homerosnál elő nem forduló kilenczven szava közül ¹⁾ nem kevesebb mint tizenkettő fordul elő Hesiodosnál. Ez a nagyobb

ἔμους, Scut. 269.* — 287. πόσσ' ἀπαλοῖσι, Th. 3.* — 311. λιμοῦ ὑπ' ἀργαλέης, Scut. 43. (νοῦσου ὑπ' ἀργαλέης).* — 315. πολυήρατον εἶδος ἔχουσιν, Th. 908 (nom.).* — 336. μαλακοῖσι παραιφάμενος ἐπέεσσιν, Th. 90. (μ. παραιφάμενοι ἐπ.).* — 352. χαμαιγενέων ἀνθρώπων, Th. 879.* — 473. σεμιστοπόλοις βασιλεύουσιν; v. ö. 103. — 285. εὐστρώτων λεγέων, Th. 798. στρωτοῖς ἐν λεγέεσσιν. Ezen összeállítás Windisch-ből veszem, De Hymnis Homericiis Maioribus. Lipse 1867. f. 61. Buecheler kiadásának jegyzetéből még a következő példákat idézhetem: 3. βαρυκτύπος... Ζεὺς, Ζηνὶ βαρυκτύπῳ Th. 388.* — 11. σέβας δέ τε πᾶσιν ἰδέσθαι... ἀθανάτους τε θεοὺς ἡδὲ θνητοὺς ἀνθρώπους, — θαῦμα δ' ἔχ' ἀθανάτους τε θεοὺς θνητοὺς τ' ἀνθρώπους Th. 558; — 4. οἶδμα θαλάσσης, Cert. Hes. p. 318, 14 ed. Gættl.; — 38. ἤλυσαν δ' ὀρέων κορυφαί, — ἤλγει δὲ κάρη νιφέντος Ὀλύμπου Th. 42.; — 56. Περσεφόνην, Th. 913.* — 83. ἀπλητον ἔχειν κότον, — ἀπλητον κοτέουσιν Th. 315.; — 86. ὡς τὰ πρῶτα διάτριχα δασμός ἐτύχθη, — ὡς τὸ πρῶτον ἀπ' ἀρχῆς ἔπλετο δασμός Th. 425.; — 88. 89. ὡς εἰπὼν ἵπποισιν ἐκέκλετο τοὶ δ' ὑπ' ὀμοκλής βίμψα φέρον θῶον ἄρμα, — σμερδαλέον ἵπποισιν ἐκέκλετο τοὶ δ' ὑπ' ὀμοκλής βίμψ' ἔφερον θῶον ἄρμα Scut. 341.; — 100. ἔξετο... ἐν σκιῇ, — ἐν σκιῇ ἐζόμενον Opp. 593.*; — 113. χαμαιγενέων ἀνθρώπων, Th. 879.*; — 135. πάντες Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες Opp. 81.*; — 144. ἔργα διδασκῆσθαι, — ἔργα διδασκῆσαι Opp. 64.; — 151. δῆμου τε προὔρσιν ἰδὲ κρήδεμνα πόλῃος εἰρύεται, — ὅς θ' ἡβῆς κρήδεμνον ἔχει βύεται τε πόλῃα Scut. 105.; — 166. καὶ ἥβης μέτρον ἵκοιτο Opp. 132.*; — 175. κορεσσάμεναι φρένα φορβῇ, — κεκορημένον ἦτορ ἐδοῶδ' Opp. 593.; — 179. κυδρὴν σεόν, — κυδρὴ σεός Th. 442.*; — 182. κατὰ κρήσιν κεκαλυμμένη, — κατὰ κρήσιν δὲ καλύπτῃ Th. 574.; — 197. ἔνθα καθεζόμενη, — ἔνθα καθεζόμενος Scut. 34.*; — 217. ἐπὶ γὰρ ζυγὸς αὐγένη κείται, — καὶ ἐπὶ ζυγόν αὐγένη σείναι Opp. 815.*; — 224. εὐστέρανος Δημήτηρ Opp. 300.*; — 260. ἀθανάτων κέν τοι καὶ ἀγήραον ἤματα πάντα, — ἀθανάτους νόμῳ καὶ ἀγήραος ἤματα πάντα Th. 305.*; — 269. θνητοὺς τ' ὄνειρα, — θνητοὺς μέγ' ὄνειρα Th. 871.; — 276. κάλλος ἄητο, Scut. 78.; — 310. καὶ νῦν κε πάμπαν ὄλεσσε γένος μερόπων ἀνθρώπων, — Ζεὺς δ' ὄλεσσε καὶ τοῦτο γένος μερόπων ἀνθρώπων Opp. 180.; — 368. συίησι... ἰλάσκωνται, — συέεσσι τε ἰλάσκεσθαι Opp. 338. — 373. νομύσας, Scut. 462.*; — 378. μετὰ χειρὶ φίλησι, Th. 283.*; — 403. θεοὶ θνητοὺς τ' ἀνθρώπους, — θεοὶ θνητοὶ τ' ἀνθρωποι Th. 535.; — 404. ἐξαπάτησε δόλω, — δόλω φρένας ἐξαπάτησας Th. 889.; — 408. ἄλλων οὐρανόωνων, — πάντων οὐρανόωνων Th. 919. — Az Okeanidák katalógusa (418—423) majdnem egészen Hesiodosból van néve (Th. 349—361). — 444, 445. ὑπέδεκτο δὲ τιμὰς διωσέμεν ἅς κεν ἔλοιτο μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσι, — τιμὴν δὲ ἕκαστον ἐξέμεν ἦν τὸ πάρος γε μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν Th. 393.; — 453. μήδεσι Διμήτρος, — διὰ μήδεα πατρός Th. 398.; — 456. βρισμένον σταχύων, — βρισόμενα σταχύων Scut. 289.*; — 464. ὑπὸ ζῶφω ἡρόεντι, Th. 729.; — 482. αἶσαν ἔχει, — ἔχει αἶσαν Th. 422.; — 483. πάνθ' ὑπεσέχματο, — ὑπεσέχματο πάντα Th. 175.; — 485. ἔνθα δὲ ναιετάουσι, — ἔνθα δὲ ναιετάει Th. 775. 486.; — 487. μέγ' ὄλβιος ὄντιν' ἐκείναι προσφρονέας φίλωνται, — ὃ δ' ὄλβιος ὄντινα Μοῦσαι φίλωνται Th. 96.; — 488. 489. πέμπουσιν... Πλοῦτον, — Δημήτηρ μὲν Πλοῦτον ἐγείνατο Th. 969.

¹⁾ Windisch p. 61. 62 a következőket sorolja föl: ταυρύβορος 2, 77

homerosi hymnusok közt talán az egyedüli, melyről ki lehet mutatni, hogy szerzője jól ismerte, sőt utánozta Hesiodost, még pedig nemcsak a Theogoniát és az Ὕμῳ καὶ Ἡμέραι-t, hanem a jóval későbbi Scutumot is, mely ép úgy mint a mi hymnusunk mintegy közép állást foglal el a régi görög eposnak két főképviselője között. Ezen utánzásban is nyomát lehetne felismerni annak, a mi különben is valószínű, hogy hymnusunk szerzője nem «Homerida», közönséges rhapsódus volt, hanem az istentisztelettel szorosabb viszonyban álló és a mythus iránt talán némileg ex professo is érdeklődő férfiú, ki beható tanulmány tárgyává tette a görögök legrégibb és legbecesebb cosmo- és theogoniájának egyikét, Hesiodos theogoniáját, melynek révén, úgy látszik, ismerkedett meg a Hesiodos neve alatt járó egyéb költeményekkel is, még pedig nem csak az Ὕμῳ καὶ Ἡμέραι-val, melynek komoly ethikus tartalma vonzhatta, hanem a mesékben gazdag Eoiával is.

Költőnk nyelvezetéből a legfontosabb következményeket Voss vonta. Gondosan összehasonlította hymnusunk nyelvezetét a Homeroséval és a tragikus költőkével és ezen összehasonlítás alapján azon eredményre jutott, hogy költőnk attikai születésű volt, és hogy csak ezen feltevésből lehet megmagyarázni azt a számos attikai szót, alakot és szólásmódot, melyek hymnusunk ión epikus dialectusát tarkázzák. Vossnak hypothesisét sokan elfogadták, így Baumeister is, ki (p. 278) a Voss által felhozott apróságokból azt

(Th. 364, Scut. 35); — πολυώνυμος 18, 32 (Th. 735); — ἡχέω 38 (Th. 42, 835); — λουτρὸν 50 (Opp. 751); — σεμιστοπόλος 103, 215, 473 (fr. 23, 1 Gœttl.); — ζῆλος 168, 223 (Opp. 23); — σρεπτήριον 168, 223 (Opp. 186); — ὕργι 205 (Opp. 302); — κατενύωσεν 279 (Scut. 269); — χαμαιγενής 352 (Th. 879); — φερέσβιος 450 (Th. 693). — Ezekhez járul még: πανόπτερος 89 (Th. 523); — ἐρώεσσα 109 (Th. 245); — γονεύς 240 (Opp. 235, 331); — συήεις 277 (Th. 557); — εὐρυβίης 294 (Th. 931); — κυανόπεπλος 319 (Th. 406); — ἀμπαχαπῶ 439 (Opp. 58). — Francke Cumónál p. 11—12 olvasható egy «Index formarum et vocabulorum quae partim apud Hesiodum partim in ceteris hymnis inveniuntur, apud Homerum desiderantur». Ebből kiemelem a következőket: Περσῆς 24, Th. 377 Πέρσης; — Ἐκάτη 25, Th. 411; — ἀπλητος 83, Scut. 147 stb. Th. 153 stb.; — εἶαρος 174, εἶαρι Opp. 460; — κολωνός 272, 298, Hes. fr. 19 Dind.; — a γεράων (311) genetivusi forma Homerosnál nem fordul elő, Th. 393. 396; — δίδων 327 (ἔδιδον 427), Baumeister szerint Homerosnál az imperf. többesszámú harmadik személye nem fordul elő, v. ö. Opp. 139; — κελάρητος 458, κελάρητο Scut. 65; — Πέτ, 459, Th. 467.

következteti, «ut genus scribendi agnoscere possis mixtum ex epica gravitate et urbanitate Attica.» Preller volt a legelső, ki Voss ellen fellépett (p. 381—384: *Die angeblichen Atticismen des Homerischen Hymnus auf Demeter*). Szerinte «atticismusnak nevez Voss minden szót, vagy valamely szó különös használatát, melyet Homerosnál nem talál és mely legelőször vagy főkép az attikai dramatikusoknál fordul elő. Világos, hogy az atticismus szó ezen használata önkényes, még pedig annál inkább az, mert atticismus alatt Voss nem csak egyes íróknak előszeretettét érti bizonyos szók és alakok iránt, hanem a tájszólást is (landschaftliche Sprachart). Az ilyen atticismusok képezik Voss azon feltevésének főargumentumát, hogy hymnusunk szerzője attikai születésű volt. De ki merne az ily rövid költeményt illetőleg, melynek története oly kétes, bizonytalan praemissákból oly határozott következményeket vonni, mikor egyrészt oly kevéssé ismerjük a Homeros utáni epost, másrészt pedig épen semmi tudomásunk sincs a régibb attikai nyelvjárás esetleges tájszólásairól? Kivált mikor tudjuk, hogy a drámaírók, ha egyetmást felvettek is hazai nyelvjárásuk sajátosságai közül, ép oly mértékben vagy még inkább függnék egy határozott költői nyelv traditiójától, melynek történetéről csak nagyon határozatlan ítéletet hozhatunk, mivelhogy ismerjük ugyan a homerosi szójárást, de nem ismerjük, vagy csak nagyon tökéletlenül ismerjük a későbbi eposét és a lyráét.» Kimutatja továbbá Preller, hogy Voss nem volt sem eléggé pontos, sem eléggé óvatos az atticismusok kikutatásában. Nem akarja ugyan állítani, hogy hymnusunkban egyáltalában nincsenek atticismusok (ilyen például ἐρῶ a 406-ik versben, melyhez hasonló ἐρῆι a Bacchosra írt hymnusban v. 30., továbbá κόρη a 438-ik versben, mely különben gyanús), de azt hiszi, hogy azt a keveset, a mi van, nagyon könnyen meg lehet magyarázni a hymnus történetéből, és hogy a dictiónak, valamint egyáltalában az egész költeménynek alapja tisztán epikus. Szerzője hazájára egyáltalában nem lehet belőle következtetést vonni. — Preller fejtegetésének eredménye kétségkívül helyes, bár egyrészt túlságosan sokat concedált, mikor elismerte hogy ἐρῶ és κόρη atticismusok ¹⁾, más-

¹⁾ A codexben ἐρῆω áll, mely Hesiodosnál is (Opp. 202) kétszótagúnak van mérve, κόρη pedig Sapphónál (fr. 62 Bgk.) és Alkaiosnál (fr. 14 Bgk.) is előfordul.

részt nem volt tekintettel mindazon példára, melyeket Voss hypothesise mellett fel lehet hozni. Megtették ezt később Gutsche, Francke és Dittmar. Gutsche ugyan nagyjában csak ismételte a Voss által felhozott példákat és még Preller czáfolására sem volt tekintettel ¹⁾, de már Francke komolyabban vette a dolgot, bár ismét túlzásokba esett. Azt állítja, hogy a Voss által legelőször kimutatott és a Baumeister által nagyrészt ismételt atticismusok között εἴρηται (v. 102) és Ἄϊδη (v. 347) az egyedüliek, melyek számba jönnek és a melyekhez legfelebb még az ὀδῆ (v. 494), τιμή (v. 132) és αἶεν τινός (v. 250) alakokat és constructiókat lehet hozzáadni. De ezekből, úgymond, ép oly kevéssé lehet költőnk attikai származására következtetni, mint a νεογνός (v. 144), εὐήρυτος (v. 106), κορυήιος (v. 108), γλήχων (v. 209), θυσίη (v. 312) szavakból azt, hogy ión volt, a φαιολίς (v. 51), φέγγος (v. 278), σχήσεισθα (v. 366) és κόρη (v. 439) alakokból azt, hogy aol, vagy a τιμάτοχος (v. 268), λιμός (v. 341) és ἴρος (v. 455) alakokból azt, hogy dór származású volt. Ezen okoskodás azonban egészen félszeg. A νεογνός szóról csak Pollux mondja, hogy ἀλλὰ καὶ τοῦτο Ἴων·κόν (Poll. 2,8), a γλήχων szó Phrynichos szerint attikai alak βλήχων helyett (Bekk. Anecd. I p. 30 βλήχων· οἱ δὲ Ἴωνες γλήχων), de az Arist. Pac. 711-hez (IV. 3. p. 88. ed. Dindorf) való scholiasta szerint γλήχων a közönséges alak, melynek βλήχων csak attikai variansa (βλήχωνά φασιν Ἀττικοὶ διὰ τοῦ β, ὀχι διὰ τοῦ γ); θυσίη Herodotosnál (IV 60) de Aischylosnál is (Sept. 701 θυσία) előfordul; az εὐήρυτος és κορυήιος szavakról pedig éppen nem mondja meg Francke, hogy miért

¹⁾ «Atticum vero esse hymni poetam, qui tanquam in sinu gestabat Homeri carmina, quum ex totius carminis ratione fit veri simile tum ex nonnullis formis, quas Vossius collegit (v. 10 ὄχοισιν, v. 240 λάβρα, v. 40 χαίταις ἀμβροσίαις, v. 205 ἑορταίς, v. 308 μάτην, v. 407 ἑρῶ, v. 440 κόρη, v. 454 ἴρος, v. 497 ὀδῆ, v. 253 πέδονδε, v. 242 ποιεῖν ἀθάνατον, v. 132 τιμή pro voce ὄνος, v. 142 et 144 ἐπιτηρεῖν servandi notione usurpatum).» Leginkább túlzott e tekintetben Schürmann, kit Flach vakon követett; v. ö. Flach p. 24: «Die Atticismen sind auch sorgfältig behandelt bei Schürman a. O. s. 47 f.; es sind dies σεμνός, καλυκῶπις, Πολυδέκτης, Ἰαχέω, Λήω, λουτρόν, φαιολίς, ἀγλαόδωρος, δέα, ὁμόσπορος, φιλοστέφανος, δεσπότης, προκατέχω, ἄλφι, γλήχων, πολυπόνηξ, ἄελπτος, κακοφραδίη, ἐπηλυσίη, ἐρυσμός, λάβρα, ὄργια, ελεηνός, εὐστρωτος, πολυπείρων, κανόπεπλος, Ἄϊδης, δεσπόζω, κόκκος, τέμνειν, παντοδαπός, ἐγρεμάχη, κόρη, παρεξίτημι, ἄχος, ὀδῆ. Den attischen Ursprung haben auch betont Preller und Welcker Cycl. Ep. I. S. 392.»

lehetne belőlük a költő ión eredetére következtetni. Hasonlóképpen áll a dolog a dór és æol nyelvjárásból felhozott példákra nézve: φαινολίς igaz, hogy csak Sapphónál fordul elő, de már φέγγος Alkaioson kívül Pindarosnál és a tragikusoknál is; a τήχσεισθαί-hoz hasonló ἔχσεισθα alak Sapphón kívül Theognisnál, κόρη alak (κούρη helyett) Sapphón és Alkaioson kívül az attikaiaknál is, τιμάσχος az Aphroditére irt homerosi hymnusban is (v. 158), λιμός mint nőnemű szó a dór szójáráson kívül úgy látszik más szójárásokban is előfordult csak a szorosabb értelemben vett attikaiban nem; végre az összevont ἥρος alak Sapphón és Alkaioson kívül Stesichoros és Ibykos töredékeiben is megvan. Szóval minden tekintetben felületes Francke eme conclusiója (p. 25), hogy: «Maneat igitur illud, quod Prellerus, ni fallor primus indicavit: mixtum quendam huius poetæ esse sermonem, qui cuius fuerit non satis possit intelligi.» Leghelyesebben Dittmar járt el (p. 17—18 De Atticæ originis indicibus a viris doctis ex sermone repetitis). Összeállítja hymnusunak azon szavait, melyek legelőször attikai íróknál fordulnak elő. Ezek a következők: νάρκισσος (v. 8 és Soph.), χλεῖνῃ (v. 202 és Aischrion), γλήγων (v. 209 és Aristoph.), ὄργια (v. 273 és Aischylos), φῶγί (v. 494 és a tragikusok); — σεμνός (v. 486 és Solon), σόράνιος (v. 55 és Euripides), εἰδαγγίς (v. 274, 369 és Solon), μάτην (v. 308 és Solon); — ἐπιτηρέω (v. 244 és Aristoph.), δεσπόζω (v. 365 és Aischylos), προσανναγχάζω (v. 413 és Aristoph.). Ezekre nézve azonban helyesen jegyzi meg, hogy «in talibus vocibus deest nobis norma iudicandi propter tot deperdita litterarum monumenta ex quibus rhapsodi artem atque usum epicæ poesis discere potuerunt.» És előtte már Förster is kimondotta (p. 38), hogy nem lehet költőket azért mert olyan szavakat használ, melyek tudtunkkal legelőször Pindarosnál és a tragikusoknál fordulnak elő, a Peisistratidák idejébe helyezni, mivelhogy az ily szavak valódi korát a ránk maradt irodalom hézagos volta miatt teljes lehetetlenség meghatározni. A szólásmódok közül Dittmar állítása szerint a következőket hozták fel a költő attikai származásának bebizonyítására: τιμή az ár jelentésében (v. 138, Homerosnál ὦνος), ποιεῖν ἀθάνατον (v. 242, Hom. τιθέναι), πέδονδε (v. 253, Hom. χαμᾶζε), az alakok közül pedig a következőket: ὄχοισιν (v. 19, ὄχεσθιν helyett), λάθρα (v. 240, Hom. λάθρη), κόρην (v. 440, Hom. κούρην), ἥρος (v. 455, Hom. ἔαρος), φῶγί (v. 494, Hom. ἀοιδί). De ezek közül is szerinte csak a λάθρα, κόρην,

ἦρος és ᾠδή alakokra lehet némi joggal hivatkozni. Az ὄχοισιν alak ugyanis kétes (kiadásomban is ὄχεσφιν-t írtam a 275-ik vers szerint), τιμή Homerosnál sincs távol az ἄρ jelentésétől egy két helyen (Δ 410, I 319, Ω 57) és különben is nagyon kétes, vajjon τιμή ἄρ épen az attikai nyelvjárás sajátja volt-e ¹⁾; a ποιεῖν ἀθάνατον-fele kifejezéssel összehasonlítható Homerosnál αἶστον ἐποίησαν (α 235), τὰ μοι θεοὶ ὄλβια ποιήσεσιν (ν 42) és μάργον σε θεοὶ θέσαν οἷτε δύνανται ἄφρονα ποιῆσαι καὶ ἐπίφρονά περ μάλ' ἐόντα (ψ 11, 12). A mi pedig azt illeti, hogy hymnusunkban a homerosi χαμᾶζε ²⁾ helyett πέδονδε-t olvasunk, azon nincs mit csodálni, mert hymnusunkban (ν. 455) a πέδον szó is előfordul, melylyel különben Pindarosnál találkozunk legelőször, úgy hogy itt sincs nyoma atticismusnak. Mindössze tehát a λάθρα, κόρη, ἦρος és ᾠδή alakok maradnak hátra, melyek Dittmar meggyőződése szerint talán a költő attikai eredete mellett bizonyítanának, ha a régi hymnusban eredetiek volnának, minthogy azonban nagyon is egyedül állanak és a versek is, melyekben előfordulnak, nem mentek az interpolatio gyanújától, a mit más alkalommal akar kimutatni, azt hiszi Dittmar, hogy nem ingathatják meg azon meggyőződésében, hogy a hymnus költője ión ember volt, ki attikai dolgokról is ión nyelvjárásban írhatott. És ama néhány alak tényleg nem sokat bizonyít: λάθρα φίλων γονέων helyett alkalmasint λάθρη ἐὼν γονέων a helyes olvasás, a κόρη alak Sapphónál és Alkaiosnál is előfordul, ἦρος a 455-ik versben talán interpolált helyen áll, különben pedig már Hesiodosnál (Opp. 462) és Mimnermosnál (2, 2) előfordul ἔαρ, illetőleg ἔαρος szintén a vers élén kétszótagúnak mérve és ki tudja, nem kell-e a mi helyünkön is az összevonatlan de synizesissal

¹⁾ V. ö. Franckenek nem épen valószínű magyarázatát is p. 18: «Nomen τιμή hic usurpari pro Homericō illo ὄνος, notavit Vossius. Quem, etiam hac in re hominem Atticum deprehendentem, num sequamur, in suspenso relinquam. Nescio enim an verbum τιμή eo quo apud Hom. usitatum est sensu satisfactionis accipientis ita explicare possimus: ne, me, quam non pretio emtam sed vi ereptam secum duxerant, vendentes pœnam sive multam, quam parentibus meis solvere debebant, ipsi auferrent. Cf. 159, l' 286, γ 57.»

²⁾ V. ö. különben Francke hibás jegyzetét p. 15: «Verbum (πέδον) tragicis comicisque usitatissimum apud Homerum non legitur nisi in forma πέδονδε.»

olvasandó alakot helyreállítani; végre az $\phi\delta\gamma$ alak hymnusunknak felette gyanús eredetű clausulájában fordul elő. Éi még ha hozzáteszszük az $\epsilon\dot{\iota}\rho\gamma\gamma\epsilon\alpha$ (v. 102) és $\epsilon\dot{\iota}\alpha\delta\eta$ (v. 347) alakokat is, melyekre Francke oly nagy súlyt fektet, továbbá az $\acute{\alpha}\iota\epsilon\iota\nu\ \tau\iota\nu\acute{\omicron}\varsigma$ constructiót a tárgy participiuma nélkül (v. 250), melyben ugyanaz szintén némi nyomát látja az atticismusnak, még akkor sem változik az eredmény. Azért azonban még sem lehet Dittmarral azt következtetni, hogy a költő nem volt attikai származású, hanem ión ember¹⁾. Az eposi szójárást a dór költők ép oly ügyesen kezelték mint az attikaiak, mint maguk az iónok.

Szóval a hymnus nyelvezetéből nem lehet sem költőnk attikai származása mellett, sem az ellen argumentumokat meríteni, de hogy költőnk Attikából, még pedig valószínűleg Eleusisből való és talán az eleusisi Demeter papja volt, a hymnus egész tendenciája látszik bizonyítani²⁾. Kevesebbet nyom Gutsche azon megjegy-

¹⁾ Ezt alighanem Bergk nyomán mondja Dittmar. V. ö. Bergk görög irodalomtörténetét I. p. 769.: «Aber desshalb braucht der Hymnus nicht nothwendig von einem attischen Dichter verfasst zu sein. Man hat zwar gerade hier Spuren des attischen Dialektes zu finden geglaubt, allein dies beruht nur auf unsicheren und unbegründeten Voraussetzungen. Man darf nicht unbedingt den Masstab der Homerischen Sprache anlegen; wie alle diese Hymnen mehr oder minder in Worten und Wortformen den Charakter einer jüngeren Periode zeigen, so entfernt sich auch hier die Sprache mehrfach von dem hergebrachten epischen Stile. Jedenfalls gehört der Dichter dem ionischen Stamme an, und war, wie seine Arbeit bezeugt, mit den örtlichen Verhältnissen Attika's wie der Lokalsage wohl vertraut.» Fick «Die ursprüngliche Sprachform der homerischen Hymnen» (a Bezenberger által szerkesztett «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen» kilenczedik kötetében 1885 p. 201) azt mondja hymnusunkról, hogy «ist sicher für das Fest der Demeter zu Eleusis bestimmt gewesen; ob freilich der Verfasser ein Attiker oder ein Parier gewesen, ist nicht auszumachen, für unsere Betrachtung auch gleichgültig. Für Paros hat man [ki?] die Erwähnung der Iambe (192 ff.) und von Paros gelten gemacht, beides beweist wenig.» Ezért Fick i. m. p. 235—246 ó-attikai (sőt a mennyire lehetett eleusisi) tájszólásra is ülteti át a Demeter-hymnust! Hogy mit lehet Fick theoriájáról tartani, azt legjobban Ludwig mutatta ki *Aristarch's Homerische Textkritik* (Lipcse, 1884—85) című művének második kötetében.

²⁾ Nem helyeselhetem Bergk felfogását (*Griechische Literaturgeschichte* I. p. 769): «Dass in diesem Hymnus Beziehungen auf den Cultus, namentlich den geheimen Dienst der eleusinischen Göttinnen vorkommen,

zése ¹⁾ (p. 55), hogy nem is valószínű, hogy a rhapsódok valamely helyi mondát énekeltek volna meg, mely iránt másutt aligha érdeklődtek az emberek és melyet a hely színén is csak nem szavaltak el örökké.

IV. A hymnus kora.

Hymnusunk *korát* illetőleg eddig csak azt határozhattuk meg nyelvezetéből, hogy Hesiodosnál fiatalabb. Nézzük már most, mit következtethetünk a későbbi írók idézeteiből és utánzásából, hymnusunk tartalmából és verseléséből.

A későbbi íróknak hymnusunkra való vonatkozásait Gutsche tárgyalta aránylag leggondosabban (p. 74—79: *Hymni ætas e scriptorum testimoniis quaeritur*). Sophoklesen kezdi, ki Ant. 1120. köv. *talán* a Demophoonról szóló mondára céloz és Oed. C. 683 a nárczisről, mely hymnusunkban is előfordul (v. 8), mint Demeter és Persephone virágáról emlékezik meg: *Νάρκισσος μεγάλην θειὴν Ἀρχαίον στεφάνωμεν*; de helyesen jegyzi meg Förster p. 31, hogy ebből még nem tűnik ki, hogy Sophokles hymnusunkat ismerte. Több joggal Euripidesre hivatkozhatott volna Gutsche. Euripidesnél ugyanis az orphikus előadásból vett vonásokon kívül olyanok is vannak, melyek a hymnusunkban előadott mythussal egyeznek, mint pl. az, hogy Demeter az által áll boszút Zeuson és a többi isteneken, hogy terméketlenséggel sujtja a földet és az is, hogy Persephone elrablását Kisázsiaiba helyezi (Helena v. 124). Hogy pedig hymnusunkból ismerte Euripides a monda ezen változatát, azt az ilyen reminiscenciákból lehet következtetni mint h. 310

erklärte sich einfach aus der Natur des Stoffes, ohne dass man befugt wäre, das Werk einem priesterlichen Sänger beizulegen; auch mag der Verfasser ältere religiöse Dichtungen gekannt und benutzt haben, namentlich einen Hymnus des Parnassos.»

¹⁾ V. ö. még Gutsche következő megjegyzését p. 55: «Poetam Eleusinia loca, Rarium et Thriasium campum, quos laudibus effert, ipsum vidisse eo consentaneum est, quod eius descriptio ad locorum condiciones, quas docti viri his temporibus Levensinae agnoverunt, omnino quadrat.» Honnan tudja ezt Gutsche nem mondja; de nem is érdemes kutatni, mert a hymnus helymeghatározásai oly általánosak és semmit sem mondók, hogy ezekből éppen semmit sem lehet költőnk származására nézve következtetni.

ἔλειπσε γένος μερόπων ἀνθρώπων és Eur. 1329 λαὼν φθείρει γενεάν; — h. 304 πόθῳ βαθυζώνοιο θυγατρὸς és Eur. 1337 πένθει παιδὸς ἀλάστορ; — v. ö. még h. 308 és Eur. 1327, h. 311. 312 és Eur. 1333 és 1337. (Fœrster 52). — Hogy Apollodoros a Βιβλιοθήκῃ-ben Persephone elrablását nagyrészt hymnusunk szerint beszéli el, már fentebb láttuk, említésre méltó azonban még azon számos szószerinti egyezés hymnusunk és Apollodoros között, melyek közül a főbbeket Fœrster idézi (p. 57): h. 3 ἤρπαξεν νόσφιν Δήμητρος, Ap. ἤρπασεν αὐτὴν κρύφα; — h. 91 χωσαμένη... νοσφισθεῖσα θεῶν ἀγορὴν καὶ μακρὸν Ὀλύμπου, Ap. ὀρυζομένη θεοῖς ἀπέλιπεν οὐρανόν; — h. 101 γρηῖ παλαιγενεῖ ἐναλίγκιος, Ap. εἰκασθεῖσα γυναικί; — h. 203 πολλὰ παρασχωπτοῦσ' ἐτρέψατο πότνια ἀνὴρ μειδῆσαι γέλασαι τε, Ap. σκώψατα τὴν θεὸν ἐποίησε μειδιάσαι; — h. 235 ὃ δ' ἀέξετο δαίμονι ἴσος, Ap. παραδόξως αὐξανομένον τοῦ Δημοφῶντος; — h. 239 νόκτας τε κρύπτεσκε πυρὸς μένει, Ap. τὰς νόκτας εἰς πῦρ κατετίθει; — h. 244 ἐπιτηρήσατα... σκέψατο, Ap. ἐπετήρησε, τί πράξει θεά; — h. 248 πυρὶ ἔνι πολλῷ (vagy πυρὸς μένει οὐλῳ) κρύπτει, Ap. εἰς πῦρ ἐγκεχυμένον; — h. 260 ἀθάνατόν κέν τοι... παῖδα φίλον ποίησα, Ap. βουλομένη αὐτὸν ἀθάνατον ποιῆσαι; — h. 372 ῥοιῆς κόκκον ἔδωκε φαγεῖν, Ap. ῥοιᾶς ἔδωκεν αὐτῇ φαγεῖν κόκκον; — h. 373 ἵνα μὴ μένοι ἥματα πάντα αὐθι παρ' αἰδοίῃ Δημήτερι, Ap. ἵνα μὴ πολὺν χρόνον παρὰ τῇ μητρὶ καταμείνῃ. — Az alexandriai költők közül Kallimachosról legbiztosabb, hogy utánozta hymnusunkat, ha nem is a Demeterre írott hymnusában, melynek egyes helyei azonban szintén emlékeztetnek hymnusunkra ¹⁾, úgy nagy mértékben Ἀἴτια című ætiologikus költeményének azon részében, melynek tartalmát Ovidiusból (*Fasti* IV 417—620) rekonstruálhatjuk magunknak. Fœrster szerint (p. 77—78) Kallimachosra a homerosi hymnus tanulmányozása volt legnagyobb befolyással; «azt követi nemesak komoly hangulatában, hanem a cselekvés menetében és legtöbb motívumában is: így a virágszedés terjedelmes kifestésében, azon feltevésben, hogy Hades mindjárt a rablás után minden ellenállás nélkül szállott alá az alvilágba, hogy Demetert itt Persephone játszótársainak, ott magának Persophenének kiáltása tette figyel-

¹⁾ Kall. h. in Cer. 12 οὐ πῖες οὐτ' ἄρ' ἔδε; τῆνον χρόνον οὐδὲ λούεσσαι és v. 16 αὐσταλεία ἀποτός τε καὶ οὐ φάγες οὐδὲ λούεσσαι; v. ö. h. 49. 50 οὐδὲ πο ἀμβροσίης καὶ νέκταρος ἡδυπότοις πάσσαι' ἀκηχεμένη οὐδὲ χρῶα βάλλετο λουτροῖς; és v. 206 ἀλλ' ἀγέλαστος ἄπαστος ἐδητύος ἡδὲ ποτιῆτος.

messé, hogy Eleusisben a πέτρα ἀγέλαστος mellett későbbi vendégarátjának, Keleosnak leánya, illetőleg leányai látták meg legelőszőr, hogy csak Metaneira kíváncsisága miatt nem lehetett fia halhatatlan, hogy az éj képviselője — a Homerosnál szereplő Hekate helyébe Kallimachos kora astronomikus hajlamainak engedve Helikét tette — utasította Demetert Helioshoz, kitől megtudja, hogy ki rabolta el leányát; végre abban is egyezik a két előadás, hogy itt is, ott is Hermest küldik az alvilágba, hogy hozza vissza Persephontét.» — Hátra van még a Nikandros Alex. 130-hoz való scholiasta, ki nyilván szintén ismerte a némelyek által interpoláltnak tartott Iambe-episodot¹⁾; Philodemos Cicero, kortársa, ki hymnusunk 440-ik versére czéloz²⁾; Pausanias, kiről már ismételve szó volt, Proklos (Chrestomathiájában Photiosnál Bibl. p. 319b), kiről Förster azt hiszi (p. 81), hogy magából hymnusunkból merített, csak hogy a πηκτὸν ἔδος-t, melyen Demeter ἀγέλαστος (v. 200) ült (v. 196), összetéveszté a πέτρα ἀγέλαστος-szal; végre Hephaistion scholiastája, kiből Eustathios merített³⁾.

¹⁾ Τῆς Κόρης ἀρπαγείσης ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος ἡ μήτηρ αὐτῆς ἡ Δηὸ περιήρχετο νῆστις ζητοῦσα αὐτήν, ὑπεδέχθη δ' ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ Ἱπποδάμωντος, ὅς ἦν υἱὸς τοῦ Ποσειδῶντος ἐξ Ἀλόπης τῆς Κερκυόνης, ὑπὸ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Μετανείρας, ἣτις Μετανείρα παρέδωκεν αὐτῇ τράπεζαν καὶ ἐκέρασεν αὐτῇ οἶνον, ἡ δὲ θεὸς οὐκ ἐδέξατο, λέγουσα μὴ σεμιτὸν εἶναι πῖν αὐτῇ οἶνον ἐπὶ τῇ σλήψει τῆς συγατρὸς, ἀλλ' αὐτὴν κοιμῶσα ἐκέλευσε κατασκευάσαι, ὃν δεξαμένη ἔπειν. Ἰάμβη δὲ τις δοῦλη τῆς Μετανείρας ἀθυροῦσαν τὴν θεὸν ὁρώσα γελοῖωδεις λόγους καὶ σκώμματα τινα πρὸς τὸ γελάσαι τὴν θεὸν ἔλεγεν [ἦσαν δὲ τὰ ῥηθέντα ὑπ' αὐτῆς] ἱαμβικῶς μέτρῳ ρυθμισθέντα, ὅπερ αὐτὴ πρῶτον εἶπεν, ἐξ ἧς καὶ τὴν προστηγορίαν ἔλαβον ἱαμβοὶ λέγεσθαι. Ἰάμβη δὲ συγὰτος Ἰγροῦς καὶ Πανός, Θράσσα δὲ τὸ γένος. ὅτι δὲ διὰ γλήχιμος ἔπειν ἡ Δημήτηρ τὸν κοιμῶσα καὶ διὰ τὴν γλεύην τῆς Ἰάμβης ἐγέλασεν ἡ θεά, ἐν τούτοις εἰς Ὀμηρον ἀναγερομένοις ὕμνοις λέγεται. V. ö. Förster p. 80. 81: «Vielleicht geht das Scholion, welches den homer. Hymnus nicht nur citirt, sondern auch im Wortlaut Benützung desselben verrät, auf das ὑπόμνημα des Didymeer Theon (Steph. Byz. s. v. Κορόπη) zurück. Mit geringen Auslassungen ist dasselbe herübergenommen in d. Schol. z. Eur. Or. 952, benützt auch im Et. M. p. 463, 24 (Gud. p. 269), übersetzt mit Fiktion des Philochoros von Natal. Com. III. 16.»

²⁾ Philodemos περὶ εὐσεβείας (Vol. Her. II 2, tab. 91): λέγουσι δὲ τινες καὶ τὴν Ἐκάτην ὀπαδὸν Ἀρτέμιδος εἶναι, Δημήτριος δὲ λάτρην Εὐραιίδης, Ὁμήρος δ' ἐν τοῖς ὕμνοις πρόπολον καὶ ὀπάονα, Σοφοκλῆς δὲ τροφόν. — V. ö. hymn. 440 ἐκ τοῦ οἱ πρόπολος καὶ ὀπάων ἐπλετ' ἄνασσα.

³⁾ V. ö. Gemss p. 7. 8. A scholiasta szerint (p. 169 ed. Pauw) ἐκλήθη δὲ οὕτως (az iambus) ἡ ἀπὸ Ἰάμβης τῆς ἡλεοῦ σεραπείνης, ὅτι ἡ Δημήτηρ

Mindezen hasonlatosságból és utánzásokból azonban legfelebb azt lehet következtetni, hogy Appollodoros és Nikandros scholiastája ismerték már az Iambe-episodot, vagyis hymnusunak azon részét, melynek valódisága a leghevesebb támadásoknak volt kitéve; hymnusunak korára nézve nem lehet belőlük következtetni. Nem sokkal jobban állunk a következő utánzásokkal, melyeket Buecheler közölt kiadásában. Legszenbetünőbb az *orphikus költők* utánzása; v. ö. h. 272 ἐπὶ προῖχοντι κολωνῷ és Arg. 379* σκοπιῆς προῖχοντα κολωνόν; — h. 296 πολυπείρονα λαόν és Arg. 33* πολυπείρονας οἴρους (Arg. 1066 πολυπάρονα λαόν); — h. 300 δαίμονος αἵτη és Arg. 1193*; — h. 337 μαλακοῖσι παραιφάμενος ἐπέεσσι és Arg. 1098; — h. 365 ὁπόσα ζῶει τε καὶ ἔρπει és τὰ τε ζῶει τε καὶ ἔρπει Arg. 1013*; — h. 425 ἄνθεα ὀρέπομεν χεῖρεσσ' ἐρόεντα és Arg. 1197 ὥς ποτε Περσεφόνην τέρεν' ἄνθεα χερσὶ ὀρέπουσαν; — h. 17 πολυδῆγμων és Orph. h. 18, 11; — h. 340 ὅπῃ κούθεα γαίης és Orph. h. 29, 4*; — h. 424 Παλλάδα τ' ἐγρεμάχην és Orph. h. ad Mus. 38*; — h. 431 ἐν ἄρμασι χροστεῖοις és Orph. h. 55, 18* τὸν ἄρμασι χροστετεύκτοισ; — h. 4 Διμήτερος... ἀγλαοκάρπον és Orph. fr. 209, 1 ed. Abel Διμήτερος ἀγλαοκάρπον; — h. 256. 257 νήιδες ἄνθρωποι καὶ ἀφράδμονες οὔτ' ἀγαθοῖο Αἴσαν ἐπερχομένον προγνώμεναι οὔτε κακοῖο és Orph. fr. 76 ed. Abel θῆρές τ' οἰωνοὶ τε βροτῶν τ' ἀλιτήρια φῶλα, ἄχθεα γῆς, εἰδῶλα τετυγμένα, μηδαμὰ μηδὲν εἰδότες, οὔτε κακοῖο προπερχομένοισι νοῆσαι φράδμονες οὐδ' ἄποθεν μάλ' ἀποστρέψαι κακότητος, οὔτ' ἀγαθοῦ παρσέντος ἐπιστρέψαι τε καὶ ἔρξαι ἰδρύεις, ἀλλὰ μάτην ἀδαήμενες, ἀπρονόητοι. — Az alexandriai költők közül a következőknél találunk reminiscenciákat: *Nikandros*nál: ἀγαλλίδι ἦδ' ὕακινθῳ (Athenaiosnál XV. p. 682 E,

περίλυπος οὖσα ἐπὶ τῇ ἄρπαγῇ τῆς εὐατῆς θυγατρὸς καὶ πλανωμένη παρεξενώσῃ τινὶ δνόματι Κελσεῖ καὶ τῇ αὐτοῦ γαμετῇ Μεταναίρῃ καὶ τούτου ἢ Σεράπαινα, ἢ καὶ Ἰάμβη καλουμένη, ὥς ἔταμεν, παρεμυθεῖσθαι τὴν Διμήτερα ὀρχησμένη καὶ ἄσματα ἐν τούτῳ τῷ ῥύθμῳ προενεγκαμένη. Eustathios (ad Od. λ p. 1684) következőképpen adja elő a dolgot: ὅτι δὲ ἱεροὶ τινες ἤδοντο ἱαμβοί, δηλοῖ ὁ ἱστορῆσας, ὥς Διμήτερα λυπουμένη ἐπὶ ἥρπαγμένη τῇ κόρῃ παρεξενώσῃ Κελσεῖ καὶ τῇ γυναικὶ Μεταναίρῃ ἐν τῇ Ἀττικῇ Σεράπαινα δὲ τις Ἰάμβη παρεμυθεῖτο αὐτὴν ὀρχουμένη τοιοῦτον μέτρον. Ügyetlen a Gemms megjegyzése p. 8: «Ex Eustathii verbo, ὁ ἱστορῆσας concludi potest illum hymnum Homero non tribuisse auctori, nisi forte putamus eum non ex hymno ipso, sed ex alio fonte, fortasse ex scholiis ad Hephaestionem hausisse». Ez utóbbi annál bizonyosabb, mert mint Gemms maga kimutatja, Eustathios az iambusról szóló többi adatait is Hephaestion scholiastájából merítette.

v. ö. h. 7 ἀγαλλίδας ἡδ' ὑάκινθον), — κακοφραδίης Ther. 348 (κακοφραδίῃσι h. 227); — Theokritosnál: ἐπεὶ οὔ σε γέ φημι κακῶν ἔξ ἔμμεναι οὐδὲ κακοῖσιν ἐοικότα φύμεναι αὐτόν, οἶόν τοι μέγα εἶδος ἐπιπρέπει: (Theokr. 25, 38; v. ö. h. 213—214 ἐπεὶ οὔ σε κακῶν ἅπ' ἔολπα τοκίων ἔμμεναι ἀλλ' ἀγαθῶν ἐπὶ τοι πρόπει ὄμμασιν αἰδώς), — ἀπ' ὀφθαλμῶν δὲ κακὸν πῦρ ἐρχομένοις λάμπεσκε (Theokr. 18, 19; v. ö. h. 278—279 τῆλε δὲ φέγγος ἀπὸ χροῶς ἀθανάτοιο λάμπει θεῶ); — Apollonios Rhodiosnál: IV 869 ἤματα δ' αὐτὲ ἀμβροσίῃ χρίεσκε (h. 237 χρίετ' ἀμβροσίῃ); — Moschosnál: τῶν ἧ μὲν νάρκισσον εὐπνοον ἧ δ' ὑάκινθον ἧ δ' ἴον ἧ δ' ἔρπυλλον ἀπαίνυτο (1, 65 ed. Ahrens, v. ö. h. 6—8 ἄνθεα τ' αἰνυμένην ῥόδα καὶ κρόκον ἡδ' ἴα καλὰ . . . καὶ ἀγαλλίδας ἡδ' ὑάκινθον νάρκισσον θ'), — ἧ δ' ἀπὸ μὲν στρωτῶν λεχέων θόρε δειμαίνουσα (Eur. 16 és h. 285 κάδ δ' ἄρ' ἀπ' εὐστρωτῶν λεχέων θέρων). — Még régibb időből való Theognis: ἐπὶ ζυγὸν ἀνχένη κεῖται (v. 1357, és h. 217 ἐπὶ γὰρ ζυγὸς ἀνχένη κεῖται, de v. ö. Hes. Opp. 815 καὶ ἐπὶ ζυγὸν ἀνχένη θεῖναι) és Solon: τοῖσιν καμπύλ' ἄροτρα μέλει (13, 48 és h. 308 πολλὰ δὲ καμπύλ' ἄροτρα). De sokkal fontosabbak ezeknél az egyezések a mi hymnusunk és a többi nagyobb homerosi hymnuszok között. Az Apollonra írt hymnuszokkal a következő helyeken egyezik D (a Demeterre írt hymnus): 29 δέγμενος ἱερὰ καλὰ παρὰ θνητῶν ἀνθρώπων és A (az Apollonra írt hymnuszok) II 96 δέξεται ἱερὰ καλὰ περικτιόνων ἀνθρώπων; — D 28 πολυλλιστῶ ἐνὶ νηΐ és A II 179 ἐν νηοῖσι πολυλλίστοισι; — D 134 ἥτις δὴ γαῖ' ἔστι καὶ οὔτινες ἐγγεγάασιν és A II 290 τίς δῆμος; τίς γαῖα; τίνας βροτοὶ ἐγγεγάασιν; — D 256 νήιδες ἄνθρωποι καὶ ἀφράδμονες és A II 354 νήπιοι ἄνθρωποι, δυστήμονες; — D 317 καὶ τὸ μεσηγῷ διέδραμεν ὦκα πόδεςσιν és A I 108 ταχέως δὲ διήγυσσε πᾶν τὸ μεσηγῷ; — D 429. 430 γαῖα δ' ἔνερθεν χώρησεν τῇ δ' ἔκθορ' ἄναξ és A I 118 μεῖδιησε δὲ γαῖ' ὑπένερθεν· ἐκ δ' ἔθορε πρὸ φώωσδε; — D 485 és A I 5* παρὰ Διὶ τερπικεραόυν. A 96-ik vershez Buecheler a πρὶν γ' ὅτε δὴ kifejezést csak hymn. Ap. I. 49-ből idézi, de a 195-ik vershez való jegyzetéből megtudjuk, hogy ugyanazon kifejezés Od. φ 43-ban is előfordul. — Az ἄελπτος szó a mi hymnusunk 219-ik versében és az Apollon Pythiosra írt hymnus 91-ik versében fordul elő. — A Hermesre írt hymnussal (H) a következő helyeken egyezik hymnusunk: D 85 és H 172* ἀμφὶ δὲ τιμῇ; — D 89 ταυόπτεροι ὦστ' οἰωνοὶ és H 213 οἰωνὸν δ' ἐνόει ταυοσίπτερον; — D 141 παῖδα νεογνὸν és H 406 ὦδε νεογνὸς ἐὼν καὶ νήπιος; — D 158 ἀπονοσφίσσασιν és H 562 ἀπονοσφισθῶσι; — D 211 δεξαμένη δ' ὀσίης ἐπέβη és H 173 καὶ γὰρ τῆς

ἑστίης ἐπιβήσομαι; — D 230 οἶδα δ' ἐπηλυσιίης πολυπήμονος ἐσθλὸν ἐρυσμόν
 és H 37 ἣ γὰρ ἐπηλυσιίης πολυπήμονος ἔσσεαι ἔχμα; — D 437 γηθοσύνας
 δ' ἐδέχοντο παρ' ἀλλήλων ἐδιδόν τε és H 312 δὸς δὲ δίκην καὶ δέξο. — Az
Aphroditéra írt hymnussal való egyezéseket Dittmar állította össze
 p. 19—20: «Ac primum quidem epitheta notabilia hæc habent
 communia: 5 βαθυκόλοιοι de nymphis (h. Ven. 258), 8 καλυκώπιδι
 κοῦρη (νόμφης κ. h. Ven. 284), 352 χαμαιγενέων ἀνθρώπων (h. Ven.
 108, sed prævit Hesiodus Th. 978), 235 λέχος εὔστρωτον (h. Ven. 157),
 268 τιμάχος de dea (h. Ven. 31). Nec solum in singulis vocibus
 solitariis sed etiam in formulis invenimus concentum: 275 μέγθορ
 καὶ εἶδος (*h. Ven. 82), 397 πάντεσσι τετιμένος ἀνθρώποισι (így)
 (h. Ven. 206), quin etiam in locutionibus prorsus singularibus
 188 sq. μελάθρου | κῶρε κάρη (h. Ven. 173) denique 194 κατ' ὕμματα
 καλὰ βαλοῦσα (h. Ven. 156). Ex his autem vocibus notabilibus omnino
 non inveniuntur nisi his duobus locis εὔστρωτος, τιμάχος, μελάθρου
 κῶρε κάρη, ὕμματα καταβάλλειν, epitheton καλυκώπις præterea tantum
 in hymnis Orphicis (24, 1. 60, 10. 79, 2).» Hozzátehető még D 329
 ἀλλ' οὔτις πεῖραι δόνατο φρένας οὐδὲ νόημα és h. in Ven. 33 τάων οὐ
 δύναιτο πεπιθεῖν φρένας οὐδ' ἀπατήσαι. — Ezen számos találkozás,
 mely gyakran egészen sajátos kifejezésekre is kiterjed, nem
 lehet a véletlen műve; vagy a Demeterre írt hymnus szerzője utá-
 nozta az Apollonra, Hermesre és Aphroditéra írt hymnusokat vagy
 megfordítva. A nehézség csak abban áll, hogy nehezen lehet meg-
 határozni, ezen két lehetőség közül melyik a valószínűbb. A Her-
 mesre írt hymnusra nézve ez épen lehetetlen, az Aphroditéra írtól
 bizonyos ugyan, hogy a Demeter-hymnus volt a minta, melyet utá-
 noztak és nem megfordítva ¹⁾, de ezen hymnus keletkezési idejéről

¹⁾ V. ö. Dittmar értekezését p. 20, 21: «In h. in Cer. v. 188 sqq.
 hæc legimus:

ἣ δ' ἄρ' ἐπ' οὐδὸν ἔβη ποσὶ καὶ ῥα μελάθρου
 κῶρε κάρη, πλῆσεν δὲ θύρας τέλαος θείοιο.
 τὴν δ' αἰδώς τε σέβας τε ἰδὲ γλῶρὸν δέος εἶλεν.
 εἴς τε δὲ οἱ κλισμῷ καὶ ἐδριάσσαι: ἄνωγεν.

Agitur de Cereris in regiam introitu. Ceres igitur limen ingressa est et
 trabes tetigit conclavis (in quo Metaniram ad postem sedisse antecedenti-
 bus versibus narratum est) foresque divino fulgore implevit. Illa autem
 reverentia et stupore pallidoque metu capta ei sellam suam concessit. —
 Quæ descriptio etsi non iam genuino loco legitur, sed olim de Cerere
 medica domum Celei intrante composita est . . . tamen huic condicioni

meg épen semmit sem tudunk. A mi az Apollonra írt hymnuskat illeti, csak egy helyről lehet némi valószínűséggel következtetni, hogy e hymnus szerzője ismerte és utánozta a Demeter-hymnust; a δέξιμενος ἱερὰ καὶ παρὰ θνητῶν ἀνθρώπων kifejezés a Demeter-hymnus 29-ik versében nem oly specialis viszonyról van mondva és ennél fogva eredetibb mint az, melyet a Pythoi Apollonra írt hymnus 96-ik versében olvasunk: δέξαται ἱερὰ καὶ περικτιόων ἀνθρώπων. Az Apollon-hymnus azon része, melyben e vers áll, a Kr. sz. e. 588-ik esztendő előtti időből való, a Demeter-hymnust tehát még régiebbnek kell hogy tartsuk, ha hajlandók vagyunk az imént érintett találkozásnak bizonyító erőt tulajdonítani.

Mindenesetre szükséges lesz egyéb argumentumok után is nézni. Gutsche egy egész fejezetben kutatta, hogy mit lehet a hymnuskban elmondottakból keletkezési korára nézve következtetni (hymni ætas ex rebus in eo commemoratis quæritur, p. 66—74). Kimutatja, hogy a társadalom hymnuskban nagyjában úgy van előadva mint Homerosnál. Az állam szervezete mindkettőnél ugyanaz, több király uralkodik egymás mellett a város fölött; népgyűlést csak a végből hínak egybe, hogy kihirdessék parancsai-

eandem non solum optime convenire sed etiam omni ex parte præclare satisfacere nemo negabit. — Conferamus nunc cum hymni Veneris locum, ubi mira illa et singularis locutio μελάσρου κῶρε κάρη iterum invenitur, v. 172 sqq.:

ἑσχαμένη δ' εὖ πάντα περὶ χροῖ δῖα θεῶν
ἔστι παρ κλισίῃ· εὐποιήτου δὲ μελάσρου
κῶρε κάρη· κάλλος δὲ παρσιάνων ἀπέλαμπεν
ἀμύροτον, οἶόν τ' ἔστιν εὐστεφάνου κυσσερείης.

Venus igitur concubito cum Anchise in eius tentorio (v. 156 sqq.) peracto postquam illi suavem somnum inmisit (v. 170) vestibus rursus induta ad tugurium adstitit — nonne est in tugurio? — caput autem trabem tecti tetigit et pulchritudo divina a genis eius splendebat. Habemus in hac narratione complura perturbata et inepta: primum qui vocem κλισίη vulgari significatione tugurii accipiunt, non video, quomodo ἔστι παρ κλισίῃ explicare velint; deinde vero, unde subito illud μελάσρον in simplici tugurio, quod in domibus locum habet, in tentorio ne cogitari quidem potest. Totus denique locus ex imitatione eius, quem supra descripsimus, laud dubie profectus est. Quare siquidem hymnus Veneris pro uno carmine eodemque paucis interpolationibus exceptis satis integro recte habetur, inferioris esse ætatis debet illa certe hymni Cerealis parte, qua Cereris in regiam Eleusiniam introitus depingebatur.»

kat, közbeszólásnak vagy ellentmondásnak semmi helye. Az istenek, kiknek itt is Hermes és Iris hirnökeik, emberi alakban vannak ábrázolva, szükségük is ugyanazok mint az emberekéi, még gyakran szoktak fürödni is (v. ö. az 50-ik verset). Számos részlet emlékeztet kivált az Odysseára; így pl. a 27-ik vers szerint Zeus távol van az Olympostól és áldozatokban gyönyörködik, — ugyanazt olvassuk az Odysseában (α 26) Poseidonról. Úgy mint Odysseus (beszélgetéseiben Athenével és Eumaiossal), úgy Demeter is azt állenti, hogy Kréta szigetéről való és nem átalja rászedni azokat, kik vendégszeretően fogadják. Kivált a Nausikaa-féle episoddal nagy a hasonlatosság hymnusunkban: a király leányai, úgy mint Nausikaa, épen midőn a városon kívül házi munkájukat végzik, találkoznak egy szegény emberrel, ki hozzájuk fordul segítségért és kit anyjuk a királyné szívesen fogad; férje a király itt is nem egyedül uralkodik a város fölött; Persephone úgy mint Nausikaa társnőivel játszik. Más tekintetekben azonban különbözik hymnusunk az *Odysseától*. Mindkét költemény ismeri ártatlan embereknek rabszolgaságba hurezoltatását, de míg az *Odysseában* mindannyiszor azt kérdezik, olyan emberek országában vannak-e, kik rosszul bánnak az idegenekkel, addig Demeter nem tartja szükségesnek, hogy ily kérdést intézzon Keleos leányaihoz, mivel tudja, hogy mindenütt vannak törvények és azok fölött őrködő (θεμιστοπόλοι) királyok.

Abból, hogy a 103-ik versben οἷα τε τροφοὶ εἰσι θεμιστοπόλων βασιλῶν-ban a praesent olvassuk, talán azt lehet gyanítani, hogy azok, kiknek számára hymnusunk íratott, ismertek királyok dajkáit, bár az is lehet, hogy ezen hasonlatra nem szabad nagyobb súlyt fektetni, mint a következőkre: ὥς τε θεῶ ἐκγεγαῶτα (v. 237) és θεοῖσι δὲ ἄντα ἐφικε (v. 241). A babonát, mely az ἐπιγλοσίη és τομαῖον kifejezésekben (v. 228) nyilvánkozik, Homeros még nem ismeri; Hekate személyével is legelőször Hesiodosnál találkozunk.

Ismerte-e Homeros a hymnusunkban foglalt mythust, nem dönthető el, minthogy nála egyáltalában ritkán szerepelnek az alvilági istenségek. Lehet azonban, hogy rá czéloz I 569, hol Hadeshez és Persephonéhoz könyörögnek, és E 654, A 445 stb., bár Hadesnek κλυτόπωλος epithetonja nem okvetetlenül kell, hogy a mi mythusunkra vonatkozzék, minthogy Homeros a többi isteneket sem képzei magának koei nélkül.

Miután csak ritkán volt Homerosnak alkalma a szántóföldek isteneiről megemlékezni, azon sem lehet csodálkozni, hogy Demeter az Iliasban nem gyakran, az Odysseában pedig épen csak egyszer (ε 125) fordul elő. Különben soha sem nevezi Demetert es Persephonét közös néven (τὼ θεῶ, διώνυμοι θεαί, ὁμόβωμοι, αἱ σεμναί, πότνιαι, δέσποιναι, αἱ μεγάλαι θεαί), és nem is említi őket soha együtt, úgy mint Archilochos (Δημήτηρ ἄγνῃ καὶ Κόρῃ) vagy Herodotos (VIII. 58: τῇ μητρὶ καὶ τῇ κούρῃ). Hades is (Ζεὺς χθόνιος, Demeternek αὐτοκασιγνητος καὶ ὁμόσπορος) legelőször Hesiodosnál fordul elő Demeterrel szoros kapcsolatban (ἐῴχεσθαι δὲ Διὶ χθονίῳ Δημήτερι θ' ἄγνῃ), ki egyszersmind az első költő, ki Persephone elrablásáról megemlékezik, bár ez nem zárja ki azon lehetőséget, hogy mythusunk már Homeros idejében el volt terjedve. Hymnuskban különben is van elég, a miről nem szabad kétségbe vonnunk, hogy ősrégi eredetű, minthogy a rokon népek szokásaival egyezik. Így pl. az évnek három részre való felosztása (v. 399, 446, 464 és λ 191) az indusoknál is divott és valamint Persephone nyolcz hónapot az Olymposon, négyet pedig az alvilágban tölt, úgy Bacchosnak is négy, Apollonnak pedig nyolcz hónap volt szentelve Delphiben. Az a szokás is ősrégi, hogy az emberek rabolják feleségeiket; megvolt a rómaiaknál és a lakedaimonbelieknél is, az istenek egybekelése tehát az emberekéhez egyenlően van előadva hymnuskban.

Feltűnő azonban, hogy Demeter (v. 73) mikor tanakodik magában, hogy ki rabolhatta el leányát, arra a lehetőségre is gondol, hogy halandó ember, «quod certo non potuit narrari nisi in perantiquis fabulis aut in narrationibus libere postea a poetis fictis». Ezen okból, és azért mert Demeter bár a 121-ik versben azt monddotta, hogy igazat fog szólni, mégis valótlán dolgokat mond el magáról, azt hiszi Gutschke, hogy hymnuskunk meséje sokkal régibb Xenophanes, Aischylos és Pindaros idejénél. A költők ugyanis vagy csak azért tulajdonítottak az isteneknek hazugságokat, mert ebben semmi rosszat sem láttak — így Homeros — vagy azért, mert a régi mesés isteneket megvetették és az emberek minden gyarlóságaiban részesítették. Ily szándékból azonban aligha mondtak efféle egy Demeter dicsőítésére irt hymnuskban Solon, Aischylos és Sophokles korában, melyet épen a legmélyebb vallásosság jellemez. De még később sem valószínű, hogy az eleusisi papok

megengedték volna, hogy istentelen emberek olyasmit mondjanak legfőbb istennőjükről, mit az emberekben méltán rosszaltak. — Hymnusunk meséje régiségének egy más bizonyítékát abban látja Gutsche, hogy Demeter nem előbb nyeri vissza isteni hatalmát, míg vissza nem tér az istenek közé az Olymposra, honnan igazgatják az istenek a földet.

Mindezeknél fogva azt hiszi Gutsche, hogy hymnusunk meséje nagyon régi ugyan, de valamivel Homeros után (?) keletkezett. Hogy képzésére Homerosnak is nagy befolyása volt, annak nyomát abban leli, hogy hymnusunkban, úgy mint Homerosnál, Demeter tulajdonképpen székhelye az Olympos, míg a görögök legrégibb helyi mondáiban az Olympos elő sem fordul, hanem magának az illető helynek hegyein és berkeiben laknak az istenek.

Egész terjedelmében idéztem Gutsche eddigi fejtegetéseit, azon reményben, hogy egyik-másik olvasó talán talál benne valami hasznavehető megjegyzést; én nem találtam. Fölösleges fáradság volna részleteit czáfolni, csak egyet akarok megjegyezni Gutsche azon argumentumára vonatkozólag, melyet Demeternek az Olymposhoz való viszonyából merített, azt, hogy Demeter előbb nyerte vissza isteni hatalmát (v. 471) és csak azután tért vissza az Olymposra (v. 484).

Fontosabbak azon argumentumok, melyeket az eleusisi mysteriumok fejlődésének története nyújtott Gutschenek. Maguknak a mysteriumoknak keletkezési idejét sűrű homály fedi ugyan — a monda a mythikus időkbe helyezi — de egyes szertartásaik korára nézve mégis nyerünk némi felvilágosítást épen hymnusunkból. Ismeretes az a fontos szerep, melyet később Iacchos az eleusisi Demeter cultusában játszott. Neve először az orpheusi költészetben, Sophoklesnél (Antig. 111) és Herodotosnál (VIII 15) fordul elő; tisztelete már Platon idejében oly nagy mérveket öltött, hogy Platon Phaidrosában (p. 264) a mysteriumok főképviselőjének mondja, a mennyiben úgy mint Apollonnak a $\mu\upsilon\sigma\iota\kappa\acute{\eta}$ -t, úgy Bacchosnak a $\tau\epsilon\lambda\epsilon\sigma\iota\kappa\acute{\eta}$ -t tulajdonítja. Ezen reformot alkalmasint az orphikus tan követőinek kell tulajdonítani, kiknek költészetében legelőször találkozunk Iacchossal; és minthogy hymnusunkban nyoma sincs ezen istenségnek, nem szenved kétséget, hogy hymnusunkat az orphikus tanoknak az eleusisi cultusba való benyomulása előtt írták. Doellinger azon feltevése, hogy a hymnus köl-

tője szántsándékkal hallgatta el a cultus amaz újabb fejleményét (Juden- und Griechenthum p. 158), legkevésbé sem valószínű. Csak azt tudók, mikor vették fel Iacchos az eleusisi cultus istenei közé! Gutsche minden habozás nélkül a Solon előtti időbe helyezi (p. 71: «Commutata vero sunt iam ante Solonem, quod Orphicorum auctoritate ingravescente Liber, Ἰακχος, a Cerycum et Eumolpidarum gente in mysteria inductus est dearum assessor (παρθερος Aristid. p. 30)», és Færster Gutsche-re hivatkozva hasonlót állít (p. 39. 40): «Unbestreitbar bleibt das hohe Alter der orphischen Poesie in Attika, aber erst kurz vor (vergl. Gutsche l. l. p. 25), oder zur Zeit des Solon dringt orphischer Einfluss auch in die Eleusinen ein, und dieser gestaltet, zum Theil im Anschluss an attische Volkssage, auch den Mythos vom Raube in eigenthümlicher Weise um, indem er nicht nur den Iacchos, den παρθερος der Demeter und Kora, sondern auch den attischen Nationalheros Triptolemos in denselben hinein trägt, und mit diesem die Stiftung des Ackerbaus besonders hervorhebt». Feltűnő azonban, hogy Færster (p. 49) az orphikusok fő költeményét, mely a Demeter és Persephone mythosát tárgyalja, Peisistratos és Onomakritos idejébe helyezi, tehát valamivel későbbre, mint az orphikus tan legnagyobb sikereinek egyikét, az eleusisi mysteriumok átalakítását, a mely ki tudja nem-e épen azon költészet befolyásának eredménye. Akár hogy vesszük azonban a dolgot, tény, hogy Iacchos fellépésének korát a Peisistratos és Sophokles kora előtt való időben sehogy sem vagyunk képesek pontosan meghatározni, minek következtében a *terminus a quo* sem határozható meg, melyet hymnusunk datálásánál nem szabad túllépniünk.

Még egy argumentuma van azonban Gutsche-nek és Færster-nek, melyre támaszkodva hymnusunkat kevéssel Solon kora elé helyezik. A 265—67-ik versekben célzást látnak az Athen és Eleusis között viselt háborúra, mely Eleusis legyőzésével végződött nem sokkal Solon ideje előtt; minthogy pedig hymnusunk szerzője a háború befejezéséről mit sem tud, hanem ellenkezőleg azt mondja, hogy örökké fog tartani a harc a két város között, minthogy továbbá még csak nem is céloz Eleusis bukására, kell hogy ez előtt vagyis Solon ideje előtt keletkezett legyen. Ezen hypothesis több nehézségbe ütközik, még ha az argumentum ex silentiából is

akarunk következtetni ¹⁾. A versek, melyekre Gutsche hivatkozik, a ránk maradt egyetlen codexben a következőképpen hangzanak:

ὄρχειν δ' ἄρα τῶγε περιπλομένων ἐνιαυτῶν
παῖδες Ἐλευσινίων πόλεμον καὶ φύλοπιν ἀνὴρ
αἰὲν ἐν ἀλλήλοισι συναυξήσουσ' ἔματα πάντα.

A hely egész összefüggése pedig a következő: Mihelyt észreveszi Demeter, hogy Metaneira megleste őt, mint edzi fiát a tűzben, a fiút a földre dobja és haragosan kifakad a kíváncsi anya ellen: Esztelenek vagytok ó emberek, és nem látjátok előre sem a jót, sem a rosszat. Te is nagy bajt okoztál esztelenségedben. A Styxre mondom, halhatatlanná tettem volna fiadat, soha meg nem vénült volna és örök tiszteletben részesítettem volna; így azonban meg kell halnia, de a tiszteletet megadom neki, mivel már egyszer karjaiban aludt». Most következnek a fentebb említett szavak, melyekben bizonyára a Demophoonnak ígért tiszteletéről volt szó. A legtöbb kiadó a kétségkívül elrontott helyet azzal akarta helyre ütni, hogy felvette Fonteine javítását: τῶγε a helyett hogy τῶγε, és az Ilgenét συναυξήσουσ' a helyett hogy συναυξήσουσ'. De micsoda ígéret az, hogy az eleusisbeliek, ha majd megnő Demophoon, örökös háborút viselnek egymás közt? És mennyiben válik ez Demophoon tiszteletére? Az említett módon tehát a hely nem volt még egészen helyreütve; azért vette fel Baumeister a Matthiae coniecturáját, melyre maga is rájött, Ἀθηναίοισι-t a helyett hogy ἐν ἀλλήλοισι, és azt hitte, hogy a költő arra a háborúra céloz, melyet mythikus időkben az eleusisbeliek Eumolpos vezérlete alatt az Erechtheus által vezérelt atheneiek ellen viseltek és a mely avval

¹⁾ Wilamowitz-Möllendorf (*Aus Kydathen*. Berlin. 1880. p. 125) hymnusunkból azt következteti, hogy Athen aránylag későn hódította meg Eleusist: «Gewährleistet wird es uns zunächst dadurch dass ein verhältnissmässig recht junges episches Gedicht, der Demeter-hymnos, noch das selbständige Königreich Eleusis voraussetzt, wie es auch Thorikos als selbständigen Ort kennt und Athen geflissentlich ignoriert, den Demophon arglos als eleusinischen Königssohn behandelt und überhaupt auf eine Fülle von einheimisch Eleusinischen Sagen deutet, wie sie nach der Annexion nirgend angetroffen wird. Hier ein künstliches Zurückschrauben der Erzählung in verschollene Zeiten und überwundene Verhältnisse anzunehmen ist nichts als eine Verlegenheitsausrede, mit der es sich nicht verlohnt zu rechnen.»

végződött, hogy Eleusis elvesztette politikai önállóságát. Azon körülmény, hogy a monda mit sem tud arról, hogy Demophoonnak egyáltalában volt szerepe e háborúban, és hogy valamennyi régi forrásunk nem Demophoont, hanem Eumolpost mondja az eleusisbeliek vezérének, továbbá az, hogy e feltevés értelmében Demeter ezen háborút, melyben Eleusis elvesztette függetlenségét, mintegy Demophoont megtisztelő adományáról szól, mindez Baumeister szerint, de csak is szerinte, mit sem nyom. Hozzájárul még, hogy ha ezen coniecturát elfogadjuk, az αἰὲν ἤματα πάντα kifejezés sem jelenthet annyit, hogy *mindörökké*, hanem csak a *sokáig* felette túlzott æquivalense. Csak az utóbbi nehézséget hárítja el Gutsche-nek Förster által helyeselt ama feltevése, hogy a harcz Eleusis és Athen között évszázadokig folyt és csak kevéssel Solon előtt ért véget Eleusis bukásával, miből az következik, hogy hymnusunk keletkezését, mely ezen catastropháról mit sem tud, a Solon előtti időbe kell helyezni: «Atque sæpius utrimque esse dimicatum inde licet conicere, quod Solon Cræso interroganti respondet: Tellum, felicissimum omnium virum, in pugna contra Eleusinios commissa mortem occubuisse (Herod. I. 30). Eleusis igitur non diu ante Solonem in Atheniensium ditionem videtur recepta esse, quum istam laudem non de fabulis sed de proximis inde annis sumtam esse probabile sit; tum demum fortasse, bello composito, Athenienses parva Eleusinia sibi condiderunt». Feltéve azonban, de meg nem engedve ¹⁾, hogy Tellost Solon idősebb kortársának kell tartani és el kell ismerni, hogy az ő idejében is volt még viszály Eleusis és Athen között, mi jogosít fel bennünket arra, hogy ezen háborúban mást lássunk, mint Eleusis lázadását Athen ellen, mikor mind a régi szerzőnk Euripidestől kezdve megegyezik abban, hogy ama mythikus háborúban az atheneiek győztek és Pausanias (I 38, v. ö. Demosth. in Androt. p. 601, Lys. in Andoc. p. 204) világosan mondja, hogy ama mythikus háborúnak vetett véget a béke, melynek értelmében az atheneiek lettek a város uraivá ²⁾, de a mys-

¹⁾ V. ö. Wilamowitz-Moellendorf, *Aus Kydathen* 1880. p. 124: «Schon war das übrige Attika geeinigt, da bestand noch neben ihm, an Macht ihm wol gewachsen, der Priesterstaat von Eleusis . . . Erst nach langen harten Kämpfen ward dieser Staat Attika einverleibt, auf dem Wege des Vertrages und verhältnissmässig spät, wol erst im siebenten Jahrhundert.»

²⁾ Különben azt, hogy ezen béke Eleusisre nézve előnyös volt és

teriumok gondoza megmaradt Eumolpos és Keleos családjainál. Gutsche okoskodása szerint tehát hymnusunkat az Eumolpos és Erechtheus előtti időbe kellene helyezni! Sokkal valószínűbb ennél a Goettling és Gemss nézete. Goettling (*De loco quodam hymni Homerei in Cererem commentatio*. Jena. 1853) a codex olvasásától csak annyiban tér el, hogy συναξήσουσ' helyett ἀλύξουσ'-t olvas, az így rekonstruált szöveget pedig a következőképpen magyarázza: «Component igitur Eleusinii in huius (Demophontis) honorem omnia certamina pugnasque cruentas omnes quæ et sibi erunt inter se et quæ sibi cum aliis populis erunt mutua per dies festos Cerealiorum quæ ego (Ceres) institutam».

Hogy az eleusisi mysteriumok ünneplése alatt minden ellenségeskedést be kellett szüntetni, bizonyítja többek közt Aischines *De Falsa Leg.* p. 454.: καὶ τοῖς σπονδοφόροις τοῖς τὰς μυστηριώτιδας σπονδὰς ἐπαγγέλλουσι μόναι τῶν Ἑλλήνων Φωκεῖς οὐκ ἐσπείσαντο és Aristides *Eleus. Or.* p. 420 Dind.: μόναι δ'οἱ μυστηριώτιδες σπονδαὶ τοῖονομα ἔσωσαν καὶ μόνοις Ἑλευσινίοις ὑγίαιεν ἢ Ἑλλάς. Ezen időbe esett alkalmasint a Demophoon tiszteletére rendezett βαλλητὺς játék, melyről v. ö. Hesychiost: Βαλλητὺς, ἐορτὴ Ἀθήνησιν (ez hibás adat) ἐπὶ Δημοφῶντι τῷ Κελεοῦ ἀγομένη, és Athenaiost IX p. 406 D: τίς δ'αὕτη ἢ λιθίνη βαλλητὺς; Ἑλευσίνι γὰρ τῇ ἡμῇ οἶδά τινα πανήγυριν ἀγομένην καὶ καλουμένην βαλλητὺν, περὶ ἧς οὐκ ἄν τι εἴποιμι, μὴ παρ' ἐκάστου μισθὸν λαβών. Hogy pedig ὥραι annyit is jelent, mint ünnep, Pindaroson kívül (*Isth.* II 23: ὄντε καὶ κάρυκες ὥραν ἀνέγων, σπονδοφόροι Κρονίδα Ζηνὸς Ἀλείοι) kívált Aristophanes bizonyítja *Thesm.* 979: ἄγε νῦν ἡμεῖς παίσωμεν, ἅπερ νόμος ἐνθάδε ταῖσι γυναιξίν, «Ὅταν ὄργια σεμνὰ θεῶν ἱεραῖς ὥραις ἀνέχωμεν, ἅπερ καὶ Παύσων σέβεται καὶ νηστεύει, Πολλάκις αὐταῖν ἐκ τῶν ὥρων Ἐς τὰς ὥρας ξυνεπευχόμενος Τοιαῦτα μέλειν θάμ' ἑαυτῷ. Hozzátehetne volna még Goettling, hogy a ὥραι szó ezen jelentésben a hymnuszok szavajárásától sem idegen; v. ö. H. Hom. XXVII, 11. 12: καὶ σὺ μὲν οὕτω χαῖρε, πολυστάφυλ' ὦ Διόνυσε, Δὸς δ'ἡμᾶς χαίροντας ἐς ὥρας αὐτὶς ἱκέσθαι, hol Baumeister helyes fejtegetése szerint (p. 360) a ὥρα szó «de reditu festi diei» használtatik. Nem sokat nyomnak az ellenvetések, melyeket Baumeister hozott fel Goettling coniectu-

több fontos privilegiumot biztosított a városnak és nemességének, kimutatta Wilamowitz-Moellendorf az idézett munkában.

rája és magyarázata ellen (p. 312): «ὥρας festos dies esse posse concedo; sed ἤματα πάντα hic languent neque φύλοπιν αἰνῆν de factionibus politicis dictum credo». Goettling ugyanis azért, mert eleusisi polgárháborúról mit sem tudunk, a φύλοπις αἰνῆ-t pártviszályokra magyarázza, minthogy azonban ilyenekről sem olvassunk sehol semmit, jobb lesz mégis polgárháborúra gondolni, melyre inkább illik a πόλεμος καὶ φύλοπις αἰνῆ kifejezés. Abban is igaza van Baumeisternek, hogy a szövegből bajos kiolvasni azt, hogy a fegyverszünet azokra a háborúkra és viszályokra is kiterjedt «quæ sibi cum aliis populis erant communia», ezen nehézségen azonban azon feltevés által segíthetünk, hogy Demeter jóslása tényleg csak az eleusisi pártviszályokra vonatkozótt és hogy hymnusunk keletkezésekor az eleusisi Demeter cultusa nem volt annyira általános görög nemzeti cultus, hanem inkább csak helyi jelentőséggel bírt, minek következtében természetesen általános fegyverszünetről, mely nem csak az eleusisbelieket kötelezte, szó sem lehetett. — Ily értelemben vettem fel Goettling coniecturáját kiadásom szövegébe. Hasonlít Goettling magyarázatához a Creuzeré (*Symbolik* IV. p. 282) és a Gemssé (p. 38), kik szintén a βαλλητός nevű ünnepi játékokra vonatkoztatják e verseket, de megtartják a τῶρε olvasást és elfogadják Ilgen coniecturáját συναΐουσι. Helyesen mondja azonban Baumeister, hogy πόλεμος καὶ φύλοπις αἰνῆ alatt csak nem lehet játékokat érteni, és Gemss utalása a Lobeck által (*Aglaophamus* p. 679) említett vérengző játékokra e nehézséget el nem háritja, nem csak azért nem, mert az ilyen vérengző játékok mégis csak kivételesen fordultak elő, a mi ellenkeznék Demeter jóslásának ἤματα πάντα szavaival, hanem azért sem, mert a Demophoon tiszteletére rendezett ünnepi játék, a λιθίνη βαλλητός, csak afféle jámbor λιθοβολία volt, milyent Homerosnál találunk leírva *Od.* VIII 190—192 (v. ö. *Ovid. Fast.* II 367).

E szerint hymnusunk 265-ik s következő verseiből sem lehet következtetni hymnusunk keletkezési idejére.

Még csak az van hátra, hogy hymnusunk nyelvezetéről és verseléséről mondjuk el az újabb kutatók nézeteit, a mennyire hymnusunk korának meghatározásánál számba jönnek. Az eredmény azonban, sajnos, itt sem áll arányban a fáradságos munkával. Witzrens János (*Bemerkungen zur Prosodie der homerischen Hym-*

nen, Bees 1876) már azért sem juthatott említésre méltó eredményhez, mert nem törődve avval, hogy az egyes homerosi hymnusokat több száz esztendő választja el egymástól, úgy tárgyalja őket még a digammára vonatkozólag is, mintha mindannyian egy szerzőtől valók volnának. Windisch Ernő (De hymnis Homericis maioribus, Lipcse 1867) csak a digamma kérdésének tárgyalásába bocsátkozott és természetesen itt is azon szempontból indult ki, hogy a költő nem gondolt egyébre mint arra, hogy minden szólásmódban és szóban Homerost, még pedig éppen Homerosnak ránk maradt műveit, a lehető legpontosabban utánozza. Gutsche (p. 61—66) mindenfélét összebeszél hymnusunk verseléséről és nyelvezetéről a végből, hogy kimutassa «ætate et loco quo carmen compositum sit, diversas formas auditas esse, poetamque modo epica potuisse, modo ætatis vel loci consuetudine uti.» Francke előbb az «Adversaria miscella» czím alatt összeállítja (p. 19 s k.) hymnusunkból a példákat az anaphorára, a constructio ad intellectumra, a parenthesisre, az anticipatoria, az anacoluthiára, a brachylogiára, a tmesisre, továbbá azon helyeket «quibus præpositiones aut nomini cui adnexæ sunt postponuntur aut inter nomen et adiectivum intericiuntur.» Végre a metrikáról szóló fejezetben (p. 22—25) Bekker (*Homerische Blätter*) és Witzens nyomán tabellarikus összeállításokat közöl a cæsuráról, a spondeusokról, a hiatusról és a digammáról. A legnagyobb pontossággal azon Dittmar járt el dissertációjának «Quæstiones metricæ» czímű negyedik fejezetében (p. 21—39), mely szól: A) De cæsuris. 1. De usu cæsurarum universo. 2. De cæsuris impeditis vel debilitatis. 3. De interpunctione sive de cæsuris auctis. — B) De numerorum ratione sive de singulorum pedum forma. — C) De hiatu. — D) De digammo. — E) De productione brevium syllabarum finalium.

Bármily hálával is tartozunk azonban az ily kutatásoknak, melyek nagyon elősegítik az epikus költészet technikájának alapos ismeretét, mégis meg kell vallani, hogy azon kérdések eldöntését, melyek bennünket első sorban érdekelnek, éppen nem segítik elő. A legtöbb dologra nézve ugyanis hymnusunk megegyezik az epikus verselés általános szabályaival, melyeket Homerosból vontak le a kutatók; és ha itt-ott találunk is eltérést, a mint hogy pl. hymnusunkban aránylag gyakrabban fordulnak elő spondaicus versek és a cæsurá a harmadik láb második szótagja után mint

Homerosnál, míg a homerosi hiatusnak egy pár ritkább nemét nem találjuk meg benne, az ilyen apróságokból, melyek a későbbi epos történetében biztos chronologiai támpontokat nyújthatnak, a régi eposra nézve mitsem lehet következtetni.

A digammára vonatkozólag azonban Dittmar kutatásai sem kielégítők; Flach értekezését a digammáról Hesiodos után nem ismeri s így nem csoda, hogy nem a helyes oldalról fogta fel az egész kérdést, ép oly kevéssé, mint Fick Ágost, a ki bár ugyanazon folyóiratban tette közzé a homerikus hymnusok nyelvezetéről szóló értekezését (*Die ursprüngliche Sprachform der homer. Hymnen* a Bezzenberger szerkesztette *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen* kilenczedik kötetében 1885 p. 195—246) még sem ismerte Flach értekezését (u. o. II. p. 1—77).

Hymnusunkban a következő helyeken ¹⁾ kell kiírni a digammat, s lehet is a nélkül, hogy csak egy betűt is változtatnánk a hagyományozott olvasáson:

Φίργον: 65 ἦ *Φέργω*, 93 *πίονα Φέργα*, 199 *τι Φέργω*

Φε: 37 *τόφρα Φοι*, (46 *οὐδέ Φοι*), 51 *δεκάτη Φοι*, 52 *ἦντεσ Φοι*, 53 *καί ῥά Φοι*, 164, 191, 445 *δέ Φοι*, 488 *τέ Φοι*, 195, 205 *δή Φοι*, 440 *ἐκ τοῦ Φοι*, 253 *ἀπὸ Φέθεν*, 338, 349 *ὄφρα Φε*, 373 *ἀμφί Φε*, (207 *θεμιτόν Φοι*)

Φεκάτη: 52 *Φοι Φεκάτη*, 59 *ἔφη Φεκάτη*

Φιδ: 105 *δὲ Φίδον*, 167, 222 *σε Φιδοῦσα*²⁾, 385 *δὲ Φιδοῦσα*, 427 *θαῦμα Φιδέσθαι*, 135 *τι Φοῖδα*, 321 *ἄφθιτα Φειδώς*, 275 *μέγεςθος καὶ Φεῖδος*³⁾, 333 *πρὶν Φίδοι*⁴⁾. Végre a 195. és 202-ik versben is alkalmasint *κεδνὰ Φιδυῖα*-t kell írni *κεδν' εἰδυῖα* helyett.

Φέπος: 53 *ἀγγελέουσα Φέπος*, 65 ἦ *Φέπει*, 112 *ἰστάμεναι Φέπεα*, 247 *ὀλοφυρομένη Φέπεα*, 117 *ἦμὲν Φέπει*, 323 *ἐμὸν Φέπος*, 336 *παραιφάμενος Φεπέεσσιν*

Φεσ: 176 *ἐπισχόμεναι Φεανῶ*.

Φικ: 241 *ἄντα Φεφοίκει*⁵⁾

¹⁾ Zárjelek között azon helyek állanak, melyeken a hagyományozott olvasás szerint nem lehet olvasni a digammat, de melyeken nem is a digamma kedvéért változtattak a kiadók.

²⁾ Fick p. 199 mindkét helyen *σε γ' ἰδοῦσα*-t ír.

³⁾ Fick p. 199 *μέγεςθός τε καὶ εἶδος*-t ír.

⁴⁾ E hely talán nem ide való, mert *πρὶν* eredetileg hosszú.

⁵⁾ Fick p. 199 *θεοῖσιν δ' ἄντ' ἐφοίκει*-t akar helyette írni.

Φάναξ: 26 *Ἡελιός τε Φάναξ*, 312 *τόν γε Φάνακτα*, 357 *δὲ Φάναξ*
Φίσιος: 235 *δαίμονι Φίσιος*
Φαλ: 81 *μεγάλα Φιφάχουσαν*, 104 *δῶματα Φηχήμεντα*, 419 *Μελίτη*
Φιφάχη τε
Φέκηλος: 451 *ἀλλὰ Φέκηλον*
Φρίξα: 12 *ἀπὸ Φρίξης*

Ezen 51 helyhez 12 tőből¹⁾, melyek közül egy hely (46) talán főlöszlegesen coniecturának köszöni létét és ennek következtében alig jöhet számításba, még a következő 17 hely²⁾ járúl, hol a digammán kezdődő szó vagy a vers elején áll, vagy pedig mássalhangzóra végződő hosszú szó vagy *νὸ ἐφελκυστικόν* után következik: 20 *Φιφάχησε*, 76 *Φειδίσεις*, 94, 157 *Φειδος*, 152 *Φειρύαται*, 162 *Φείπωμεν*, 191 *Φεῖξε*, 229, 230 *Φοῖδα*, 238 *Φηδύ*, 259 *Φίστω*, 399 *Φοικίσεις* (mindez a vers élén); — 57, 68 *οὐκ ἔδον* = *οὐ Φίδον*, 88 *ὥς Φειπών*, 146 *θυγατρῶν Φειδος*, 208 *πίνειν Φοῖνον*, 274 *εὐαγέως Φέρδοντες*, 275 *ὥς Φειποῦσα*, 445, 463 *κοῦρήν Φέτεος*; — 10 *πᾶσι Φιδέσθαι*, 17 *ὄρουσε Φάναξ*, 139 *σφίσι Φεργάζωμαι*, 339, 350, 409 *ὀφθαλμοῖσι Φιδοῦσα*, 347 *καταφθιμένοισι Φανάσσων*. Ezen 75 hely 495 versben áll, úgy hogy $6\frac{1}{8}$ versre jön egy hely, hol a digammát ki lehet írni, míg pl. a Hermes-hymnuszban csak $7\frac{1}{4}$ versre jut egy ilyen hely. Evvel szemben azonban 27 olyan hely van, hol a digammát nem lehet kiírni, kivéve ha a hagyományozott olvasáson akarnánk változtatni, a mit azonban nem szabad tennünk. Flach természetesen helyesli, hogy Hermann v. 144 *καί κ' ἔργα διδασκῆσαιμι*-ban ki akarta vetni a *κε* particulát, és hogy Hoffmann v. 118 *ἣ δὲ Φέπεσσιν*-t (*ἣ δ' ἐπέσσιν* helyett), v. 199 *οὔτε Φέπει*-t (*οὔτ' ἐπει* helyett) és v. 320 *φωνήσασα Φέπεα*-t (*φωνήσασ' ἐπεα* helyett) akart írni. Ama 27³⁾ hely tehát a következő: 6 *ἣδ' ἔα*, 35 *ἔτι δ' ἥλπετο*, 37 *οἱ ἐλπής*⁴⁾, 49 *νέκταρος ἡδυπότοιο*, 66 *θάλλος εἶδεῖ*, 75 *Δήμητερ*

¹⁾ Flachnál p. 25 *ἀπὸ Φρίξης* hiányzik, de fel van említve 205 *εὐαδεν* = *ἔφαδεν*. De *εὐαδεν*-ben már vocalisálódott a digamma.

²⁾ Flach *ὥς Φεῖδον*-t (v. 172) *ἐνόησε Φεῖν*-t (v. 313) és *ὀφθαλμοῖσι Φεῖν*-t (v. 335) is ide számítja, de hisz *εἶδον* nem *Φεῖδον*, hanem *ἔφιδον* helyett áll, és-*nek* eredeti alakja pedig nem *Φεός*, hanem *σεφός*. A 286-ik versben is *ἐλαῶσα Φεῖν*-t akar írni Flach, ki a digamma megértésére *μητρὸς ἔης*-t (388) és *ἔσσεσθαι ἐφ*-t (466) is felhozza példának.

³⁾ Flachnál, kinél különben 49 *νέκταρος ἡδυπότοιο* hiányzik, 28 hely.

⁴⁾ Hiányzik Ficknél, ki még ide számítja: 284 *ἐτάκουσαν ἐλαινὴν* és 485 *ἐφέστιον* a helyett, hogy *ἐπιφέστιον*.

ἄνασσα, 117 καὶ ἔργῳ, 118 ἡ δ' ἐπέεσσιν, 140 ἀφίλικος (Φῆλιξ ?) ἔργα, 144 καὶ κ' ἔργα, 174 πόρτιες εἶαρος, 199 οὔτ' ἐπεῖ, 206 μελιγῆδος οὔρου, 213 ἅπ' ἔολπα, 227 οὔ μιν ἔολπα, 246 δεῖσας' ὧ περί, 302 ἔμεν οἴκαδ' ἔκαστος, 315 πολυήρατον εἶδος, 320 φωνήρας' ἐπεα¹⁾, 351 μήδεαι ἔργον, 406 μήτερ ἐρέω, 418 καὶ ἴανθη, 430 ἔκθορ' ἄναξ, 438 ἡλθ' Ἐκάτη, 440 ἔπλετ' ἄνασσα, 458 δ' ἴδον, 492 Διὸς ἄνασσα.

Ilyen körülmények közt, mikor 51 helyen ki kell írni a digammát, 29 helyen pedig nem lehet, nehéz megmondani, kiejtette-e még a költő a digammát, vagy pedig nem. Flach két szempont segítségével akarja a kérdést eldönteni. Először kimutatja, hogy 23 (helyesebben 27) olyan hely, melyen ki *kell* írni a digammát, Homerosból van átvéve, és így tulajdonképpen mit sem bizonyít hymnusunk digammája mellett²⁾. Ha ezen 23 (27) helyet az 51-ből levonjuk, már csak 24 (27) hely bizonyít a digamma mellett, míg 29, azaz a többség ellene bizonyítana.

Igaza van azonban Flachnak, mikor azt mondja, hogy mégis csak kényes dolog ama 23 helyet az epikus apparatushoz számítani, annál kényesebb, mert akkor a többi hymnusoknál is érvényesíteni kellett volna ezen szempontot, a mit pedig Flach mindannyiszor elvből perhorrescált. Nagyobb hasznát vesszük Flach második szempontjának: «Hartel szerint III. p. 70 a homerosi költeményekben a digamma 359-szer képez positiót az arsisban, 215-ször nem képez positiót a thesisben ($359 : 215 = 1\frac{1}{2} : 1$), míg Hesiodosnál Rzach szerint (*Hesiod. Unters.* p. 57) a viszony a következő $36 : 35 = 1 : 1$. Homerosnál a digammának 3554, Hesiodosnál 359 hatása között 359 illetőleg 36 positio-képzés van, vagyis úgy Homerosnál, mint Hesiodosnál $9\frac{5}{6}$ hatásra egy positio-képzés esik. Az Aphrodite-hymnusban 51 hatás között 4 positio van az arsisban, egy a thesisben (v. 139, 162, 184, 277), a viszony tehát $10\frac{1}{5} : 1$, a Hermes-hymnusban 28 hatás között egy positio

¹⁾ Hiányzik Ficknél.

²⁾ Még tovább megy Fick, a ki p. 199 azt állítja, hogy «Scheinbare Anzeichen des Vau finden sich meist nur in epischen Formeln, vorwiegend in den letzten Versfüßen: 93, 235, 240, 321, 427, 451. Durch die Verstelle ist der Hiat entschuldigt in 52 (in ganz junger Partie). 104 (zugleich epische Formel). 342. (ebenso) 357.»

van (v. 234), tehát 28 : 1 ; a Demeter-hymnuszban 51 hatás között 5 positio (v. 117, 207, 323, 333, 336), tehát $10\frac{1}{5}$: 1, vagyis az arány épen oly kedvező, mint az Aphrodite-hymnuszban. Ezen számok azt bizonyítják, hogy a harmadik hymnust a digamma dolgában nem lehet az ötödikkel egy sorba helyezni, vagyis, hogy az ötödik hymnuszban a digamma annyival régiesebben van használva mint a harmadikban, hogy alig szabad feltennünk, hogy a digamma a mi hymnusunk keletkezésének idejében egészen eltűnt. Ugyanazon eredményhez jutunk, ha a digamma elhanyagolását a thesisben összevetjük a positio-képzéssel az arsisban. A negyedik hymnuszban két helyen van a thesisben a positio elhanyagolva (v. 256, 278), a harmadikban tizenöt esetben (v. 154, 179, 180, 218, 239, 241, 266, 306, 343, 428, 466, 493, 500, 535, 574) szemben egy positióval, az ötödikben 11 esetben (v. 66, 75, 140, 206, 227, 302, 315, 388, 406, 492) szemben öt positióval». Ezen argumentumok vettek rá engem, hogy kiadásomban a Demeter-hymnuszban én is kiírom a digammát. A szóösszetételek és a hiatusok mitsem változtatnak ezen eredményen: Ἄφιδωνεύς (v. 2), ἀφεικής (v. 120), θεοφεικὲλος (v. 159), ἄφαπτος (219; v. ö. h. h. I 91) és ἀφεαΐζειν (v. 344) már az epikus apparatushoz tartozik és így nem bir bizonyító erővel. A hiatusok is többnyire rendesek: v. 28 πολυλλίστω ἐνὶ νηΐ, 35 ἡλείου, ἔτι, 170 πλησάμεναι ὄδατος, 237 ἀμβροσίῃ ὥσει, 286 ἐλοῦσα ἐφ' ἐγκάθετο, 293 παλλόμεναι ἄμα, 178 ἡ ἔλαφον ; — παλαιγενεὶ ἐναλίγκιος (v. 101) és Παρθενίῳ φρέσσι ᾗθεν ὄδρ. (v. 90) szintén nem áll egyedül az epikus költészetben ; σέβας τε ἰδέ-
(v. 190) a hiatus a cæsurában áll es ἰδέ előtt amúgy sincsen helye az elisiónak. Egy pár más hely végre el van rontva : 76 μέγα ἄζομαι (μέγα σ' ἄζομαι Ruhnken), 115 πλινθ' ἐνθα (így Hermann a codex olvasása πλινθς ἐνθα helyett, πλινθσαι ἐνθα Voss), 248 πυρὶ ἐνὶ πολλῷ (πυρὸς μένει οὔλῳ Scheidewin, ἐν πυρὶ πολλῷ Hermann).

Mit következtethetünk már most a digammából hymnusunk keletkezési korára vonatkozólag? Hoffmann ¹⁾ a digamma többé vagy kevésbé gyakori előfordulását véve alapúl, a görög epikus költészetet hat korszakra osztotta, melyek közül az ötödikbe helyezte a mi hymnusunkat és az Odyssea negyedik énekének végét (Od. δ 457—544.)

¹⁾ *Quaestiones Homericae* II. Clausthal 1848. p. 252—256.

Flach is azon meggyőződést vallja, hogy minél gyakrabban lehet valamely hymnusban restituálni a digammát, annál régibb korba kell helyezni a hymnust. Pedig ez egészen téves combinatio. Flach különben a legelső szokott lenni, a ki megengedi, hogy a költők azon dialektusnak is engedtek befolyást az eposi nyelvezetre, melynek körében felnevekedtek; miért nem alkalmazza ezen elvet a homerosi hymnusok költőire is?

Az Aphrodite-hymnusban a legtöbb helyen helyre lehet állítani a digammát, a Demeter-hymnusban aránylag sokkal ritkábban, és mégis azt tapasztaltuk, hogy az előbbinek szerzője utánozta az utóbbiét. És ha még hozzátesszük, hogy az első Olympiasok táján működő genealogikus epikusok mint Eumelos, Asios, stb. a digammát kétségkívül nem ismerték, be fogjuk látni, hogy a digammából hymnusunk keletkezési idejét még csak megközelítőleg sem határozhatjuk meg, annál kevésbbé, mert arra is tekintettel kell lennünk, hogy hymnusunk alkalmasint nem rhapsódikus előadások számára készült, mint a többi homerikus hymnusok, pedig valószínű Flach kutatásai után, hogy a digamma a rhapsódok által előadott költeményekben tartotta fenn magát legtovább.

Mikor iratott tehát hymnusunk? A mint eddigi kutatásainkból kitűnt, az Aphrodite-hymnus előtt és mielőtt még orphikus elemek hatoltak be az eleusisi mysteriumokba. Hogy mikor történt ez, nem tudjuk, mindenesetre jóval Solon előtt, kinek nyelvezete sokkal fiatalabb színezetű¹⁾ mint a mi hymnusunké. De hogy a Hesiodos és Solon közötti hosszú időközben hová tegyük, az iránt egészen a sötétben tapogatózunk. Míg Schuster szerint (*De Vet.*

¹⁾ L. Förster p. 38. 39.: «Mit grösserem Rechte könnte derselbe (hymnusunk) in die Zeit des Solon gesetzt werden, insofern auch dessen Sprache trotzdem sie im allgemeinen die ältere, epische ist, bereits einzelne jüngere, seiner Heimat Attika angehörige Formen aufweist, welche sogar denen des Hymnus völlig entsprechen (dem contrahirten ἦρος h. 455 entspricht ἡρινός Sol. fr. 13, 19, dem ᾠδή v. 494 dieselbe Form fr. 1, 2, der Form κέρη v. 439 entspricht ἔρος fr. 36, 4 und κέρος fr. 4, 9). Doch auch dieses Argument ist nicht entscheidend. Bei genauerer Prüfung erweist sich die Sprache des Hymnus doch älter als die der solonischen Gedichte. Die älteren Endungen des Genetivs οἰα (bei Solon nur in wenigen Formen: πόντου ἀτρογέτοιο fr. 13, 19. ἑλίοιο μένος fr. 13, 23), der Dative οἰσι (im H. ist οἰσι noch einmal so häufig als οἷς, ἡσι (incl. αἰσι) mehr als dreimal so

Orph. theog. indole atque origine. Lipsiæ 1869 p. 79) költőnk nem sokkal Hesiodos után élt ¹⁾, addig Voss (*Mythol. Br. Th. III. p. 2. Th. V. p. 67*), Probst (*De Hymno Homérico in Cererem.* Köln 1850 p. 10) és Schürmann (*De Hymni in Cererem Hom. aetate atque scriptere,* Monasterii 1850) a 30-ik Olympias tájára helyezik, és Welcker (*Gr. Gött. II. p. 546*) ezt a legkésőbbi terminusnak mondja. Baumeister (p. 280), Windisch (p. 67) és Flach (p. 2 és 24) ²⁾ a Peisistratidák korába helyezik, mikor az epikus költészet új lendületet nyert, Francke (p. 27) a Hesiodos és Solon közötti korba, Wilamowitz-Moellendorf (*Homerische Untersuchungen,* Berlin 1885. p. 208) legkésőbb a hetedik század első felébe, Gutsche (p. 79) és Dittmar (p. 40) Solon és Pindaros elé az első cyclicusok idejébe, Mommsen Tycho (*Die Praepositionen σὺν und μετὰ bei den Nachhomerschen Epikern.* Leipzig 1879 p. 6) a többi hymnusokkal együtt a 7-ik vagy, minthogy e hymnus a többinél

häufig als αἰς (incl. ἦς); bei Solon stehen 9 οἰς gegen 14 οἰσι und 3 αἰς gegen 2 ἦσι und αἰσι sind im Hymnus verhältnissmässig noch viel häufiger als bei Solon; εἶν im Hymnus v. 375 ἐπὶ χρυσέοισιν ὄχρεον noch erhalten, fehlt bei diesem ganz, dagegen sind Contractionen in der Coniugation bei Solon schon häufiger als im Hymnus. Formen wie πῶλεi fr. 4, 17 und 32 fehlen in diesem noch ganz.» Érdekes evvel szemben, hogy Fick (i. m. p. 210., 211.) éppen nyelvi indokokból Solon és Aischylos közé legkorábban a hatodik század második felébe teszi hymnusunkat, mivel szép számmal fordulnak elő benne az οἰς, αἰς végű rövidebb dativusi alakok, «denn erst dann drängen die Dative auf οἰς, αἰς (οἰσι és αἰσι, ἦσι helyett) in die Dichtersprache ein.» Solon azon verseit, melyek ezen theoriájának ellentmondanak, vagy «emendálja» vagy elveti Fick.

¹⁾ De v. ö. Förster p. 37: «Schuster . . . welcher sich jedoch für diese Ansicht mit Unrecht auf F. Ranke Hes. scut. p. 360—362 beruft. Dieser lässt nur den grössern Theil der homer. Hymnen zu derselben Zeit wie Hesiods Scutum entstanden sein, setzt aber den Verfasser dieses aliquanto post Homerum et Hesiodum.»

²⁾ A görög lyra történetében (*Geschichte der griechischen Lyrik.* Tübingen 1884. p. 56) Flach szintén a hatodik századba vagy legfeljebb a hetedik század végére helyezi és majdnem biztosnak tartja, hogy Attikának a hatodik század előtt nem volt költészete. Ez azonban — feltéve, hogy hajlandók vagyunk ezen állítás helyességét elfogadni — csak az orphikus költészetre nézve állhat, és minthogy a mi hymnusunk, melyben az orphikus tanok befolyásának semmi nyoma, ennél okvetlenül régiebb, az attikai költészet csiráit is kénytelenek vagyunk régiebb korba tenni.

régibbnek látszik ¹⁾, még a 8-ik századba, Fœrster (p. 39) és Flander (p. 2) a Chr. előtti 7-ik századnak inkább első mint második felébe. Szóval *quot capita tot sensus*. Én részemről szintén a Fœrster nézetét pártolom, nem azért, mintha az általa felhozott argumentumok meggyőztek volna állításának helyességéről — hanem azért, hogy az Aphrodite-hymnust, melynek nyelvezete jó régi korra vall, ne legyünk kénytelenek nagyon késő korba helyezni.

¹⁾ Mommsen ezt a φ suffixum gyakoriságából (V. 292. 349. 375) következteti. A többi hymnuszokban csak $\nu\sigma\varphi$ fordul elő; III. 36 Hesiodosból van véve.

hazánkban. Székfoglaló *Bartal Antal* l. tagtól 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinand* l. tagtól 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. *Dr. Goldziher Ignác*tól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. *Budenz József* r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. szám. Az új szókőről. *Fogarasi János* r. tagtól. 15 kr. — VIII. szám. Az új magyar orthologia. *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1875. 28 l. 15 kr. — IX. szám. Az ik-es igékről. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. szám. A nyelvújításról. *Szarvas Gábor* l. tagtól. 1875. 25 l. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. *Barna Ferdinand* lev. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. sz. A neo- és palaeologia ügyében. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. *Barna Ferdinand* lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. szám. Brassai és a nyelvújítás. *Ballagi Mór* r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. szám. Emlékbeszéd Kriza János l. t. felett. *Szász Károly* l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. szám. Művészet és nemzetiség. *Bartalus István* l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. VII. szám. Aeschylus. *Télffy Iván* lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. szám. A mutató névmás hibás használata. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. szám. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. *Imre Sándor* l. tagtól. 1876. 97 l. 60 kr. — X. szám. Bérczy Károly emlékezete. *Arany László* l. tagtól.

Hatodik kötet. 1876.

I. szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. *Mayr Auréltól* 10 kr. — II. szám. A mandsuk szertartásos könyve. *Bálint Gábortól* 10 kr. — A rómaiak satirájáról és satiráiról. *Dr. Barna Ignác* l. tagtól 20 kr. — IV. szám. A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. *Goldziher Ignác* l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött. *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István* l. tagtól. II. *Vaszary Kolozstól*. III. *Révész Imre* l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. *Bartalus István* l. tagtól 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszonyosságai. *Barna Ferdinand* l. tagtól 20 kr. — IX. Eranos. *Télffy Iván* l. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igékről. *Joannovits György* l. tagtól 40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. *Barna Ferdinand* l. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasonlítása. *Budenz József* r. tagtól 10 kr. — III. Lessing (székfoglaló). *Zichy Antal* l. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és szomai irodalom között. *Barna Ferdinand* l. tagtól 10 kr. — Néhány ösműveltségi tárgy neve a magyarban. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 30 kr. — VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. *Télffy Iván* l. tagtól. Ára 30 krajcár. — VII. A nevek uk és ik személynagairól. *Imre Sándor* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — IX. A török tatár nép primitív culturájában az égi testek. *Vámbéry Ármin* r. tagtól 10 kr. — X. Bátor László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) *Volf György* l. tagtól 10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. *Dr. Abel Jenő*től. 60 kr. — II. A mordvaiak pogány istenei s ünnepi szertartásai. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. *Dr. Genetz Arvid*től. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetéről. *Gr. Zichy Ágost*től. 1 ft. — V. Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmádon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta *Szász Károly* r. t. 10 kr. — VI. Ukkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Az ugynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben. *Mayr Auréltól*. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. *Dr. Abel Jenő*től. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. *Dr. Pozder Károly*tól. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló *Imre Sándor* r. tagtól. 30 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. *Budenz J.* r. tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budur Jáva szigetén. *Dr. gr. Zichy Ágost* l. tagtól 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. *Ballagi Mór* r. tagtól 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nem-

zetisége. *Vámbéry Ármin* r. tagtól. 30 kr. — A Kún-vagy Petrarka-codex és a kúnok. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlékeszéd Lewes Henrik György külső tag felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VII. Ős vallásunk főistenei. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 40 kr. — VIII. Schopenhauer aesthetikája *Dr. Ruzsicska Kálmántól*. 10 kr. — IX. Ős vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. *Barna F. l.* tagtól 30 kr. — X. Lessing mint philologus. *Dr. Kont Ignácztól* 30 kr. — XI. Magyar egyházi népénekek a XVIII. századból. Székfoglaló. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól 20 kr.

Tizedik kötet.

I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar húnmonda. (Székfoglaló.) *Heinrich Gusztáv* l. tagtól. 20 kr. — III. A M. T. Akadémia és a szömi irodalmi társaság. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — IV. Értsük meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) *Joannovics György* t. tagtól. 30 kr. — V. Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai *Ballagi Mór* r. tagtól 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. Miveltégtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropikájához.) *Dr. Petz Vilmos* tanártól. 60 kr. — Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VIII. Cationale et Passionale Hungaricum. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IX. Az erdélyi hirlapirodalom története 1848-ig. *Jakab Elek* l. tagtól. 50 kr. — X. Emlékeszéd Klein Lipót Gyula kútag felett *Dr. Heinrich Gusztáv* lev. tagtól. 40 kr. — XI. Ujabb adalékok a magyar zene történelméhez *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr. — XII. A magyar romanticismus. (Székfoglaló.) *Binóczy József* l. tagtól. 10 kr. — XIII. Ujabb adalék a magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr.

Tizenegyedik kötet.

I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — II. Ujgörög irodalmi termékek. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 40 kr. — III. Középkori görög verses regények. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — IV. Idegen szók a görögben és latinban. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — V. A csuvasokról. *Vámbéry Ármin* r. tagtól 30 kr. — VI. A számlálás módjai és az év hónapjai. *Hunfalvy Pál* r. tagtól 20 kr. — VII. Telegdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. *Majláth Béla* l. tagtól. 10 kr. — VIII. Káldi György nyelve. *Dr. Kiss Ignácztól*. 50 kr. — IX. A Muhammedán jogtudomány eredetéről. *Goldziher Ignác* l. tagtól 10 kr. — X. *Vámbéry Ármin* «A magyarok eredete című műve néhány főbb állításának bírálata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 60 kr. — XI. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a nyelvőr. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — XII. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válaszom *Hunfalvy Pál* bírálati megjegyzéseire. *Vámbéry Ármin* r. tagtól. 30 kr.

Tizenkettedik kötet.

I. Seneca tragédiái. *Dr. Kont Ignácztól*. 60 kr. — II. Szombatos codexek. *Dr. Nagy Sándortól*. 30 kr. — III. A reflexiv és valláserkölcisi elem a költészetben s Longfellow. Székfoglaló. *Szász Béla* l. tagtól. 30 kr. — IV. A belviszonyragok használata a magyarban. *Kúnos Ignác* és *Munkácsi Bernáttól*. 50 kr. — V. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. *Vámbéry Ármin* r. tagtól. 50 kr. — VI. Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? *Volf György* l. tagtól. 50 kr. — VII. A kasztamuni-i török nyelvjárás. *Irta Thury József*. 50 kr. — VIII. Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. *Telfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — IX. Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. *Kálmány Lajostól*. 20 kr. — X. A mondat dualismusa. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 60 kr. — XI. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről. *Gr. Kuun Géza* t. tagtól. 40 kr. — XII. Isota Nogarola. (Székfoglaló.) *Ábel Jenő* l. tagtól. 50 kr.

Tizenharmadik kötet.

I. Kudrun, a monda és az eposz. *Heinrich G.* l. tagtól. 40 kr. — II. A votják nép multja és jelene. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — III. Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. *Goldziher I.* l. tagtól. 40 kr.